



## **Cənubi Qafqaz Ölkələrinin Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi Sistemlərinin Effektivliyinin Qiymətləndirilməsi:**

ƏTRAF MÜHİT ÇƏRÇİVƏSİNDƏ ƏMƏKDAŞ LIQ ÜZRƏ AVROPA SUBSİDİYALAR PROQRAMI

və

HOLLANDIYANIN ƏTRAF MÜHİTƏ TƏSİRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ ÜZRƏ KOMİSİYASININ

YARDIMI İLƏ

**Azərbaycan**

HESABAT

MAYT 2004

## Qiriş

Bu nəşr 1998-ci ildə yaradılmış qeyri hökumət, qeyri – mənfəət, yönümlü Qafqaz Ekoloji QHT-lər şəbəkəsi tərəfindən hazırlanmışdır.

Yarandığı gündən CENN könüllü sürətdə öz səylərini Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan ekoloji təşkilatlarının əlaqələrinin inkişafına yönəlməklə regional əməkdaşlığın möhkəmlənməsinə təkan verir.

CENN öz fəaliyyətini Qafqaz regionunda ekoloji təşkilatların imkanlarının artırılması və əməkdaşlığı, ictimaiyyətin bu işdə iştirak və vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı istiqamətində qurur.

Təşkilatın məqsədləri regionda yeni konsepsiyaları yaymaq və müdafiə etmək, cəmiyyətdə dayanaqlı inkişaf və idarəetmə üsullarını tətbiq etməkdən ibarətdir.

CENN Cənubi Qafqaz ölkələrinin bir çox problemlərinin eyni olduğunu bildiyindən, onları birgə həll etməyi məsləhət qorur. Bu ümumi məqsədlərə nail olmaq üçün ətraf mühitin mühafizəsi və dayanaqlı inkişaf, informasiya mübadiləsi və qanunvericiliyin beynəlxalq və Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması sahəsində sərbəst iş qorə bilirik. Bu bizim uę urumuzun binövrəsini təşkil edir.

CENN ümüdvardır ki, bu nəşr həmin işə əməli töhfəsini verəcəkdir.

CENN-in əsas istiqamətlərindən biri Cənubi Qafqaz ölkələrində ətraf mühütə təsirin (ƏMT) qiymətləndirmə sistemlərinin təkmilləşdirilməsidir.

Qafqazda ƏMT -nin sisteminin səmərəli inkişafı, sərhədyanı əməkdaşlığın və dayanaqlı inkişafın təmin edilməsi məqsədi ilə birbaşa Niderland Şurasının iştirakı və məsləhəti ilə «Cənubi Qafqazda ƏMT sisteminin qiymətləndirilməsinin effektivliyi» layihəsi həyata keçirilmişdir.

Niderlandın ƏMT üzrə komissiyası müstəqil, təcrübəli orqandır. O ƏMT sahəsində məsləhət xidmətləri göstərir və ƏMT qiymətləndirilməsi sahəsində səmərəli sistemlərin yaradılmasında, dayanaqlı inkişaf və yoxsulluğun azaldılmasında bir vasitə kimi kömək edir.

Layihə Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan ölkələrində ƏMTQ sistemində problemlərin və tələbatların qiymətləndirilməsində identifikasiyasına, həmçinin bu ölkələrdə ƏMTQ sisteminin təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş , bu məqsədlə 2003-ci il sentyabr –2004-cü il may arasında Gürcüstan, Azərbaycan və Ermənistan birgə beynəlxalq qrup tərəfindən həyata keçirilmişdir.

Hazırkı hesabat Cənubi Qafqazın Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan ölkələrinin ƏMTQ sistemlərinin birləşdirilməsi sahəsində ilk cəhdidir. CENN -nin fikrincə by nəşr Cənubi Qafqazın təbiəti mühafizə təşkilatları üçün, hüquqşunaslar və geniş ictimaiyyət üçün habelə bu ölkələrdə ekoloji məsələlər və ekoloji idarəetmə sahəsində işi yaxşılaşdırılması üçün maraqlı olduğuna və layihənin maliyyə yardımına görə Niderlandın Mənzil, Ərazi Planlaşdırma və Ekolojiya üzrə Dövlət katibinə öz minnətdarlığını bildirir. Layihənin icrası zamanı Niderlandın ƏMT Komissiyasının verdiyi xeyirxah köməyinin və qiymətli məsləhətlərini çox qiymətləndiririk.

CENN eyni zamanda Cənub ölkələri olan Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstanın Ekolojiya nazirliklərini, konsaltinq şirkətlərini , beynəlxalq təşkilatları və ƏMT prosesinə cəlb edilən bütün maraqlı şəxsləri müvafiq mə`lumatların əldə edilməsində göstərdikləri köməyə görə öz minnətdarlığını bildirir.

CENN iştirak etdiyi layihə çərçivəsində və tövsiyələrin hazırlıq mərhələsində təşkil edilmiş müsahibə və yığıncaqlarda iştirak edənlərin hamısına öz minnətdarlığını bildirir.

Leyli Bektaşi (Ekoloji Elmlər və İdarəetmə üzrə E.H) – Azərbaycan  
Vram Tevosyan (Ekoloji Elmlər və İdarəetmə üzrə E.H) – Ermənistan  
Keti Qucaraydze (Ekoloji Elmlər və İdarəetmə üzrə E.H) – Gürcüstan

Nana Canaşia  
CENN –Qafqaz Ekoloji QHT–lər Şəbəkəsi  
İcraçı direktor

## IŞ ARƏLƏR

AK	Avropa Komitəsi
BTJ	Bakı Tbilisi Jeyhan Neft Kəməri
DEE	Dövlət Ekoloci Ekspertizası
EİP	Ekoloci İdarə etmə Planı
EQ	Ekoloci Qiymətləndirmə
İEM	İjtimai Ekoloci Müzakirə
ƏMTQ	Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi
<i>ƏMTQ Qaydaları</i>	Azərbaycanda Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi Prosesi Qaydaları
ƏMQ	Ətraf Mühitin Qiymətləndirilməsi
ƏMM Qanunu	Ətraf Mühitin Mühafizəsi Qanunu
kSİ	keçmiş Sovet İttifaqı
NEPA	Milli Ekoloci Müdafiə Aktı
OVOS	Rus dilində Əraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi
QHT	Qeyri Hökumət Təşkilatları
SƏMQ	Strateci Ətraf Mühit Qiymətləndirilməsi
JENN	Qafqaz Ekoloci QHT-ləri şəbəkəsi

## MÜNDƏRİCAT

1.1	АРАШДЫРМАНЫН МЯГСЯДИ.....	11
1.2	СТРУКТУР.....	12
1.3	МЕТОДОЛОЖИЯ.....	12
1.4	4.1 Милли ЯМГ Ганунверижилик чярчивяси.....	21
1.5	5.1 Инсан ресурслары (ямякдашлар, пешякар тяжрцбя вя с.).....	24
1.6	5.2 ЯМТГ просесинин диэяр иштиракчы тяряфляри иля ялагяляндирмя.....	25
1.7	5.3 Мандатлар.....	26
<b>6</b>	<b>AZƏRBAYCANIN ƏM VƏ ƏMTQ QANUNVERİJİLİYİNİN VƏ TƏJRÜBƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ .....</b>	<b>27</b>
6.1	ЯМТГ просесинин иштиракчылары.....	27
6.2	ЯМТГ принципляри.....	27
6.3	ЯМТГ мцддяти.....	28
6.4	ЯМТГ обьектляри.....	28
6.5	ЯМТГ щесабатынын мязмуну.....	29
6.6	ЯМТГ мярщяляляри.....	29
6.6.1	<i>Skринinq mərhləsi.....</i>	<i>29</i>
6.6.2	<i>Skopinq.....</i>	<i>29</i>
6.6.3	<i>Qiyətləndirmə – Ətraf Mühitin öyrənilməsi.....</i>	<i>30</i>
6.6.4	<i>Alternativlər, təsirin azaldılması, və təsirin idarə olunması.....</i>	<i>30</i>
6.6.5	<i>Hesabatlar.....</i>	<i>30</i>
6.6.6	<i>Baxış.....</i>	<i>31</i>
6.6.7	<i>Qərar qəbul etmə və Ekoloji lizə.....</i>	<i>31</i>
6.6.8	<i>Qərar qəbul etmədən sonrakı monitoring – monitoring, həyata keçirmə və audit</i>	
	32	
6.7	ЯМТГ-дяң азад едилмя.....	32
6.8	ЯМТГ ганунларынын позулмасына эюря мясулийят.....	32
6.9	ЯМТГ юлкяляр арасы контекстдя.....	32
6.10	ЯМТГ просесиндя ижтимаийятин иштиракы.....	33
6.11	ЯМТГ-нин тядбигинин хцсуси гайдалары.....	34
6.12	Методоложи аспектляр.....	34
6.13	7.1 Скрининг.....	39
6.14	7.2 Скопинг.....	40
6.15	7.3 Алтернативлярин мцзакиряси.....	41
6.16	7.4 ЯМТГ щагда щесабат.....	41
6.17	7.5 Кейфийят йохламалары.....	41
6.18	7.6 Еколожи идаря етмя планларынын (ЕИЕП) щазырланмасы.....	42
6.19	7.7 Ижтимаийятин иштиракы вя мяслящятляр.....	42
6.20	7.8 Мониторинг вя лайищядяң сонраки анализляр.....	43
6.21	7.9 ЯМТГ нятижяляринин гярар гябул етмя просесиня интеграсийасы.....	43
<b>8</b>	<b>STRATEGİ ƏTRAF MÜHİTƏ TƏSİRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....</b>	<b>46</b>
<b>9</b>	<b>ÖLKƏNİN ƏMTQ SİSTEMİ VƏ AVROPA İTTİFAQININ STANDARTLARI (TƏLİMATLARI VƏ S.). UYQUNLAŞMA ÜÇÜN DƏYİŞİKLİKLER.....</b>	<b>47</b>
<b>10</b>	<b>NƏTİJƏLƏR VƏ MƏSLƏHƏTLƏR.....</b>	<b>57</b>

ARAŞDIRMALAR GÖSTƏRDİYİ KİMİ AZƏRBAYCAN ƏMTQ SİSTEMİ QƏRB ƏMTQ SİSTEMİNİN ƏSAS XASSƏLƏRİNİ DAŞIYIR. BELƏLİKLƏ O BEYNƏLXALQ ƏMTQ PROSESİNİN SKRİNİNG, SKOPİNG, ƏTRAF MÜHİTİN HAZIRKI VƏZİYYƏTİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ, ƏMTQ HESABATININ HAZIRLANMASI, LAYİHƏDƏN SONRAKİ MONİTORİNG VƏ AUDİT KİMİ BÜTÜN ƏSAS MƏRHƏLƏLƏRİNİ VƏ KOMPONENTLƏRİNİ BİRLƏŞDİRİR. ƏMTQ PROSESİ ÖLKƏDƏ MÜƏYYƏN SƏHMƏDARLARI JƏLB EDİR, İJTİMAİ RƏYİ NƏZƏRƏ ALIR VƏ ƏTRAF MÜHİTİ NƏZƏRƏ ALAN QƏRAR QƏBUL ETMƏNİ DƏSTƏKLƏYİR. HAL HAZIRDA MİLLİ SİSTEMİN ƏSAS ÇATIŞMAMAZLIĞI ONUN HÜQUQİ

QÜVVƏSİNİN OLMAMASIDIR: AZƏRBAYJANDA ƏMTQ PROSESİNİN ƏSASLARI *ƏMTQ QAYDALARINDA* GÖSTƏRİLMİŞ DİR Kİ, BU DA ADINDAN GÖRÜNDÜYÜ KİMİ ÖLKƏDƏ ƏMTQ PROSESİNİN HÜQUQİ QÜVVƏSİ OLMAYAN TƏLİMATIDIR. HAL HAZIRDA ÖLKƏDƏ ƏMTQ-YƏ AİD OLAN YEGANƏ HÜQUQİ SƏNƏD ƏMM QANUNUDUR. BU QANUN DEE-NİN ƏSASLARINI QOYUR LAKİN *ƏMTQ QAYDALARI* İLƏ HEÇ BİR ƏLAQƏ YARATMAYIR..... 57

BUNLARA BAXMAYARAQ 1996-JI İLDƏN ÖLKƏDƏ İNKİŞ AF ETDİRİLƏN ƏMTQ TƏJRÜBƏSİ AZƏRBAYJANIN BEYNƏLXALQ ƏMTQ TƏLƏBLƏRİNƏ YAXINLAŞ MASINI BİLDİRİR. EYNI ZAMANDA ÖLKƏDƏ ƏMTQ SİSTEMİNİN VƏ TƏJRÜBƏSİNİN VƏZİYYƏTİ SON BEŞ İLDƏ KƏSKİN DƏYİŞ MƏMİŞ DİR. NƏTİJƏDƏ ƏMTQ PROSESİNİN SON 5 İLDƏ TƏTBİQİNDƏN SONRAKI TƏRƏQQİ ƏTRAF MÜHİTƏ QARŞI MARAĞIN OLMAMASININ GÖSTƏRİJİSİ OLA BİLƏR. BELƏLİKLƏ, ƏMTQ İLƏ BAĞLI İKİ BEYNƏLXALQ RAZILIQ (ESPOO KONVENSİYASI VƏ AARHUS KONVENSİYASI) QOŞ ULMASINA BAXMAYARAQ AZƏRBAYJAN HƏLƏ DƏ ƏMTQ QANUNUNU QƏBUL ETMƏMİŞ VƏ BU İKİ SƏNƏD ÇƏRÇİVƏSİNDƏ ÖZ ÖHDƏÇİLİKLƏRİNİ ƏMƏL ETMƏYƏ BAŞ LAMAMIŞ DİR. .... 57

BELƏ BİR VƏZİYYƏTDƏ MİLLİ ƏMTQ QANUNVERİJİLİYİNİN Aİ STANDARTLARI İLƏ UYQUNLAŞ MASI HAQDA DANIŞ MAQ TEZDİR. BU LAYİHƏNİN NƏTİJƏLƏRİNİN MÜZAKİRƏSİ ZAMANI ƏMTQ PROSESİNİN MÜXTƏLİF SƏHMDARLARI TƏRƏFİNDƏN DƏFƏLƏRLƏ QEYD EDİLMİŞ DİR. BU ƏSASƏN Aİ STANDARTLARININ (GÖSTƏRİŞ LƏR, TƏLİMATLAR VƏ S.) AZƏRBAYJANDA ƏMTQ PROSESİNİN TƏRƏFDARLARI TƏRƏFİNDƏN MİLLİ ƏMTQ SİSTEMİNİN İNKİŞ AFINI FORMALAŞ DIRAN VƏ YÖNƏLDƏN APARIJI QÜVVƏ KİMİ TANINMAMASI İLƏ İZAH OLUNA BİLƏR. BUNDAN BAŞ QA ƏMTQ SİSTEMİNİN ÖLKƏNİN HƏR HANSI İQTİSADI VƏ YA SOSIAL HƏYATININ DİGƏR ASPEKTLƏRİ KİMİ MƏRKƏZDƏN PLANLAŞ DIRILAN SİSTEMİN QALIQLARINDAN YAXA QURTARMAĞA ÇALIŞ MASI DA NƏZƏRƏ ALINMALIDIR. BU SİSTEMİN TƏDRİJƏN DƏYİŞ MƏSİNİN HƏR HANSI RADİKAL DƏYİŞ İKLİKLƏRLƏ MÜQAIŞƏDƏ ÖLKƏ ÜÇÜN DAHA REALİSTİK OLMASINA VƏ DAHA MÜSBƏT EFFEKT VERMƏSİNƏ VƏ MİLLİ ƏMTQ SİSTEMİNİN BEYNƏLXALQ STANDARTLARA JAVAB VERMƏSİNİ TƏMİN ETMƏSİNƏ İNANILIR. MİLLİ QANUNVERİJİLİYİN İNKİŞ AF ETMİŞ ÖLKƏRİN QANUNVERİJİLİYİ İLƏ UYQUNLAŞ DIRMAĞA ÇALIŞ MAQ HAZIRKI SİSTEMİ LƏĞV ETMƏK VƏ ÖLKƏNİN HAZIRKI SƏVİYYƏDƏ OLAN İNSTİTUSİONAL, PEŞ ƏKAR VƏ MADDİ POTENSİALININ QISA BİR ZAMANDA ÖHDƏSİNDƏN GƏLƏ BİLMƏYƏJƏYİ BİR SİSTEM YARATMAQ DEMƏKDİR. LAKİN TƏJRÜBƏ GÖSTƏRİR Kİ AZƏRBAYJAN BU GÜNƏDƏK QƏRB ƏMTQ SİSTEMİNİN ELEMENTLƏRİNİ ÖZ SİSTEMİNƏ UĞURLA TƏDBİQ EDİB. MƏSƏLƏN *ƏMTQ QAYDALARININ* 1996-JI İLDƏ TƏRTİB EDİLMƏSİ BUNUN GÖSTƏRİJİSİ OLA BİLƏR. BU BAXIMDAN AZƏRBAYJAN ƏMTQ SİSTEMİNİN ƏSAS ÇATIŞ MAMAZLIQLARINI İŞ IQLANDIRMAQ VƏ ONLARI İDARƏ ETMƏK ÜÇÜN BU SİSTEMİ BEYNƏLXALQ STANDARTLAR İLƏ MÜQAIŞƏ ETMƏYƏ DƏYƏR. .... 57

ƏMTQ SİSTEMİNİN HAZIRKI VƏZİYYƏTİNİ, ÖLKƏDƏKİ TƏJRÜBƏNİ VƏ MÜVAFIQ POTENSİALI NƏZƏRƏ ALARAQ, AŞ AĞIDAKI TƏDBİRLƏRİN APARILMASI AZƏRBAYJANDA ƏMTQ KEÇİRİLMƏSİNİ TƏKMİLLƏŞ DIRƏ BİLƏR..... 58

- ÖLKƏDƏ MİLLİ SİSTEMİN SİSTEMATİK OLARAQ FƏALİYYƏT GÖSTƏRMƏK VƏ İNKİŞ AF ETMƏSİNƏ Ş ƏRAİT YARADAN VƏ ELƏJƏ DƏ BU SİSTEMİ ZƏRURİ DÖVLƏT YARDIMI İLƏ TƏMİN EDƏN ƏMTQ QANUNVERİJİ AKTINA EHTİYAJ VARDIR. BU BEYNƏLXALQ TƏLƏBLƏRİN BÖYÜK QİSMİ İLƏ UYQUN OLAN LAKİN TƏKMİLLƏŞ MƏYƏ EHTİYAJI OLAN *ƏMTQ QAYDALARINA* ƏSASLANARAQ HƏYATA KEÇİRİLƏ BİLƏR. TƏƏSSÜF Kİ ƏMM QANUNU BEYNƏLXALQ TƏLƏBLƏRİN BÖYÜK QİSMİ İLƏ UYQUN DEYİL, ONA GÖRƏ DƏ MÜVAFIQ MƏSLƏHƏTLƏR YALNIZ *ƏMTQ QAYDALARI* ÜÇÜN VERİLİR VƏ *ƏMTQ QAYDALARININ* HÜQUQİ QÜVVƏSİ OLAN SƏNƏDƏ ÇEVİRİLMƏSİ HALINDA SİSTEM ÜÇÜN YARARLI OLA BİLƏRLƏR; ..... 58

- ƏMTQ QANUNVERİJİ AKTİNİN QƏBUL EDİLMƏSİ HƏMÇİNİN ÖLKƏDƏ ƏMTQ TƏJRÜBƏSİNİ DAHA SİSTEMATİK ETMƏYƏ YARDIM EDƏR, BU DA ÖZ NÖVBƏSİNDƏ PROSESİN MÜXTƏLİF İŞ TİRAKÇILARI ARASINDA ƏLAQƏLƏNDİRMƏNİ TƏKMİLLƏŞ DİRƏR; ..... 58
- ƏMTQ PROSESİNİN ZAMANI İLƏ BAĞLI MƏSƏLƏ ƏSASƏN AYDIN VƏ YAXŞI DÜŞ ÜNÜLMÜŞ DİR. LAKİN *ƏMTQ QAYDALARININ* MÜƏYYƏN MƏSƏLƏLƏRDƏ TAM AYDIN OLMAYAN ZAMAN TƏLƏBLƏRİNİN UYQUNLAŞ MASI HAQDA DA DÜŞ ÜNÜLMƏLİDİR; ..... 58
- MİLLİ ƏMTQ SKRİNİNQ PROSESİ 1996-JI İLDƏN ETİBARƏN KEÇİRİLƏN ƏMTQ TƏJRÜBƏSİNƏ VƏ BU KİMİ SKRİNİNQ PROSESİNİN İNKİŞ AFI ÜÇÜN ƏSAS OLAN BEYNƏLXALQ RAZILIQLARIN SKRİNİNQ SIYAHISINA ƏSASLANARAQ TƏKMİLLƏŞ DİRİLMƏLİDİR; ..... 58
- MİLLİ ƏMTQ SİSTEMİNİN SKOPİNQ PROSESİ KİFAYƏT QƏDƏR AYDIN DEYİL. ƏMTQ PROSESİNİN TƏRƏFLƏRİNİN ƏMTQ ZAMANI HANSI MƏSƏLƏLƏRİN ƏHATƏ OLUNMASINA DAİR DAHA GENİŞ TƏLİMAT EHTİYAJLARI VARDIR. BEYNƏLXALQ ƏMTQ TƏLƏBLƏRİ BU KİMİ TƏLİMATIN İNKİŞ AF ETDİRİLMƏSİ ÜÇÜN LAZİMİ ƏSAS OLA BİLƏRLƏR; ..... 58
- ALTERNATİVLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ ÖLKƏDƏ MÜNTƏZƏM OLARAQ APARILIR VƏ AZƏRBAYJAN ƏMTQ SİSTEMİNDƏ TƏLƏB OLUNAN MƏSƏLƏLƏRDƏN DAHA GENİŞ MƏSƏLƏLƏR SIRASINI ƏHATƏ EDİR. BU FAKTIN LAYİHƏNİ İNKİŞ AF ETDİRƏNLƏRİN YÜKSƏK KEYFİYYƏTLİ İQTİSADİ İNKİŞ AF TƏMİN ETMƏK MƏRAMLARINI GÖSTƏRMƏSİNƏ BAXMAYARAQ *ƏMTQ QAYDALARINA* ZƏRURİ DƏYİŞ İKLİKLƏR EDİLMƏLİDİR. BU HƏMÇİNİN *ƏMTQ QAYDALARINDA* YALNIZ QİSMƏN ƏHATƏ OLUNMUŞ TƏSİRİN AZALDILMASI ÜZRƏ TƏDBİRLƏRƏ DƏ AİDDİR; ..... 58
- MÜVAFİQ METODOLOJİ TƏLİMATIN OLMAMASINDAN HAZIRKİ ƏMTQ SİSTEMİ ÇƏRÇİVƏSİNDƏ YİGİLƏN TƏSİRİN ÖYRƏNİLMƏSİ, PROQNOZLAŞ DIRILMASI VƏ İDARƏ EDİLMƏSİ ÜÇÜN XÜSUSİ QAYDA YOXDUR. SURƏTLƏ İNKİŞ AF EDƏN İQTİSADİYYAT BAXIMINDAN MÜVAFİQ TƏLİMATLARIN İNKİŞ AF ETDİRİLMƏSİ VƏ ƏMTQ PROSESİNİN MÜXTƏLİF TƏRƏFLƏRİ ÜÇÜN LAZİMİ TRENİQLƏRİN KEÇİRİLMƏSİ TƏLƏB OLUNUR; ..... 58
- ƏMTQ HESABATININ KEYFİYYƏT YOXLAMASI PROSESİ AYDIN DEYİL. BİR TƏRƏFDƏN BU FUNKSIYA EKSPERTLƏR QRUPU TƏRƏFİNDƏN *ƏMTQ QAYDALARINA* ƏSASƏN HƏYATA KEÇİRİLİR. DİGƏR TƏRƏFDƏN İSƏ *ƏMM QANUNU* TƏKLİF OLUNMUŞ FƏALİYYƏTİN MÖVJUD EKOLOJİ STANDARTLARA UYQUN OLMASININ YOXLANMASI KİMİ TƏSVİR EDİLƏ BİLƏN DEE-NİN ƏSASLARINI TƏYİN EDİR. TƏJRÜBƏDƏ BU BÜTÜN ƏMTQ HESABATLARININ DEE-Nİ HƏYATA KEÇİRƏN ƏTRAF MÜHİT ÜZRƏ SƏLAHIYYƏTLİ ORQANA TƏHVİL OLUNMASI DEMƏKDİR. LAKİN *ƏMTQ QAYDALARININ* QƏBUL OLUNMASINDAN ÜÇ İL SONRA QƏBUL OLUNMUŞ *ƏMM QANUNU* *ƏMTQ QAYDALARINI* İLƏ DEE PROSESİ ARASINDA HEÇ BİR ƏLAQƏNİN OLMASINI GÖSTƏRMİR. BUNDAN BAŞ QA *ƏMM QANUNU* BÜTÜN İQTİSADİ FƏALİYYƏTLƏRİN MÜSBƏT DEE NƏTİJƏSİ ƏLDƏ ETDİKDƏN SONRA QƏBUL OLUNMASINI BİLDİRİR BU DA İKİ MƏRHƏLƏLİ QƏRAR QƏBUL ETMƏ PROSESİ DEMƏKDİR. BELƏLİKLƏ, DEE PROSESİ ƏTRAF MÜHİTİ NƏZƏRƏ ALAN QƏRAR QƏBUL ETMƏYƏ YARDIM KİMİ YARADILMIŞ ALƏTİ (YƏNİ ƏMTQ-Nİ) ÖZ ÖLÜYÜNDƏ QƏRAR QƏBUL ETMƏ PROSESİNƏ ÇEVİRİR. BU DA NƏTİJƏDƏ QƏRAR QƏBUL EDƏNLƏRİN ƏMTQ-Nİ HƏYATA KEÇİRMƏYƏ İSTƏKLƏRİNİN OLMAMASINA GƏTİRƏ BİLƏR. .... 58
- ƏMTQ QAYDALARINDA İJTİMAİYYƏTİN İŞ TİRAKİ TƏLƏBLƏRİ GENİŞ ƏHATƏ OLUNMUŞ DUR. BUNDAN BAŞ QA ÖLKƏDƏ İJTİMAİYYƏTİN JƏLB OLUNMASI TƏJRÜBƏSİ QHT-LƏRİN ARTAN FƏALİYYƏTİ NƏTİJƏSİNDƏ VƏ ELƏJƏ DƏ LAYİHƏ İNKİŞ AF ETDİRƏNLƏRİN İJTİMAİYYƏTİN İQTİSADİYYATIN İNKİŞ AFINDA ROLUNU DƏYƏNDİRMƏLƏRİ NƏTİJƏSİNDƏ DAİMA ARTIR. AZƏRBAYJANDA ƏMTQ-DƏ İJTİMAİYYƏTİN İŞ TİRAKININ BİR ÇOX ASPEKTLƏRİ BEYNƏLXALQ ƏMTQ TƏLƏBLƏRİ İLƏ UYQUNDUR. LAKİN BU MƏSƏLƏDƏ DƏ ÇATIŞ MAMAZLIQLAR VARDIR BU

DA ƏSASƏN AZƏRBAYJANIN AARHUS KONVENSIYASINI İMZALAMASI FAKTI İLƏ ƏLAQƏDARDIR. BU RAZILIĞIN BİR ÇOX TƏLƏBLƏRİNİN *ƏMTQ QAYDALARI* İLƏ ƏHATƏ OLUNMASINA BAXMAYARAQ, BUNU DA YADDA SAXLAMAQ LAZIMDIR Kİ BU SƏNƏD AZƏRBAYJANIN KONVENSIYANI İMZALAMASINDAN ÖNJƏ YARADILMIŞ DIR VƏ KONVENSIYANIN TƏLƏBLƏRİ İLƏ BAĞLI HEÇ BİR ZAMAN DƏYİŞ DİRİLMƏMİŞ DIR..... 59

- ƏMM QANUNUNUN MONİTORİNG TƏLƏBLƏRİ ZƏİFDİRLƏR VƏ NƏİNKİ ÖLKƏDƏKİ ƏMTQ PROSESİ İLƏ, HEÇ DEE PROSESİ İLƏ DƏ ƏLAQƏLƏNDİRİLMƏMİŞ LƏR. BUNUN ƏKSİNƏ, TƏKLİF OLUNAN FƏALİYYƏTLƏR ÜÇÜN MONİTORİNG PROQRAMININ ZƏRURƏTİ *ƏMTQ QAYDALARINDA* GENİŞ ƏHATƏ OLUNMUŞ DUR. LAKİN BU SƏNƏDİN HÜQUQİ QÜVVƏSİNİN OLMAMASI ONUN BU KİMİ PROQRAMLARIN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNƏ NƏZARƏT ETMƏSİNƏ İMKAN VERMİR. LAKİN BUNDAN BAŞ QA AZƏRBAYJANDA MONİTORİNG MƏSƏLƏLƏRİ İLƏ BAĞLI DİGƏR PROBLEMLƏR DƏ MÖVJUDDUR, BU DA MONİTORİNG PROQRAMLARINI KEÇİRMƏK ÜÇÜN POTENSIALIN (İNSAN, TEXNİKİ, MADDİ) VƏ MƏRKƏZLƏŞ DİRİLMİŞ MONİTORİNG MEXANİZMİNİN OLMAMASIDIR. BUNA BAXMAYARAQ, BU MƏSƏLƏLƏR DÖVLƏTİN, QHT-LƏRİN VƏ ƏMTQ PROSESİNİN DİGƏR TƏRƏFLƏRİNİN ARTAN MARAĞINA SƏBƏB OLURLAR VƏ ARTIĞ BU SAHƏDƏ TƏKMİLLƏŞ MƏ VARDIR;..... 59

- DÖVLƏTLƏR ARASI ƏMTQ MƏSƏLƏLƏRİ MİLLİ ƏMTQ SİSTEMİ TƏRƏFİNDƏN NƏZƏRSİZ QALMIŞ LAR, LAKİN ƏMTQ PROSESİNİN MÜXTƏLİF SƏHMDARLARI ARTIĞ ƏMTQ ÜZRƏ BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞ LIQ ARAMAĞA BAŞ LAMIŞ LAR VƏ DÖVLƏTLƏR ARASI KONTEKST SON ZAMANLAR DAHA ÇOX DİQQƏTƏ SƏBƏB OLMUŞ DUR;..... 59

- ÖNJƏ QEYD EDİLDİYİ KİMİ AZƏRBAYJAN ƏMTQ SİSTEMİ HƏR HANSI AZAD OLUNMA HALLARINI QEYD ETMƏYİR. MİLLİ ƏMTQ SİSTEMİNİN BU ASPEKTİ DƏRHAL DİQQƏT TƏLƏB ETMƏSƏ DƏ, BU KİMİ MƏSƏLƏLƏRİN ƏMTQ SİSTEMLƏRİNİN ETİBARLILIĞINI TƏYİN ETMƏSİNİ YADDA SAXLAMAQ LAZIMDIR;..... 59

- LAYİHƏNİ İNKİŞ AF ETDİRƏNLƏRƏ ƏTRAF MÜHİTİ İDARƏ ETMƏ PLANLARININ TƏQDİM EDİLMƏSİ KİMİ TƏLƏB İRƏLİ SÜRÜLMƏYİR. ƏMTQ-NİN BU ASPEKTİNİN ÖLKƏDƏ ƏMTQ İNKİŞ AFININ PRİORİTET MƏSƏLƏLƏRİNDƏN OLMAMASINA BAXMAYARAQ, O AZƏRBAYJAN ÜÇÜN VAJIB MƏSƏLƏLƏRDƏN BİRİ OLA BİLƏR;..... 59

- ƏMTQ SİSTEMİ ONLARIN MİQYASINDAN, YERLƏŞ MƏSİNDƏN VƏ DİGƏR XASSƏLƏRİNDƏN ASILI OLARAQ MÜXTƏLİF TIPLİ İNKİŞ AF FƏALİYYƏTLƏRİNİ ƏHATƏ ETMƏK ÜÇÜN AÇIĞ OLMALIDIR. BU ƏMTQ-Nİ KEÇMƏLİ OLAN MÜXTƏLİF FƏALİYYƏTLƏR SİYAHILARINA ƏSASLANAN VƏ YA İKİ MƏRHƏLƏLİ SKRİNİNG PROSESİNİN YARADILMASI İLƏ ƏLDƏ OLUNA BİLƏR;..... 59

- HAL HAZIRDA ƏMTQ PROSESİNİN MÜXTƏLİF TƏRƏFLƏRİ ÜÇÜN METODOLOCİ TƏLİMATLARA EHTİYAJ VARDIR. BU MÜVAFİQ TƏDRİSİN VƏ PEŞ ƏKAR HAZIRLIĞIN OLMAMASINDAN XÜSUSƏN ARZU EDİLİR;..... 60

- ƏMTQ-NİN SİYASƏT, PLANLAR VƏ PROQRAMLARLA MƏŞ QUL OLAN SƏMTQ KİMİ ASPEKTİNİ YAD ETMƏK LAZIMDIR. SƏMTQ HƏTTA ONİLLİKLƏR ƏRZİNDƏ ƏMTQ-Nİ TƏDBİQ EDƏN ÖLKƏLƏRDƏ DAHA ÇƏTİN YARADILAN VƏ SİSTEMATİK TƏDBİQ OLUNAN BİR ALƏT KİMİ TANINIR. Ş ÜBHƏSİZ AZƏRBAYJANDA SƏMTQ SİSTEMİ HAQQINDA DANIŞ MAQ TEZDİR, LAKİN ƏMTQ SİSTEMİNİN İNKİŞ AFINDAN ASILI OLARAQ ÖLKƏ TEZLİKLƏ SƏMTQ-Nİ YARATMAQ ÜÇÜN HAZIRLIQ MƏRHƏLƏSİNƏ ÇATAJAQDIR;..... 60

- ÖLKƏNİN ƏMTQ SİSTEMİNİ VƏ TƏJRÜBƏSİNİ DAHA DA TƏKMİLLƏŞ DİRMƏK POTENSIALI MƏSƏLƏSİ MÜRƏKKƏBDİR. BİR TƏRƏFDƏN ƏMTQ PROSESİNİN SƏHMDARLARI YÜKSƏK



KEYFİYYƏTLİ ƏMTQ KEÇİRİLMƏSİ ÜÇÜN KİFAYƏT TƏJRÜBƏ TOPLADIQLARINI BİLDİRİRLƏR. ELƏJƏ DƏ AZƏRBAYJAN ƏMTQ SİSTEMİNİN HAL HAZIRDA ÖLKƏNİN TƏLƏBLƏRİNİ ÖDƏMƏK ÜÇÜN KİFAYƏT OLMASINA İNANILIR. DİGƏR TƏRƏFDƏN BİR SIRA FAKTORLAR ƏMTQ SİSTEMİNİN VƏ TƏJRÜBƏSİNİN İNKİŞ AFINI ƏNGƏLLƏYİR. BUNLARDAN MADDİ VƏ İNSAN RESURSLARININ ÇATIŞ MAMAZLIĞI, MÜVAFİQ TƏHSİLİN VƏ PEŞ ƏKAR HAZIRLIĞIN OLMAMASI, VƏ DÖVLƏTİN BÜTÜN JƏHDLƏRİNƏ BAXMAYARAQ ƏMTQ PROSESİNİN İŞ TİRAKÇISI OLAN MÜXTƏLİF TƏŞ KİLATLARIN MANDATLARININ ÜST ÜSTƏ DÜŞ MƏSİNİ MİSAL GƏTİRMƏK OLAR. ÖLKƏDƏ ƏMTQ HAQQINDA OLAN MƏLUMATIN YALNIZ BEYNƏLXALQ VƏ XARİJİ SƏRMAYƏDARLARA AİD OLMASI FAKTI MÜVAFİQ POTENSİALIN İNKİŞ AF ETMƏMİŞ ASPEKTLƏRİNİN NƏTİJƏSİDİR. .... 60

– MİLLİ ƏMTQ SİSTEMİNİN ÖLKƏDƏKİ ƏMTQ PROSESİ TƏRƏFLƏRİNƏ BİR BİRİ İLƏ VƏ BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞ LARLA TƏJRÜBƏ MÜBADİLƏSİ APARMAĞA İMKAN YARADAJAQ ÇOXTƏRƏFLİ ÜNSİYYƏT MEXANİZMİNƏ EHTİYAJI VARDIR. BU KİMİ SİSTEM HƏMÇİNİN ƏMTQ TƏDBİQLİNİN STATİSTİK ASPEKTLƏRİ İLƏ DƏ MƏŞ QUL OLAR VƏ ƏMTQ SİSTEMİ VƏ AZƏRBAYJANDA İQTİSADİ VƏ SOSIAL İNKİŞ AFIN MÜXTƏLİF GÖSTƏRİJİLƏRİ ARASINDA ƏLAQƏLƏRİ DƏ ANALİZ EDƏR; ..... 60

– ÖLKƏDƏ HƏLL OLUNMALI MÜHÜM PROBLEMLƏRDƏN BİRİ DƏ QANUNVERİJİLİYİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ MEXANİZMLƏRİNİN OLMAMASIDIR. BUNUN KORUPSİYA, QANUNVERİJİLİKDƏ ÇATIŞ MAMAZLIQLAR KİMİ BİR SIRA SƏBƏBLƏRİ VARDIR. BÜTÜN BUNLAR ÖLKƏDƏ ƏMTQ SİSTEMİNƏ DƏ AİD EDİLƏ BİLƏR. BU VƏZİYYƏT *ƏMTQ QAYDALARININ* HÜQUQİ QÜVVƏSİNİN OLMAMASI FAKTI İLƏ DAHA DA AĞIRLAŞ DIRILIR ÇÜNKİ YALNIZ TƏJRÜBƏLİ XARİJİ LAYİHƏ HƏYATA KEÇİRƏNLƏR ONUN TƏLƏBLƏRİNƏ RİAYƏT EDİR, YERLİ LAYİHƏ HƏYATA KEÇİRƏNLƏR İSƏ ƏSASƏN DEE TƏLƏBLƏRİNƏ ƏMƏL ETMƏYƏ ÇALIŞ IRLAR. BU SƏBƏBDƏN AZƏRBAYJANDA ƏMTQ SİSTEMİNİN TƏKMİLLƏŞ DİRİLMƏSİ YALNIZ İNKİŞ AF ETMİŞ SİSTEMİN YARADILMASI VƏ BEYNƏLXALQ STANDARTLARLA UYQUNLAŞ MA İLƏ KİFAYƏTLƏNMİR. BUNUN ÜÇÜN MİLLİ QANUNVERİJİLİYİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ MEXANİZMİ YARADILMALIDIR; ..... 60

– QANUNVERİJİLİYİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ İLƏ BƏRABƏR BU QANUNLARIN POZULMASI HALINDA DAŞ INAN MƏSULİYƏT MƏSƏLƏLƏRİNƏ DƏ BAXILMALIDIR. ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ QANUNVERİJİLİYİNİN MÜVAFİQ TƏLƏBLƏRİ ZƏİF, JƏRİMƏLƏR AZ MİQDARDA OLMASINDAN LAYİHƏ HƏYATA KEÇİRƏNLƏRİ ƏTRAF MÜHİT ÜÇÜN ZƏRƏRLİ OLAN TEXNOLOGİYALARIN İSTİFADƏSİNDƏN ÇƏKİNDİRMƏYİRLƏR. BU DA AZƏRBAYJANDA ƏMTQ–NİN ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ FUNKSİYASININ EFFEKTİVLİYİNİ AZALDIR VƏ ƏTRAF MÜHİT ÜZRƏ SƏLAHIYYƏTLİ OLQANLARIN VƏ SİYASƏTÇİLƏRİN YAXIN DİQQƏTİNİ TƏLƏB EDİR. .... 60

ƏMTQ–NİN AZƏRBAYJANDAKI VƏZİYYƏTİ HƏLƏ DƏ MÜHÜM QƏRARLARIN MÜƏYYƏN DÖVLƏT DAİRƏLƏRİ ARASINDA QƏBUL OLUNAN VƏ ADƏTƏN LAYİHƏNİ İNKİŞ AF ETDİRƏN TƏRƏFİN QƏRAR QƏBUL EDƏN TƏRƏF OLAN SOVET MƏRKƏZDƏN PLANLAŞ DIRMA SİSTEMİNİN TƏSİRİ ALTINDADIR. «MƏRKƏZDƏN» SİYASİ VƏ MÜƏYYƏN DƏRƏJƏDƏ MƏNƏVİ ASILILIQ KEÇİD DÖVRÜNDƏ DƏ SAXLANILMIŞ DIR. BUNA GÖRƏ İNKİŞ AFININ HAZIRKİ MƏRHƏLƏSİNDƏ VƏ QHT–LƏRİN ƏTRAF MÜHİT MƏSƏLƏLƏRİNİ LOBBİLƏŞ DİRMƏ ƏNƏNƏLƏRİNİN İNKİŞ AF ETMƏMƏSİNİ NƏZƏRƏ ALARAQ, MÖVJUD ƏMTQ SİSTEMİNƏ HƏR HANSI DƏYİŞ İKLİKLƏR YALNIZ YUXARIDAN AŞ AĞI YƏNİ DÖVLƏT TƏRƏFİNDƏN TƏŞ ƏBBÜS OLUNDUĞU HALDA UĞURLU OLA BİLƏR. AZƏRBAYJAN ƏMTQ SİSTEMİNİN İNKİŞ AFINI (VƏ ELƏJƏ DƏ ÖLKƏNİN BÜTÜN DİGƏR ASPEKTLƏRİNİ) FORMALAŞ DIRAN BU FAKTOR ADƏTƏN MENTALİTET KİMİ TANINIR. BUNLAR HAL HAZIRDA ÖLKƏDƏ BÜTÜN SƏVİYYƏLƏRDƏ İJTİMAİ VƏ İQTİSADİ PROSESLƏRİN AYRILMAZ HİSSƏSİNƏ ÇEVRİLMİŞ MÜƏYYƏN MƏDƏNİ ƏNƏNƏLƏRDİR. BU SƏBƏBDƏN ÖLKƏNİN ƏMTQ

SİSTEMİNİ TƏKMİLLƏŞ DİRMƏK ÜÇÜN GÖRÜLƏN BÜTÜN TƏDBİRLƏR BU FAKTORU NƏZƏRƏ ALMALI VƏ HƏR BİR ƏMƏKDAŞ LIĞI ÖLKƏDƏKİ İQTİSADI, İJTİMAİ VƏ MƏDƏNİ HƏYATIN APARIJI QÜVVƏSİ HAQQINDA BİLİYƏ ƏSASLANARAQ QURMALIDIRLAR. ....	60
<b>ƏLAVƏ 1: SƏHMDARLARIN SİYAHISI.....</b>	<b>64</b>

# 1 Jiriş

## 1.1 Araşdırmanın məqsədi

Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) bütün dünyada ətraf mühiti nəzərə alan qərar qəbul etməni dəstəkləyən effektiv alət kimi tanınır. Onun inkişafı ABŞ –da NEPA–nın (Milli Ekoloci Müdafiə Aktı) qəbul edilməsi ilə başladı. Tezliklə müstəqil və eyni zamanda qərar qəbul etmə prosesinə inteqrasiya etmiş sistemə malik olmaq fikri bütün dünyaya yayıldı və bu gün ƏMTQ kimi tanınan prosesin başlanğıcını qoydu.

ƏMTQ–nın təyinlərindən birinə əsasən o, “planlaşdırılmış fəaliyyətin ətraf mühitə təsirinin sistemativ analizi və qiymətləndirilməsi, təsirə məruz qalan tərəflərlə məsləhətlər, və analizlərin və məsləhətlərin nəticələrinin planlaşdırmada, qərar qəbul etmədə və bu fəaliyyətin həyata keçirilməsində istifadə edilməsi prosesidir”<sup>1</sup>. Beləliklə o, şəffaflıq, ijtimaıyyətin iştirakı, ajiq hesabat vermə kimi bir sıra prinsiplərə əsaslanır.

Lakin ƏMTQ iqtisadi qərar qəbul etmədə ətraf mühiti nəzərə almaq üçün mövjud olan yeganə prosedur deyil. Keçmiş Sovet İttifaqı (kSi) ölkələrinin bir çoxu Dövlət Ekoloci Ekspertizası DEE / OVOS (rus dilində Ekoloci Təsirin Qiymətləndirilməsi) kimi tanınan fərqli Ətraf Mühit Qiymətləndirilməsi (ƏMQ) sistemlərini saxlamışlar. Birlikdə DEE və OVOS ətraf mühit üçün zərərli olan layihələrin təsdiqlənməsinin və həyata keçirilməsinin qarşısını almağa yönəlmiş sistem formalaşdırmışlar. Lakin bu sistem effektiv olmadığından nəticədə iqtisadi fəaliyyətdə ətraf mühitin qorunmasını lazımi səviyyədə təmin edə bilmədi.

Sovet reciminin pozulmasından sonra keçmiş SSRİ Respublikaları keçid dövrünə daxil oldular. Bu dövrün ən əsas xassələri kəskin iqtisadi böhran, sosial və ekoloci vəziyyətin deqradasiyası və yoxsulluğ səviyyəsinin artması oldu. Reqionda iqtisadi və sosial inkişaf məqsədlərinin ekoloci problemləri nəzərə almaması qarşısı alınmaz idi. Lakin ölkələrin iqtisadiyyatları bərpa olunduqja və ətraf mühitin qorunması əlavə təzyiq yox, nail oluna bilən və zəruri bir addıma çevrilməsi səviyyəsinə çatdıqja, ətraf mühitin qorunması alətləri müxtəlif iqtisadi tərəflərin artan diqqətini jəlb etməyə başladı.

Bu kimi alətlərdən olan ƏMTQ–nin Azərbaycanı inkişafı iqtisadi artımdan başqa Dünya Bankı, Avropanın Bərpa və İnkişaf Bankı, Aziya İnkişaf Bankı kimi beynəlxalq institutlar və elejə də neft və qaz sektorunun inkişafının təsirinə məruz qalmışdır. Eyni zamanda ijtimaıyyətin ölkənin və regionun ekoloci problemləri haqda məlumatlaşma səviyyəsi yüksəlmiş və ƏMTQ–ni fəal populyarlaşdıran və onda iştirak edən QHT–in (Qeyri Hökumət Təşkilatları) sayı artmışdır.

Lakin hal hazırda ölkədə aparılan ƏMTQ ilə əlaqədar bütün fəaliyyətlər neft layihələri ilə və yuxarıda adı çəkilən təşkilatlarla bağlıdır. Ölkədə müxtəlif layihələr həyata keçirən yerli şirkətlərdən çox az sayı bu aləti dəyərləndirir və ondan istifadə edir. Ətraf Mühitin Mühafizəsi Qanununun (ƏMQ Qanunu) ətraf mühitin qiymətləndirilməsini DEE formasında əsaslarını təyin edən yeganə hüquqi sənəd olması bu vəziyyəti daha da ağırlaşdırır. 1996–jı ildə Azərbaycan üçün UNDP–nin mütəxəssisi tərəfindən yerli QHT–nin yardımı ilə tərtib edilmiş ƏMTQ Qaydaları (*ƏMTQ Qaydaları*) indiyədək hüquqi qüvvəyə malik olan sənədə çevrilməmişdir.

---

<sup>1</sup> Çerp et al 2001

2001–ji ildə Mərkəzi Avropa Universitetində<sup>2</sup> aparılmış araşdırma Azərbaycanda ƏMTQ–nin hüquqi çərçivəsini, ƏMTQ təjribəsinin hazırkı vəziyyətini və müvafiq potensialı öyrənmişdir. Araşdırmanın əsas nəticəsi göstərmişdir ki, ƏMTQ qanunverijiliyinin olmamasına baxmayaraq, ölkədə beynəlxalq səviyyənin bir çox tələblərinə cavab verən ƏMTQ sistemi vardır. Azərbaycanın ƏMTQ–ni həyata keçirmək potensialı, Sovet dövründən saxlanılmış müvafiq məsələlərə aid bilik və ölkədə ekoloci məsələlərə qarşı artan maraq Azərbaycan ƏMTQ sisteminin inkişafında aparıcı qüvvə olması da qeyd edilmişdir.

Eyni zamanda sistemin gələcək inkişafını ləngidən müəyyən maneələr də qeyd edilmişlər. Bunlardan hələ də yüksək olmayan ijtimaıyyətin məlumatlaşdırılması səviyyəsi, müvafiq ekoloci təhsilin və peşə hazırlığının olmaması, qərar qəbul edənlərin iqtisadi və sosial məsələlərlə müqaisədə ekoloci məsələlərə daha az yer vermələri, ƏMTQ–nin inkişafını həyata keçirmək üçün potensialın və maddi yardımın olmaması.

Jənubi Qafqaz Ölkələrində ƏMTQ Sistemlərinin Qiymətləndirilməsi Layihəsi Azərbaycanda (və eləcə də Ermənistan və Gürcüstanda) ƏMTQ sistemi və təjribəsinə aid ən son məlumatı üzə çıxarmış və sistemin fəaliyyətini və onun təkmilləşməsi yollarını anlamağ a yardım etmişdir. Layihə həyata keçirilərkən Azərba yjan ƏMTQ sisteminin effektivliyini qiymətləndirmək, müəyyən nəticələr əldə etmək və onun təkmilləşməsinə aid məsləhətlər vermək üçün sistemin müxtəlif aspektləri öyrənilmişlər. Bundan başqa layihə mövjud ƏMTQ qanunverijiliyinə Avropa qanunverijiliyi nöqtəyi nəzərdən baxaraq ölkənin ƏMTQ sisteminin əsas nailiyyətlərini və çatışmamazlıqlarını nəzərə almağ ı məsləhət görür. Bu da ölkənin ƏMTQ sisteminin Avropa Komitəsinin (AK) ƏMTQ Göstərişləri ilə uyğunlaşması zərurəti və lazımi şərait haqda məlumat verir.

## 1.2 Struktur

Hazırkı Hesabatın 2 Fəsili Hesabatın Nəticələridir. 3 Fəsildə SSRİ dağılıdıqdan sonra Azərbaycan ƏMTQ sisteminin inkişafı üçün yaranmış vəziyyət haqda məlumat verilib. Azərbaycan ƏMTQ sisteminin tarixi və hazırkı ƏMTQ qanunverijiliyi 4–ju fəsildə təsvir edilmişlər. 5–ji fəsil Respublikada ƏMTQ sisteminin hazırkı vəziyyətinə aid inzibati çərçivə məsələləri haqda bəhs edir. 6–ji fəsil isə mövjud ƏMTQ qannuverijilik çərçivəsini və ölkədəki müvafiq təjribəni dərinədən qiymətləndirir. Azərbaycan ƏMTQ sisteminin effektivliyi daha sonra 7–ji fəsildə analiz edilir. Strateci Ətraf Mühit Qiymətləndirilməsinə (SƏMQ) aid məsələlər 8–ji fəsildə müzakirə olunur. Və nəhayət 9–ju fəsil beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq üçün milli ƏMTQ qanunverijiliyinə mümkün dəyişikliklərin qısa analizini təqdim edir. 10–ju fəsil isə hazırkı layihənin ümumi nəticələrini və müvafiq məsləhətləri təqdim edir.

## 1.3 Metodologiya

Hazırkı layihə aşağıdakı üç mərhələdən ibarətdir:

1. **Azərbaycan ƏMTQ sisteminə aid qanunverijiliyin və mövjud ədəbiyyatın analizi vasitəsilə əsas məlumatın toplanması.** Bu mərhələdə Azərbaycan ƏMTQ sisteminə aid bir sıra ədəbiyyat xüsusilə və elejə də müasir ƏMTQ və Sovet tipli ətraf mühit qiymətləndirilməsinə aid daha geniş ədəbiyyat analiz edilmişdir. Layihənin bu mərhələsində keçmiş araşdırmalar və qüvvədə olan müvafiq milli qanunverijiliyə

---

<sup>2</sup> Bektaş, L., 2001b

əsasən milli qanunverijilik diqqətlə analiz edilmişdir. Bu məlumat hazırkı Hesabatın 3, 4, 6, və 8–ji Fəsillərinin əsasını formalaşdırdı.

2. **Ölkədə aparılan mühasibələr vasitəsilə ƏMTQ sistemi, təjribəsi, təşkilati potensial və sektorun hazırkı əsas əhtiyajları haqda məlumatın toplanması.** Bu məqsədlə ölkədə ƏMTQ prosesinin müxtəlif səhmdarları arasında məlumatın toplanmasına yardım etmək üçün bir sıra suallar tərtib edilmişdir. Bu suallara əsaslanaraq layihənin birinci mərhələsində 25 strukturlaşdırılmış mühasibənin keçirilməsi planlaşdırılmışdır ki, bu da Azərbaycanda ƏMTQ sistemi və onun həyata keçirilməsi haqda ən son məlumatı əldə etməyə iman verəjəkdi. Zəruri rəylər müxtəlifliyini əldə etmək üçün ƏMTQ prosesinin hər bir səhmdarlar qrupu ilə 5 mühasibənin keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur, yəni dövlət nümayəndələri, ƏMTQ mütəxəssisləri, QHT-lər, beynəlxalq təşkilatlar, xarici və milli donörlər. Təəssüf ki, layihədən kənar bir sıra səbələr üzündən bu məqsədə nail olmaq mümkün olmamışdır. Bu səbəblərdən layihə iştirakçılarının səlahiyyətli məlumat mənbəyi tapmaq və ƏMTQ prosesinin səhmdarlarına yaxınlaşmaqda çətinliklər və Sovet recimindən miras qalmış məlumatlaşdırma ənənələrinin olmamasını misal çəkmək olar. Bütün bunlara baxmayaraq, layihənin bu mərhələsində toplanmış məlumat layihənin məqsədləri üçün kifayət oldu və 5, 6 və 7 fəsillərə daxil edildi.
3. **Ölkədə ƏMTQ prosesinin tərəfləri üçün təşkil edilmiş dəyirmi masada əvvəlki iki mərhələdə toplanmış məlumatın müzakirəsi, və dəyirmə masada toplanmış məsləhətlər və şərhlərin Layihə Haqqında Hesabata daxil edilməsi.** Layihənin bu mərhələsində Hesabatın ilkin layihəsi Azərbaycanda ƏMTQ prosesinin müxtəlif səhmdarlarına dəyirmi masa zamanı təqdim edilmişdir və Hesabat haqqında şərhlər toplanmışdır. Həmçinin Azərbaycan ƏMTQ sisteminin təkmilləşməsi üçün məsləhətlər və şərhlər toplanmışdır. Dəyirmi masada yuxarıda adı çəkilən bütün səhmdarlar qruplarını təmsil edən 40 nümayəndə iştirak etmişdir. Dəyirmi masanın nəticələri və eləcə də Hesabatın analitik hissəsi Azərbaycanda ƏMTQ sisteminin təkmilləşməsi və onun effektivliyinin yüksəldilməsi üçün 9 və 10 Fəsildə verilmiş məsləhətlərdə istifadə olundu.

## 2 NƏTİJƏ

Keçmiş SSRİ Respublikalarından biri olan Azərbaycan, keçmiş Sovet Dövlətləri arasında ən kəskin iqtisadi böhrana məruz qalmış ölkədir. Bu vəziyyəti Ermənistanla aparılan Dağlıq Qarabağ uğrunda silahlı münaqişə daha da ağırlaşdırmışdır. Bunun nətiçəsində 21–ji əsirin başlanğıcında ölkə hələ də öz iqtisadiyyatını bərpa etmək və əhalinin yaşayış səviyyəsini yüksəltməyə çalışır.

Azərbaycanın ətraf mühiti qiymətləndirmə sisteminin inkişafı Sovet dövründə Dövlət Ekoloci Ekspertizası prosedurunun (DEE) qəbul edilməsi ilə başlamışdır. Lakin 1990–cı ildə SSRİ–nin dağılmasından sonra sistemdə dəyişikliklər baş verdi. Bundan sonra DEE iqtisadi fəaliyyətin ətraf mühitə vurduğu zərərin qarşısını almağa qadir olmadığını sübut etdi. DEE–ndən keçmiş Sovet və müasir qərb sistemlərini özündə birləşdirən Ətraf Mühiti Qiymətləndirmə sistemi əmələ gəldi (ƏMTQ). Ölkə indiyədək demokratik ƏMTQ prosesini sistemə olaraq iqtisadi fəaliyyətə tətbiq edilməsini təmin edəcək heç bir ƏMTQ qanununu rəsmi qəbul etməmişdir. Azərbaycanda ətraf mühitin qiymətləndirilməsini təsvir edən əsas sənəd Ətraf Mühitin Mühafizəsi qanunudur (ƏMMQ). Bu qanuna əsasən Respublikada ətraf mühitin qiymətləndirilməsi prosesi son dərəcə texnokrat olan keçmiş Sovet DEE prosesindən ibarətdir. Lakin 1996–cı ildə tərtib edilmiş *ƏMTQ Qaydaları* ƏMTQ prosesinin bütün əsas elementlərini təqdim etdi və beləliklə Azərbaycan ƏMTQ sisteminin evolyusiyasında dəyərli addıma çevrildi və ölkənin qərb ƏMTQ standartlarına əməl etmə imkanının olmasını sübut etdi.

Azərbaycanın hazırki ƏMTQ sistemi, bütün dünyada olduğu kimi, yalnız inkişaf fəaliyyətinin təsirinin azaldılması və ya aradan qaldırılmasına yönəlməmişdir. O, həmçinin jəmiyyətlərin inkişafında demokratik tendensiyaları təşəbbüs edən, qərar qəbul etmədə şəffaflığa nail olmağa yardım edən, iqtisadi fəaliyyətə davamlı inkişaf elementlərini təqdim edən və ziddiyyətli məsələlərdə konsensus əldə etməyə imkan verən mexanizmdir. Hər hansı bir ƏMTQ sistemi kimi yalnız qanunverijilikdən yox, həmçinin ƏMTQ təjribəsindən və ölkədə ƏMTQ prosesinin səhmdarlarının müvafiq potensialından ibarət olan Azərbaycan ƏMTQ sisteminin nailiyyətləri və çatışmamazlıqları vardır. Bunlar Ətraf Mühitə Çərçivəsində Əməkdaşlıq üzrə Avropa Subsidyalar Proqramı və Hollandiyanın Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi üzrə Komissiyasının yardımı ilə Qafqaz Ekoloci QHT–ləri şəbəkəsi (JENN) tərəfindən inkişaf etdirilmiş Cənubi Qafqaz Ölkələrinin Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi Sistemlərinin Effektivliyinin Qiymətləndirilməsi adlı layihədə analiz edilmişdir.

1996–cı ildən etibarən iqtisadiyyatın inkişafı ilə bərabər Azərbaycan ƏMTQ prosesinin müxtəlif səhmdarlarının potensialı və təjribəsi də daim inkişaf edərək bəzi hallarda çox yüksək səviyyəyə çatmışdır. Dövlət və Qeyri Hökumət Təşkilatları, şirkətlər və ayrı ayrı şəxslərin artan sayı ölkədə ƏMTQ prosesində iştirak etməyə başlayırlar, bu da əhalinin ətraf mühit məsələləri və ƏMTQ prosesində zəruri olan demokratik prinsiplərin yaratdığı şərait haqqında məlumatlaşdırılması səviyyəsinin yüksəlməsini göstərir. Lakin ƏMTQ prosesinə aid potensialın ümumi səviyyəsinin (institusional, texniki, maddi və insan resursları daxil olmaqla) hələ də təkmilləşməyə ehtiyacı var, və bu nöqtəyi nəzərdən həm dövlətin həm də müvafiq təjribəyə malik olan beynəlxalq təşkilatların yardımına ehtiyacı var.

Ölkədə ƏMTQ təjribəsinin təkmilləşməsinə baxmayaraq, o hələdə sistemə şəkildə deyil. Ətraf mühitin müdafiəsi ilə məşğul olan tərəflər isə (əsasən beynəlxalq və xarici şirkətlər və təşkilatlar) hüquqi qüvvəsi olmayan ƏMTQ prosesini həyata keçirməyə üstünlük verirlər. ƏMTQ–nin systemsiz tətbiqi həmçinin prosesin müxtəlif iştirakçıları arasında zəif

əlaqələndirmənin olmasına gətirir, bu da nəticədə prosesin keyfiyyətinə təsir edəcək. Bu baxımdan ƏMTQ aktının təqdim edilməsi ölkədə ƏMTQ prosesini təkmilləşdirməyə, onun tətbiqini sisteməkləşdirməyə və artan iqtisadi artımın öhdəsindən gəlməyə yardım edə bilər. Alternativ olaraq *ƏMTQ Qaydalarının* müasirləşdirilməsi asan çıxış yolu kimi seçilə bilər, bu da eyni zamanda son onillikdə ölkədə aparılan ƏMTQ-nin nəticəsində toplanmış təjribəyə əsaslanaraq ƏMTQ prosesinə düzəlişlərin edilməsinə imkan verir. Beləliklə ƏMTQ prosesinin zaman çərçivəsi, onun DEE prosesi ilə qarşılıqlı fəaliyyəti, və eləcə də skopinq tələbləri üçün müəyyən dəqiqləşdirilmə aparılmalıdır. Skopinq hal hazırda ƏMTQ zamanı və miqyası, layihənin müzakirə edilməli alternativləri, ƏMTQ prosesinin iştirakçıları və ictimaiyyətin iştirakı məsələləri, səhiyyə, sosial, davamlı inkişaf və ƏMTQ-də müzakirə olunmalı olan digər tələb olunan məsələləri əhatə etmir. Milli ƏMTQ sisteminin diqqət tələb edən tərəflərindən biri də ƏMTQ-nin skrining mərhələsidir. Bu mərhələyə *ƏMM Qanunu* və *ƏMTQ Qaydalarında* nəzər yetirilməmişdir, lakin ölkədə ƏMTQ prosesinin ümumi effektivliyini yüksəltmək üçün bu vəziyyət 1996-cı ildən etibarən toplanmış təjribə sayəsində yaxşılaşdırıla bilər. Müxtəlif fəaliyyət növlərinin miqyası, yerləşməsi və digər xassələrindən asılı olaraq onların ətraf mühitə olan təsirini idarə etmək üçün ölkənin inkişafda olan iqtisadiyyatının ƏMTQ prosesinə ehtiyacı vardır. Buna görə həm inkişaf etmiş həm də inkişafda olan ölkələrdə geniş tətbiq edilən iki mərhələli skrining prosesi Azərbaycanı da ƏMTQ prosesini təkmilləşdirə bilər. Eləcə də tam ƏMTQ prosesindən azad olan fəaliyyət növlərinin (məsələn hərbi, dövlət və ya kommersiya sirri olan) siyahısının yaradılması ƏMTQ prosesinin effektivliyini yüksəldə və səhmdarlar arasında inam qurmağa yardım edə bilər. Çünki bu halda bütün səhmdarlar müəyyən fəaliyyət növləri haqqında yalnız məhdud məlumatın verilməsini əvvəldən biləcəklər.

Hal hazırda ƏMTQ prosesinin səhmdarları arasında ən çox müzakirə olunan məsələ ictimaiyyətin iştirakı məsələsidir. ƏMTQ-nin bu aspekti Respublikada ən yaxşı inkişaf etmiş və uğurlu hesab edilir. Bu da milli QHT-lər və bəzi xarici investorların ƏMTQ-ni aktiv populyarlaşdırmaları nəticəsində əldə edilmişdir. ƏMTQ-nin tətbiqi müddətində ölkədə ictimaiyyətin (əsasən QHT-lər və bəzən yerli əhali) fəallığı kəskin sürətdə artmış və Azərbaycanda demokratiyanın ümumi inkişafı haqqında xəbər verir. Keçmiş Sovet İttifaqında demokratik əhəmələrin olmamasını nəzərə alanda bunların hamısı yüksək nailiyyət hesab edilə bilər. Məsələn ictimaiyyətin müxtəlif neft layihələrində fəal iştirakı neft şirkətlərin vəhşi təbiəti qorumaq üçün neft dağılmasının idarə edilməsi plan və proqramlarını yaratması ilə nəticələndi. Beləliklə ƏMTQ-də ictimaiyyətin iştirakı formasında demokratik əhəmələrin inkişafı və təkmilləşməsi ƏMTQ-nin geniş əhali kütlələrini və QHT-ləri cəlb etmək vasitəsilə ətraf mühitin mühafizəsində nə dərəcədə effektiv olmasını göstərir. Azərbaycanda ƏMTQ ictimaiyyətin iştirakı kampaniyalarının uğuru həmçinin müxtəlif layihələrin hazırlıq mərhələsində ictimaiyyətin iştirakının dəyərini açıq göstərir. Bu mərhələdə ictimaiyyətin rəyinin nəzərə alınması layihəni inkişaf etdirən tərəfin yalnız öz iqtisadi maraqlarına yox, həmçinin yerli (milli) sosial və ekoloji şəraitə də uyğun olan və mümkün olan narazılıqları və münaqişələri aradan qaldıran layihələr yaratmağa yardım edir.

Azərbaycanda ƏMTQ təjribəsinin daha bir pozitiv aspekti – alternativlərin nəzərə alınmasıdır, halbuki bu qanunverijilikdə tələb olunmur (yəni ƏMM Qanununda) və *ƏMTQ Qaydaları* tərəfindən nəzərə alınmamışdır. Bu çatışmamazlıqlara baxmayaraq alternativlər təjribədə geniş nəzərə alınır. Bu həmçinin heç bir yeni fəaliyyət həyata keçirilmədiyi halda ərazinin və iqtisadiyat sektorlarının ümumi inkişaf yollarını idarə edən mövcud inkişaf tendensiyalarını analiz edən «heç bir tərtib görmə» alternativinə də aiddir.

Lakin Azərbaycan ƏMTQ sisteminin çatışmamazlıqlarından danışarkən bunu da yadda saxlamaq lazımdır ki, çatışmamazlıqların böyük hissəsi bir qayda olaraq müxtəlif sənədlərdə

əsaslandırılmış beynəlxalq ƏMTQ standartları ilə müqaisə olunur. Beləliklə bu müqaisələr əsasən Avropa Komitəsinin (AK) 1985 və 1997 ƏMTQ Göstərişləri və 2001 strateji ətraf mühit qiymətləndirilməsi haqqında AK Göstərişinin tələbləri əsasında aparılır. Belə bir müqaisələrə əsaslanan milli ƏMTQ sistemlərinin təkmilləşdirilməsi, xüsusən kSİ Respublikalarında istənilməyən nəticələrə gətirib çıxara bilər. Bu halda son dərəcədə təkmilləşdirilmiş lakin ölkə baxımından süni olan və buna görə də funksional olmayan ƏMTQ sistemi əldə edilə bilər. Bunu da nəzərə almaq lazımdır ki Azərbaycan ƏMTQ sisteminin tələblərini Avropa İttifaqının (Aİ) tələbləri ilə uyğunlaşdırmaq üçün kəskin tələbat yoxdur. Bunun əvəzinə Azərbaycanın hazırki ƏMTQ sistemini Respublika tərəfindən 1998–ji ildə ratifikasiya olunmuş 1991 Espo Konvensiyası və 1999–ju ildə imzalanmış 1998 Aarhus Konvensiyası ilə müqaisə edilməsi daha məqsədə uyğun olar. Bu halda hər iki Konvensiyanın üzvü kimi ölkə bu Konvensiyaların tələblərinə cavab verməkdə maraqlı olmalıdır.

Yuxarıda qeyd edilənlərdən başqa müasir Azərbaycan ƏMTQ sistemində bir sıra məsələlər diqqət tələb edir. Məsələn ötən illərin təjribəsi ölkədə ƏMTQ aparılmasının xüsusiyyətlərini və başlıca olaraq ijtimaiyyətin iştirakı prosesini nəzərə alan daha dəqiq ƏMTQ zaman çərçivəsinə ehtiyaj olmasını göstərir. Milli qanunvericiliyin monitorinq haqqında olan tələbləri müxtəlif tipli monitorinqlər keçirən milli və yerli dövlət təşkilatlarının, şirkətlərin və QHT–lərin bütün təjribəsini birləşdirib və üstəlik xarici təşkilatların və ekspertlərin təjribəsini də ona əlavə etməkdən faydalana bilər. Məsələn, ölkədə ƏMTQ prosesinin tətbiqi təjribəsi, xüsusən də ijtimaiyyətin cəlb edilməsi təjribəsi jəmiyyətin daha geniş qruplarını əhatə etmək üçün ƏMTQ sənədlərinin milli dildə tərtib edilməsinə tələb olduğunu göstərdi. Dünya Bankının Təjili Ətraf Mühit Sərmayəsi Layihəsinin həyata keçirilməsi ağır metallar və müvafiq ekoloji göstərijilər üçün uzun müddətli milli monitorinq proqramının yaradılmasına olan ehtiyajı anlamağa yardım etdi. Beynəlxalq EİEP standartlarına cavab vermək öhdəçiliyini yenijə üzərinə götürmüş Azərbaycan üçün bir çox ƏMTQ sistemlərinin ayrılmaz hissəsi olan Ekoloji İdarə Etmə Planlarının yaradılmasının xüsusi əhəmiyyəti vardır. Bu kimi planlar təklif olunan fəaliyyəti inkişaf etdirən tərəfin yalnız layihənin hazırlıq mərhələsində deyil həmçinin onun həyata keçirilməsi zamanı da ətraf mühit və əhali haqqında düşünməsinə təmin edir və beləliklə ƏMTQ–nin keyfiyyətini və onun effektivliyini yüksəldir.

Burada DEE–nin ƏMTQ prosesində rolunu qeyd etməliyik. Bir tərəfdən DEE ƏMTQ prosesinin keyfiyyət yoxlaması mərhələsi kimi baxıla bilər. Bu zaman ƏMTQ sənədlərinə seçilmiş ekspertlər qrupu tərəfindən baxılır və onların ƏMTQ tələblərinə uyğun olması, aydınlığı (bütün ətraf mühit, səhiyyə, sosial və iqtisadi məsələləri əhatə etməsi), elmi və texniki baxımdan düzgün olması, alternativləri və onların təsirini nəzərə alması, ijtimai məsləhətlərin nəticələrini nəzərə alması və ya onların nədən nəzərə alınmamasını izah etməsi və s.. *ƏMTQ Qaydalarına* əsasən bu funksiya Azərbaycan ƏMTQ sistemində Ekoloji Baxış Ekspertlər Qrupu (EBEQ) tərəfindən həyata keçirilir.

Digər tərəfdən DEE prosesinin məqsədi təklif olunan fəaliyyətlərin mövcud ekoloji standartlara uyğun olmasını yoxlamaq (məsələn çirklənmə səviyyəsi, tullantılara aid standartlar) və həmin layihənin hansı şərtlərlə həyata keçirilməsi haqqında qərar qəbul edilir. Beləliklə EBEQ və DEE funksiyaları arasında müəyyən oxşarlıq vardır, və onlar digər kSİ respublikalarında (məs. Rusiya və Kazaxstan) olduğu kimi Azərbaycan ƏMTQ sisteminin müsbət tərəflərinə çevrilə bilər. Bunun üçün ƏMM Qanunu və *ƏMTQ Qaydaları* arasında hal hazırda qanunvericilikdə olmayan aydın əlaqə yaradılmalıdır. Həmçinin bu da yadda saxlanılmalıdır ki, öz özlüyündə DEE hazırki formasında şəffaf olmayan prosesdir, və bəzən ətraf mühit üçün təhlükəli olan fəaliyyətin təsdiqlənməsi üçün istifadə edilən bir alət kimi təsvir edilə bilər, və beləliklə sosial narazılıqlara səbəb ola bilər. Bütün bunlar DEE–nin



ƏMTQ prosesinin keyfiyyət yoxlaması mərhələsinə birləşməsi ilə aradan qaldırıla bilər. Bu arada müsbət jəhət odur ki Azərbaycanın keyfiyyət yoxlamaları keçirərkən ekspert potensialı yüksəkdir. Bu ötən illərdə DEE-nin keçirilməsi sayəsində əldə edilmişdir və ölkədə ƏMTQ-nin bu mərhələsi ƏMTQ-nin ümumi keyfiyyətini yüksəldə bilər. Bundan başqa milli QHT-lər və elmi işçilər artıq ƏMTQ prosesi və ƏMTQ hesabatlarında tələb olunan müstəqil ƏMTQ keyfiyyət yoxlamaları keçirmək üçün kifayət qədər təjribə toplamışlar. Bu da öz növbəsində ƏMTQ-nin keyfiyyətinin yüksəltməsində və ölkədə demokratiya və şəffaflıq prinsiplərini irəlilətməkdə öz rolunu oynaya bilər.

DEE-nin həyata keçirdiyi digər bir funksiya da qərar qəbul etmədir. Lakin bu funksiya müxtəlif sahələrdə iqtisadi fəaliyyət haqqında qərar qəbul edən dövlət strukturları ilə birgə həyata keçirilir. Sovet DEE prosesinin ən qüvvəli jəhəti təklif edilən fəaliyyət haqqında qərar qəbul etmədə şərtli və ya şərtsiz «etirazın olmaması» tələbi idi. Beləliklə, *ƏMM Qanunu* adekvat həyatə keçirilərsə, ƏMTQ nəticələri qərar qəbul edənlərə ətraf mühitə nəzərə alan qərarlar qəbul etməkdə birbaşa yardım edə bilər. Lakin qeyd edildiyi kimi Azərbaycan qanunverijiliyində mövcud olan çatışmamazlıqlar, yəni *ƏMM Qanunu* və *ƏMTQ Qaydaları* arasında əlaqənin olmaması, ƏMTQ-lərinin effektivliyini azalda bilər. Eyni zamanda milli qanunverijiyə əsasən DEE qərar qəbul edənlərə ətraf mühit və davamlı inkişaf baxımından ən yaxşı qərarları qəbul etməyi məsləhət yox, diktə edən mexanizmdir. Bu ƏMTQ sistemlərində riayət edilən digər səbəblərlə birgə (məs. qərar qəbul edənlərin iqtisadi fəaliyyətin törətdiyi ətraf mühit məsələlərini nəzərə almaq istəyinin olmaması – bütün dünyada bir çox ölkələr üçün ənənəvi olan bir problem); qərar qəbul edənlərin ölkənin və regionun ekoloji problemləri haqqında kifayət qədər məlumatlarının olmaması; iqtisadi və sosial məqsədlərin prioritet təşkil etməsinin səbəbi olan zəif iqtisadi inkişaf; bəzi qərar qəbul edənlərin ƏMTQ-ni yardım kimi qəbul etməmələri ƏMTQ-nin ölkədə az effektiv olmasına gətirir.

Effektiv ƏMTQ sistemləri üçün zəruri olan digər aspektlərdən iki tərəfli ünsiyyət mexanizmini qeyd etmək lazımdır. Bu mexanizm ƏMTQ prosesinin müxtəlif tərəflərinin bir biri ilə və beynəlxalq tərəfdaşlarla təjribə mübadiləsi aparmağa, keçmiş təjribəyə əsaslanaraq milli ƏMTQ sistemini müntəzəm olaraq yeniləşdirməyə, və ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində ƏMTQ-nin müxtəlif layihələrə tətbiqinin statistik aspektləri ilə məşğul olmağa imkan yaradır. Azərbaycanda ƏMTQ prosesinin müxtəlif tərəfləri ölkədə ƏMTQ üzrə metodoloji təlimatlara kəskin ehtiyacın olmasını qeyd edirlər. Bu təlimatlar ölkə xüsusiyyətlərini və keçmiş ƏMTQ-lərin təjribəsini nəzərə almalı və yan təsirlərin proqnozlaşdırılması və idarə olunması üzrə məlumat daşılmalı, strateji səviyyədə aparılan siyasət, plan, proqramlar, strateji və qanunveriji aktlar kimi fəaliyyət növlərinin təsirinə qiymətləndirilməsi xüsusiyyətlərini açıqlamaladırlar (Strateji Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi). Respublikada xüsusi peşə hazırlığının və tədrisin olmamasını və xarici və beynəlxalq sərmayəçilərin keçmiş sovet ölkələri üçün bəzən effektiv olmayan ƏMTQ təlimatlarından istifadə etmələrini nəzərə alaraq Azərbaycan ƏMTQ səhmdarları üçün ƏMTQ metodologiyasının yaradılması zəruridir. Beləliklə ƏMTQ təlimatının yaradılması məsələsi ölkədə müvafiq potensialın olması məsələsi ilə sıx əlaqədardır. Bunlar ilk önjə ƏMTQ mütəxəssisləri və insan resursları, və eləcə də müxtəlif səhmdarların ƏMTQ-nin keçirilməsində maddi, texniki və inzibati potensialıdır.

Azərbaycan yeganə keçmiş sovet ölkəsidir ki, burada ƏMTQ və ya OVOS (ƏMTQ-nin rus dilində qısaldılmış forması) qanunveriji aktı hələ də qəbul edilməmişdir və hüquqi qüvvəsi olmayan *ƏMTQ Qaydaları*ın qanuna çevirilməsi məsələsi son 10 ildə açıq qalmışdır. Bunun nəticəsində ölkədə aparılan bir çox, və ya bütün ƏMTQ-lər xarici və beynəlxalq

sərmayədarlar tərəfindən irəli sürülür. Yerli və milli layihə həyata keçirənlər isə *ƏMM Qanununa* əməl edirlər yəni yalnız DEE prosesinə əməl edirlər (lakin bu məsələ haqqında rəsmi statistikanın olmaması dəqiq hesablamaların aparılmasına yol vermir). Milli qanunverijiliyin qüvvəyə minməsi (ətraf mühitin mühafizəsi qanunverijiliyini də daxil etməklə) 1990–cı ildə Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsindən sonra ölkə üçün ən vacib məsələlərdən birinə çevrilmişdir. QHT–lərin son zamanlar fəallaşması və müxtəlif beynəlxalq institutlar tərəfindən ətraf mühiti daha çox nəzərə alan fəaliyyətin populyarlaşdırılması qanunverijiliyin qüvvəyə minməsi məsələsini həll oluna bilən məsələyə çevirmişdir. Lakin *ƏMM Qanununun* və digər müvafiq qanunverijiliyin hələ də inkişaf etmiş qüvvəyə minmə mexanizminə ehtiyacı vardır. Məsələn, az miqdarda jərimə layihəni inkişaf etdirən tərəfi ətraf mühitin mühafizəsi tədbirlərinə sərmayə qoymaq əvəzinə jəriməni ödəməyə həvəsləndirir. Bunun nəticəsində ölkədə ƏMTQ–nin effektivliyi azalır.

Ümumiyyətlə Azərbaycan ƏMTQ sisteminin əsasları son dərəcədə qeyri şəffaf, qeyri demokratik, və ölkənin sosial və ekoloji məsələlərini iqtisadi məqsədlərin əleyhinə olan məsələlər kimi qəbul edən Sovet mərkəzi planlaşdırma sistemi tərəfindən qoyulmuşdur. Bu da ölkədə ƏMTQ sisteminin «aşağıdan yuxarı» (QHT–lər tərəfindən lobbilər aparılması vasitəsilə) keçirilən islahatlara nisbətən «yuxarıdan aşağı» (yəni dövlət tərəfindən irəli sürülmüş) keçirilən islahatların daha çox uğur qazanmaq imkanı olmasını izah edir. Son onillikdə Azərbaycan jəmiyyətində baş vermiş demokratik dəyişikliklərə baxmayaraq, ölkə hələ də kSI–nin bəzi ölkələrinin etdiyi kimi bu mirasdan yaxa qurtarmağa jan atır. Buna görə ölkənin digərləri ilə bərabər ƏMTQ sistemini də təkmilləşdirmək səyinə yardım etmək jəhdləri bu faktoru nəzərə almalıdırlar və iqtisadiyyata, jəmiyyətə, mədəni həyata və ölkədəki quruma təsir edən daxili aparıcı qüvvələr haqda biliyə əsaslanan əməkdaşlıq qurmalıdırlar.

Azərbaycanın ƏMTQ sisteminin təkmilləşdirməyə ehtiyacı olmasına və bunun yeganə yolu ƏMTQ–nin ölkədə qanunlaşdırılması və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması olmasına heç bir şübhə yoxdur. Bu prosesin effektivliyinin artırılması və müxtəlif sahələrdə və müxtəlif miqyaslı artan saylı layihələrlə mübarizə aparması üçün zəruridir. Bütün bunlar ölkənin özünəməxsus təbiətinin iqtisadi fəaliyyət nəticəsində daha da deqradasiyaya uğramasının qarşısını almaq üçün zəruridir. Bu həmçinin ölkənin beynəlxalq öhdəçiliklərini yerinə yetirməsi vasitəsilə beynəlxalq arenada tərəfdaş ölkə kimi ad qazanmağa yardım edəcək. Milli ƏMTQ sistemi islahatlarının miqyası iri görünsə də, bunu yadda saxlamaq lazımdır ki, bu yolun keçmiş Sovet DEE prosesindən müasir ƏMTQ prosesinədək olan böyük hissəsi artıq keçilmişdir. Azərbaycanın bu kimi islahatı planlaşdırmaq, başlamaq və müvəffəqiyyətlə başa vurmaq üçün müasir potensialı kifayət deyil, lakin dövlətin ölkə və əhali uğrunda fəaliyyət göstərmək istəyi və hazırlığı yaxın gələcəkdə ƏMTQ islahatları üçün istənilən möhkəm əsas ola bilər.

### 3. Ölkə haqqında məlumat

Beş Xəzəryanı ölkələr arasında nisbətən kiçik ölkə olan Azərbaycanın 8 million əhalisi vardır. Dünyanın ən qədim neft mənbələrindən biri kimi tanınması və Avropa və Asiyanı birləşdirən yolların kəsişmə nöqtəsində yerləşməsi əsrlər boyu ölkənin iqtisadi və sosial inkişafını formalaşdırmışdır.

SSRİ-in 1990–jı illərin əvvəllərində parçalanmasından sonra keçmiş Sovet Respublikaları arasında Azərbaycan iqtisadiyyatı ən kəskin böhrana məruz qalmış ölkələrdən biri idi. Beləliklə, ölkənin iqtisadiyyatı 60% ixtisar olundu bu da öz növbəsində bütün sahələrdə durğunluğa və 1994–jü ildə inflyasiyanın 1600% çatmasına səbəb oldu. Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Dağlıq Qarabağ uğrunda qonşu Ermənistanla aparılan uzunmüddətli münaqişə bu vəziyyəti daha da ağırlaşdırmışdır. 1993–jü ildən Azərbaycan Respublikasının prezidenti olmuş Heydər Əliyev tərəfindən aparılan xarici və daxili siyasət nəticəsində yalnız 1994–1995–ji illərdə iki ölkə arasında atəşkəs əldə olunmuşdur və beləliklə ölkə iqtisadiyyatının yenidən inkişafına imkanlar yaradılmışdır.

Prezident H. Əliyevin ölkədə siyasi sabitliyə nail olmaq üçün atdığı uğurlu addımlar tezliklə xarici əməkdaşlarla və institutlarla diplomatik və iqtisadi əlaqələrin yeniləşməsinə gətirdi və 1994–jü ildən etibarən respublikada aparılan iqtisadi və sosial islahatların həyata keçirilməsi üçün maddi və texniki yardımın əldə edilməsi ilə nəticələndi. Beləliklə 2002–ji ildə adam başına Ümumi Daxili Məhsulun illik artımı gözləniləndən 10% artıq, inflyasiya isə sabitləşdirilmişdir.

1990–jı illərin ortalarından etibarən, və xüsusi olaraq «Əsrin Müqaviləsi»<sup>3</sup>-nin bağlanmasından sonra ölkənin iqtisadiyyatına verilən daxili və xarici sərmayələr üçün müsbət zəmin yaradılmışdır. Sərmayələrin ümumi məbləği 2001–ji ildə 1 milliard ABŞ dollarından artıq idi, və bunun 820,5 miillion ABŞ dolları neft sektoruna verilmiş sərmayələr idi. 1990–jı illərin axırlarında artan neft çıxarma miqyası və ölkənin iqtisadiyyatına xarici sərmayələrin axımı başlıca olaraq neft sektorunda, və həmçinin kənd təsərrüfatı və xidmət məhsullarında yüksək iqtisadi artıma (40%) səbəb oldu. Digər tərəfdən neft və qaz sektorunda baş verən sürətli irəliləyiş dövlət üçün ciddi maneəyə çevrilir, çünki iqtisadiyyatın digər sahələrinin neft sektorunda asanlıqla əldə edilən gəlirin kölgəsində qalmaları ehtimalı vardır.

Onilliklərlə demokratik ənənələri olmayan Sovet reciminə məruz qalmış ölkənin jəmiyyətinin demokratikləşdirilməsi prosesi iqtisadi inkişafı bərabər baş verirdi. Buna baxmayaraq ölkədə mövcud olan yüksək korrupsiya səviyyəsi və qanunvericiliyin həyata keçirilmə mexanizmlərinin çatışmamazlıqları tərəqqini zəiflədirdi.

Ermənistanla aparılan müharibə jəmiyyətə kəskin surətdə təsir etmişdir. Məsələn, fəjəli demografik dəyişikliklər nəticəsində 900 000 qaçqın və daxili köçkünlər əmələ gəlmişdir, bu da Azərbaycan əhalisinin sayının 11% artmasına səbəb olmuşdur. Beləliklə, 2002–ji ildə ölkə əhalisinin 49% yoxsulluq səviyyəsindən aşağıda yaşayırdı, işsizlik səviyyəsi isə 16% (rəsmi 1.1%) çatmışdır. 1999–ju ildə Prezidentin qərarı ilə əsas qoyulmuş Dövlət Neft Fondunun neft sektorunda əldə edilən gəlirin böyük hissəsini təhsil, səhiyyə və ölkənin digər problemlərinə yönəltməklə yoxsulluq səviyyəsini azaltması və sosial problemləri həll etməsi

---

3 Azərbaycan Respublikasının 1991–ji ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra Dövlət Neft Şirkəti və aparıcı neft şirkətləri arasında imzalanan ilk müqavilə.

gözlənilir<sup>4</sup>. Bir çoxlarının ümidləri Azərbaycan neft və qazının ötürüləyəyi Bakı–Tbilisi–Jeyhan Baş Neft Borusunun və Azərbaycan–Gürjüstan–Türkiyə Qaz Borusunun tikilməsi ilə bağlıdır.

Azərbaycan həmçinin hava, su və torpaq çirklənməsi, biomüxtəlifliyin azalması, səhrələşmə və məşələrin qırılması, kənd təsərrüfatı üçün yararlı olan torpaqların itirilməsi və Xəzər Ağ Balığı populyasiyasının tələf edilməsi kimi bir sıra ekoloji problemlərə də yiyələnmişdir. Adı çəkilən ekoloji problemlərin bəzilərinin (xüsusən çirklənmə ilə bağlı problemlərin) kəskinləşməsi göstərijiləri 1990–ji illərin əvvəllərində kiçilmişdirlər. Təəssüf ki, bu dəyişiklik təkmilləşmiş ekoloji idarəetmənin yox, iqtisadi durğunluğun nətiyəsidir. Dövlət müvafiq ölçülər götürməsə ölkə iqtisadiyyatının və xüsusilə də neft və qaz sənayesinin inkişafı ətraf mühitin daha da korlanmasına gətirəjək. Azərbaycanda təbiəti mühafizə etmək üçün İqtisadi fəaliyyətə tətbiq ediləjək mexanizmlərdən biri də Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsidir. Bu mexanizm Respublikada 1996–ji ildə təqdim edilmişdir və müxtəlif xarəji şirkətlər və beynəlxalq təşkilatlar və donorlar, və həmçinin də yerli Qeyri Hökumət Təşkilatları tərəfindən fəal populyarlaşdırılır.

---

4 Dünya Bankının məlumatına əsasən, səhiyyə və təhsilə sərf edilmiş vəsait 2001–ji ildə Ümumi Daxili Məhsulun müvafiq olaraq 0.6% və 4.2% təşkil etmişdir.

#### 4. Azərbaycan ƏMTQ sisteminin inkişafı tarixi

Sovet dövrünün iqtisadi qanunvericiliyində müəssisələrin ətraf mühit göstərijilərinə aid ayrı-ayrı müddəalar mövjud idi. Lakin bu göstəricilərin həmin müəssisələrin ekoloji baxımdan fəaliyyətinin tənzimləməsi rolu illər boyu nəzərsiz qalmışdır çünki iqtisadi gəlir daimi olaraq ekoloji düşüncələrə üstün gəlirdi. Çirkləndirijilərin miqdarının normalardan artıq olduğu hallarda «ətraf mühiti çirkləndirən ödəyir» prinsipi istifadə edilmişdir. 1980–ji illərin ortalarında iri müəssisələr üçün tətbiq edilən ekoloji pasportlar sistemi yaradılmışdır. Bu sistem həmin müəssisələrin istehsal edəcəyi tullantıları təyin etməli idi, lakin o yalnız 1990–ji illərin əvvəllərində istifadə olundu.

Keçid dövrünün başlanğıcı Azərbaycan Dövlətinin ekoloji siyasətinin iqtisadi və sosial sahələr daxilində nəzərdən keçirməsinə ehtiyaj olduğunu göstərdi. 1991–1995–ji illərdə iqtisadi inkişafı ətraf mühiti qoruma mexanizmi ilə təmin edəcək ƏMQ mexanizminin olmaması ölkənin davamlı inkişafdan qısa müddətli iqtisadi məqsədlərə tərəf addımlamasına gətirdi. Bu vəziyyətdə Dövlətin ölkədə olan təbii sərvətlərə, xüsusən də neft və qaza, arxalanması şübhəsiz ətraf mühiti çirkləndirən sahələri inkişaf etdirdi və iqtisadi fəaliyyətlərdə sisteməlik olaraq ətraf mühit nəzərsiz qaldı. Digər tərəfdən həmin neft və qaz resursları xarici sərmayəçiləri və maliyyə institutlarını cəlb etdi. Onların ətraf mühitə aid tələbləri arasında digər məsələlərlə bərabər həyata keçiriləcək hər bir layihə üçün ƏMTQ prosesinin keçirilməsi tələbi də var idi. Bu da Azərbaycan Dövlətini öz Ətraf Mühiti Qiymətləndirmə tələblərini yenidən nəzərdən keçirməyə məcbur etdi.

##### 1.4 4.1 Milli ƏMQ Qanunverijilik çərçivəsi

Azərbaycanın hazırki ƏMQ sistemi 1980–ji illərin sonunda Sovet İttifaqı tərkibində olarkən qəbul edilmiş Dövlət Ekoloji Ekspertizasıdır. DEE ekoloji deqradasiyanın artmasına cavab olaraq və ictimaiyyətin ekoloji problemlər haqda məlumatlaşdırılması üçün qəbul edilmişdir. Onun məqsədi dövlət nümayəndələri tərəfindən miqyasından, fəaliyyət növü və ya sahəsindən asılı olmayaraq bütün təqdim edilmiş inkişaf fəaliyyətlərinin ekoloji təsirinin formal təsdiqlənməsi idi. Keçmiş SSRİ–nin dağılmasından əvvəl inkişaf etdirilmiş OVOS adlanan (Rus dilində «ətraf Mühitə Dəyən Təsirin Qiymətləndirilməsi») digər proses DEE–ni layihə səviyyəsində tamamlamaq üçün nəzərdə tutulmuşdur, lakin Azərbaycanda qəbul edilməmişdir.

Azərbaycanın Ətraf Mühitin Qiymətləndirilməsi sisteminin əsasları aşağıdakı 2.1 sayılı Jədvəldə verilmiş hüquqi aktlarda və sənədlərdə qeyd edilib. ƏMTQ Qaydaları–ndan başqa bu jədvəldə adı çəkilən bütün sənədlər hüquqi qüvvəyə malikdir.

##### Jədvəl 4.1 Azərbaycan Respublikasının ƏMQ Qanunverijiliyi

Qanunveriji sənəd	Qəbul olunma ili	Verilən Sistem
Ətraf Mühitin Mühafizəsi Qanunu, 8 bənd Dövlət Ekoloji Ekspertizası	1999	DEE
Eespo Konvensiyasının ratifikasiyası haqda Qərar	1999	ƏMTQ
Aarhus Konvensiyasının Qəbul Edilməsi Qərarı	2000	ƏMTQ
<i>ƏMTQ Qaydaları</i>	<i>1996 (Hüquqi)</i>	<i>ƏMTQ</i>

	<i>qüvvəyə malik deyil</i>	
--	----------------------------	--

DEE-nin ölkədə olan əsas ƏMQ mexanizmi olmasını qeyd edən əsas qanunveriji sənəd Ətraf Mühitin Qorunması Qanunudur (ƏMQ Qanunu), amma o ƏMTQ-nə aid xüsusi qanunveriji sənəd deyil. Bu qanunun 8–ji bəndi hər bir təklif edilmiş fəaliyyətin DEE keçirilməsinin əsas prinsiplərini qeyd edir. Lakin bu qanuna diqqətlə nəzər saldıqda ƏMQ Qanunun bu fəsilinin iki aspektini qeyd etmək olar. A) ƏMQ Qanununun 8–ji bəndi 1991–ji il Sovet Ətraf Mühitin Qorunması Qanununu təkrarlayır və B) 1992–ji il Ətraf Mühitin Qorunması və Təbii Sərvətlərin İstifadəsi Qanununun 8–ji bəndini təkrarlayır. ƏMQ Qanunu beləliklə Azərbaycanda DEE-nin əsaslarını qoyur və onun «ətraf mühitin keyfiyyət normalarına və ekoloji tələblərə uyğunluğunu təyin edən və iqtisadi fəaliyyətin ətraf mühitə olan mənfi təsirinin və müvafiq nəticələrin aşkar edilməsi, qarşısının alınmasına və gözlənilməsinə yönəlmiş» proses kimi qələmə verir (50–ji Paraqraf). Bu təyin layihəni inkişaf etdirənlərin ətraf mühiti nəzərə almalarının zəruriliyini bildirsə də, ətraf mühit məsələlərinə texnoqrafik nöqtəyi nəzərdən yanaşır. Beləliklə qanunverijilik, iqtisadi fəaliyyətin qarşısını alma və mənfi təsirin azaldılması tədbirləri vasitəsilə ətraf mühitə minimal təsir etmək üçün mexanizmlərlə təhiz etmək əvəzinə təbii sərvətlərin istifadəsinə müəyyən məhdudiyətlər qoyur.

ƏMQ Qanunundan başqa bir sənəd də Azərbaycanda ƏMTQ təcrübəsinin formalaşmasında mühüm rol oynayır, bu da 1996–cı ildə UNDP-nin mütəxəssisi və yerli QHT tərəfindən yaradılmış Azərbaycanda Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi Prosesi Qaydalarıdır (*ƏMTQ Qaydaları*). *ƏMTQ Qaydaları* «qərb» tipli ƏMTQ prosesinin əsas prinsiplərini ölkəyə təqdim edir. Onun bu günə olan əsas çatışmazlığı bu sənədin hüquqi qüvvəsinin olmamasıdır. Bu sənəd keçmiş Dövlət Ekologiya Komitəsi tərəfindən təsdiq və qəbul edilmişdir, lakin qanun statusunu almamışdır. *ƏMTQ Qaydaları*-nda ƏMTQ prosesi belə təyin edilmişdir «inkışafda olan fəaliyyətin ətraf mühitə təsir edən biləjak potensial nəticələrinin təyin edilməsi və fiziki, bioloji və sosio-iqtisadi mühit nöqtəyi nəzərindən qiymətləndirilməsi və neqativ təsirlərin aradan qaldırılması və ya minimuma endirilməsi üçün tədbirlərin hazırlanması prosesi» (Paraqraf 1.1). Bu təyinə əsasən, layihəni inkişaf etdirənlər həm onun ətraf mühit üçün zərərsiz olmasını təmin etməli həm də hər bir tədbir üçün müəyyən fəaliyyət növləri təklif etməlidirlər ki, onun baş verə biləjak neqativ effektlərini aradan qaldırmaq və ya minimuma endirmək mümkün olsun.

4.1 sayılı jədvələ əsasən, *ƏMTQ Qaydaları* 1996–cı ildə Azərbaycanda ƏMTQ prosesinin əsaslarını təyin etməsindən sonra ƏMQ Qanunu qəbul edilmişdir. Lakin nə *ƏMTQ Qaydaları* qanunveriji akt statusunu aldı, nə də ƏMQ Qanunu ölkədə Ətraf Mühitin Qiymətləndirilməsi prosesinin yeni aspektlərini qeyd edir. Bundan başqa ƏMQ Qanunu beynəlxalq müqavələlərin Azərbaycan qanunverijiliyindən fərqləndiyi halda onların əsas götürülmələrini xüsusən qeyd edir (ƏMQ Qanunu 1999, 82 Paraqraf). Bu həmçinin Eespo və Aarhus Konvensiyalarının təsis etdikləri prinsiplərə də aiddir, və buna görə də həmin prinsiplər Azərbaycanda ƏMTQ prosesində birbaşa istifadə edilirlər. Buna baxmayaraq əvvəl qeyd edildiyi kimi nə *ƏMTQ Qaydaları*, nə də Azərbaycanda ƏMTQ prosesinin əsasını qoyan hər hansı bir digər sənəd, Azərbaycanın Eespo Konvensiyasını ratifikasiya etmə qərarını dəstəkləmək üçün lazım olan qanunveriji akt rəsmi statusunu almamışdır.

Bundan başqa *ƏMTQ Qaydaları*-nda Ekologiya Komitəsinin 2001 May ayında fəaliyyətinə son qoyulması və Ekologiya və Təbii Sərvətlərin İstifadəsi Nazirliyinin təsis edilməsi haqda heç bir

dəyişikliklər edilməmişdir. *ƏMTQ Qaydaları* bu günədək keçmiş Dövlət Ekologiya Komitəsini Azərbaycanada ƏMTQ prosesinin əsas iştirakçılarından biri adlandırır.

#### **4.2 Milli qanunverijiliyin qüvvəyə minməsi**

1990–cı illərin əvvəllərində Azərbaycan müstəqilliyini qazandıqdan sonra milli qanunverijiliyin qüvvəyə minməsi ölkə üçün ən mühüm məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Bu ölkə həyatının bütün sahələrinə eləcə də ətraf mühitin mühafizəsinə eyni dərəcədə aiddir. Yalnız son zamanlar ətraf mühiti nəzərə almanı tələb edən QHT-lərin və beynəlxalq institutların fəaliyyətinin artması ilə qanunverijiliyin qüvvəyə minməsi məsələsi həyata keçirilə bilən məsələyə çevrilmişdir. Buna baxmayaraq bu qanunverijiliyin, xüsusən də *ƏMM Qanununun* qüvvəyə minməsi mexanizmləri hələ də inkişaf etdirilməmişlər. Məsələn, 6.8 bölməsində ətraf mühitə vurulan ziyanı görə məsuliyyət və 6.10 bölmədə ƏMTQ prosesində iştirakın haqqında bəhs edir. Bəzi ƏMTQ prosesinin səhmdarlarının fikrinə Azərbaycanın ətraf mühiti qoruma qanunverijiliyi iqtisadiyyatın mövcud ekologiya standartlarına əsasən inkişaf etməsini təmin edən jəzalandırma aləti funksiyalarını həyata keçirir. Bunun əksinə olaraq ətraf mühitin qorunması qanunverijiliyi və xüsusən də ƏMTQ sistemi onun beynəlxalq anlamına əsasən qərar qəbul edənləri təklif olunan iqtisadi fəaliyyətin potensial təsiri haqqda yetərli məlumatla təjhiz edən və ətraf mühiti nəzərə alan və şəffaf qərar qəbul etmə prosesini təmin edən bir alətdir. Lakin Azərbaycanda ƏMTQ prosesinin səhmdarlarının ƏMTQ qanunverijiliyinin məqsədini anlamaları və qəbul etmələri faktı tezliklə milli ƏMTQ sisteminin qərb tipli ƏMTQ istiqamətində inkişaf etməsinə gətirə bilər.

## 5 İnzibati çərçivə

### 1.5 5.1 İnsan resursları (əməkdaşlar, peşəkar təjribə və s.)

ƏMTQ prosesinin iştirakçılarından biri olan dövlət strukturları Azərbaycanın ƏMTQ sistemində mühüm rol oynayır çünki ölkənin orta və iri miqyaslı layihələrinin çox hissəsi yalnız dövlət tərəfindən və ya dövlət və digər milli, xarici və beynəlxalq təşkilatlarla birgə aparılır<sup>5</sup>. ƏMTQ prosesində layihəni həyata keçirən, qərar qəbul edən və ya səhmdar kimi iştirak edən təşkilatlar arasında həm kiçik və orta miqyaslı (müxtəlif institutlar, regional və yerli hakimiyyət) həm də iri miqyaslı (bir çox nazirliklər, paytaxtda yerləşən bələdiyyələr) təşkilatlar vardır. Bu həmçinin onların mütəxəssislərinin peşəkar təjribəsinə və ƏMTQ ilə bağlı məsələlərlə məşğul olan insan resurslarına da aiddir. Dövlət strukturlarının bəziləri, məsələn Ətraf Mühit və Ekologiya Nazirliyi, ƏMTQ tələblərinə uyğun insan resurslarına malikdirlər. Digərləri isə bu kimi resursların çatışmamazlığını qeyd edirlər, məsələn İqtisadi İnkişaf Nazirliyi. Buna baxmayaraq ƏMTQ-nə jəlb edilmiş kadrların peşəkar səviyyəsi baxımından dövlət sektorunun ümumi potensialı həmin institutların iqtisadi fəaliyyəti ilə müqaisədə inkişaf etməmişdir. Bir çox hallarda çoxsaylı layihələrin, siyasi kursların, plan və proqramların inkişafı ilə məşğul olan dövlət strukturlarını müasir ƏMTQ prosesi haqda lazımi bilik və bacarıqlara yiyələndirmək üçün intensiv və müntəzəm keçiriləcək təhsil proqramları tələb olunur.

ƏMTQ ilə bağlı peşəkar xidmətlər göstərən məsləhət şirkətləri, ƏMTQ-nin həyata keçirilməsi, onunla bağlı təhsil proqramları, seminarlar və məsləhətlərin verilməsi kimi fəaliyyət növlərini həyata keçirə biləcək ən yüksək potensiala malik olan təşkilatlardandırlar. ƏMTQ gedişində və xüsusən də ilkin araşdırmalarda iştirak edən elmi işçilər bir qayda olaraq yüksək bacarıq səviyyəsinə malikdirlər. Ona görə mütəxəssislərin peşəkar səviyyəsini yüksək saxlamaq və onları ətraf mühitin qiymətləndirilməsi sahəsində beynəlxalq səviyyədə baş verən yeniliklərlə tanış etmək üçün müntəzəm təhsil proqramları və seminarların keçirilməsi tələb olunur. Eyni zamanda Azərbaycanda müstəqil ƏMTQ mütəxəssisləri haqda danışmaq hüquqi jəhətdən səhvdir, çünki ölkədə ƏMTQ mütəxəssislərinin lisenziya sistemi yoxdur, baxmayaraq ki QHT üzvləri və elmi işçilər arasında ƏMTQ-ndə müstəqil ekspert kimi iştirak etmək təjribəsi adi hala çevrilir<sup>6</sup>.

Azərbaycan QHT-ləri ƏMTQ səhmdarlarını təmsil edirlər. Azərbaycanda bir çox ətraf mühit QHT-ləri ƏMTQ-ndə iştirak etmə təjribəsini həqiqətən qazanmışlar və bəzən layihə həyata keçirənlərə ƏMTQ keçirməkdə yardım edə bilirlər. Onlardan bir çoxları öz sıralarında təjribəli və bilikli elmi işçiləri və peşəkar şəxsləri birləşdirirlər, bunun nəticəsi olaraq QHT-lər bəzi ƏMTQ proseslərinin əsas iştirakçılarına çevrilirlər. Eyni zamanda bu təşkilatların bəziləri ümumilikdə və xüsusilə də Azərbaycanda ƏMTQ prosesi haqqında məhdud məlumatla malikdirlər və beləliklə ölkənin ətraf mühiti nəzərə alan iqtisadi inkişafına dəyərli yardım etmək imkanından məhrumdurlar.

Sərmayəçilərin ƏMTQ-ni keçirə bilən peşəkar mütəxəssislər potensialı həmin təşkilatların sərmayə qoymaq potensialından asılıdır. İri miqyaslı sərmayəçilər və iri təşkilatlar daha çox

---

<sup>5</sup> Ölkədə aparılan kiçik, orta və iri miqyaslı və xüsusən də ƏMTQ ilə bağlı olan layihələrin sayı haqqında heç bir məlumat hazırlanmır, və müvafiq məlumatın çatışmamazlığı ölkədəki müxtəlif təşkilatların, mütəxəssislərin və institutların ƏMTQ ilə bağlı potensialı haqqında nəticə çıxarmağa imkan vermir.

<sup>6</sup> Azərbaycan Elmlər Akademiyasını və onun Elmi Araşdırma İnstitutlarının mütəxəssislərinin ətraf mühit üzrə müxtəlif sahələrdə geniş biliyə malik olmaları və həm SƏMTQ həm də ƏMTQ-də fəal iştirak etmələri danılmazdır.



layihə maliyyələşdirir və ƏMTQ–ndə daha çox təjribə qazanırlar. Bu qayda Azərbaycandakı milli sərmayəçilərə də aiddir. Beynəlxalq təşkilatlar və xarici şirkətlər bir qayda olaraq artıq ƏMTQ–ndə geniş təjribə qazanmışlar, yerli və milli sərmayəçilər isə hələ də inkişafın ilkin mərhələlərindədirlər və lazımi təjribəyə malik deyillər. Buna baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkətinin adı ƏMTQ keçirilməsində kifayət qədər potensiala malik olan təşkilatlar arasında çəkilir. Donor təşkilatların, onların fəaliyyət sahələrindən asılı olaraq, ƏMTQ iştirakçı tərəflərinə tələb olunan məsləhət, şərtlər, təhsil proqramları ilə yardım etmələri və bəzən ƏMTQ–ndə mütəxəssis kimi iştirak edə bilmələri qəbul edilir (məsələn: Xəzər Ekoloci Proqramı).

Azərbaycanda ƏMTQ–nə təsir edən əsas faktorlardan biri texniki və maliyyə resurslarının çatışmamazlığıdır. Amma bu çatışmamazlıq əsasən təklif etdikləri iqtisadi fəaliyyətin ƏMTQ və SƏMTQ–nin maliyyələşdirilməsinə cavabdeh olan dövlət strukturlarına aiddir. Bir qayda olaraq, ƏMTQ–ndə səhmdar kimi iştirak edən təşkilatların böyük hissəsi, tələb olunan texniki və maliyyə resurslarını tapmalıdırlar. Bəzi ƏMTQ səhmdarlarının (bəzi yerli və milli məhdud maliyyə resurslarına malik olan kiçik miqyaslı sərmayəçilər) texniki və maliyyə çatışmamazlıqları problemi ətraf mühit məsələlərini nəzərə almaq istəyinin olmaması və həmçinin müvafiq milli qanunverijiliyin çatışmamazlıqlarından da irəli gəlir.

Eyni zamanda ölkənin maddi imkanları ətraf mühit mühafizəsini zəruri səviyyədə təmin etmək və eləcə də ƏMTQ sistemini təkmilləşdirmək üçün kifayət deyil. Azərbaycanın iqtisadiyyatının hazırkı səviyyəsində ölkənin ətraf mühit problemlərinə yetərinjə fikir verməsi və beynəlxalq tələblərə cavab verən və ölkədə sistemik və uğurla tətbiq ediləjək ƏMTQ sisteminin inkişafına lazımi maddi resursları yönəltməsi mümkün deyil.

## **1.6 5.2 ƏMTQ prosesinin digər iştirakçı tərəfləri ilə əlaqələndirmə**

Tərəflər arasında olan əlaqələndirmənin Azərbaycanda ƏMTQ prosesinin ən zəif nöqtəsi olması müxtəlif səhmdarlar tərəfindən qəbul edilib. Bunun bir sıra səbəbləri vardır. ƏMTQ–nin potensial iştirakçılarının hamısı bu prosesə sistemik olaraq jəlb olunurlar. Bunun səbəblərindən biri ictimaiyyətin məlumatlaşdırılması kampaniyaları zamanı aşkar edilmiş məlumatın kəsadlığıdır. Sərmayəçilərin ƏMTQ–ndə iştirakı çərçivəsində aparılan fəaliyyətin çox az olmasından onlarla əlaqələndirmə bəzən çətin olur. Donor təşkilatlarının ƏMTQ–ni və bu kimi fəaliyyət növlərini maliyyələşdirmək marağı çox azdır, baxmayaraq ki, onlar ƏMTQ prosesinin ictimaiyyətin məlumatlaşdırılması mərhələsində çox fəal iştirak edirlər.

Dövlət strukturları ölkədə ƏMTQ prosesinin digər iştirakçıları ilə əlaqələndirməni müxtəlif görüşlər, dəyirmi masalar, məsləhətlər və müzakirələr vasitəsilə həyata keçirirlər. Hər bir institut və ya təşkilatın nəzdində adətən xüsusi bir bölmə onun fəaliyyətinin ekoloci aspektlərinə və həmçinin ətraf mühit məsələlərində təşkilatlararası əməkdaşlığa cavabdehlik daşıyır. Məsələn, Nazirliklərin müvafiq bölmələri, Bakı şəhəri Bələdiyyələrinin Ekoloci Komissiyaları. Bu kimi bölmələr demək olar Azərbaycanda ƏMTQ prosesinin bir çox iştirakçı təşkilatlarında mövjudur, təbii ki, ekoloci QHT–lərin və ekoloci məsləhət şirkətlərinin belə bir bölməyə ehtiyajları yoxdur.

Bir çox QHT–lər ƏMTQ–ndə fəal iştirak edir və Ekologiya Nazirliyi, sərmayəçilər (əsasən Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyətin ən böyük hissəsinə cavabdeh olan neft şirkətləri), milli və beynəlxalq təşkilatlar və donörlər ilə müntəzəm əlaqə saxlayaraq bu niyyətlərini açıq şəkildə ifadə edirlər. Buna baxmayaraq, QHT–lər bəzən bir biri ilə əməkdaşlıq etməzlər və nəticədə ictimai eşitmələr və məsləhətlər zamanı onların arqumentləri zəifləyir və layihəni inkişaf

etdirən tərəflərin ətraf mühit üçün zərərli olan fəaliyyətə görə cavabdehlikdən yayınmaqlarına yardım edir, çünki bir təşkilatın şərtlərini qulaq ardına vurmaq bir qrup təşkilatın şərtlərinə cavab verməməkdən asandır.

### 1.7 5.3 Mandatlar

2001–ji ilin mayında Ekologiya Nazirliyinin təsis olunmasından əvvəl, onun funksiyaları Ekologiya, Hidrometeorologiya, Geologiya və Mineral Sərvətlər Dövlət Komitələri və Azərbmeşə İstehsalat Birliyi kimi bir neçə dövlət ekoloci strukturu arasında bölüşdürülmüşdür. Bu strukturların funksiyaları bəzən, xüsusən də ƏMTQ–nə aid qərarların qəbul edilməsi zamanı, bir birini təkrar edirdi. Ekologiya Nazirliyinin təsis edilməsindən sonra bütün bu funksiyalar həmin strukturun öhdəsinə verildi və beləliklə ölkədə DEE/ƏMTQ keçirilməsinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə imkan yarandı.

Hal hazırda, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Ekoloci Ekspertiza Bölməsi DEE keçirilməsi və inkişafda olan fəaliyyət növünün ətraf mühit üçün zərərli olmaması haqqında qərarların qəbul edilməsinə və Ekoloci İjazələrin verilməsinə cavabdeh olan yeganə strukturudur. Digər Nazirliklər və Komitələr müvafiq ekoloci bölmələrinin yardımı ilə onların iqtisadi fəaliyyətlərində ətraf mühiti nəzərə almalıdırlar, və bu fəaliyyətlərin müvafiq Ekoloci İjazənin şərtlərinə daim cavab verməsini təmin etməlidirlər. Nazirliklər və Komitələrdən başqa, yerli bələdiyyələr də ölkədə ƏMTQ–nə yardım etməlidirlər və bunun üçün məsləhətlər hazırlamalı, mütəxəssislər dəvət etməli, ictimaiyyəti məlumatlaşdırmalı, əhali ilə müzakirələr aparmalı, əhalinin maraqlarını ƏMTQ ilə bağlı müxtəlif görüşlərdə təmsil etməli və ümumiyyətlə fəaliyyət göstərdikləri ərazidə əhalinin qərarların qəbul edilməsində daha fəal iştirakını təmin etməlidirlər.

ƏMTQ prosesinin digər iştirakçılarından olan ekoloci məsləhət şirkətlərinin funksiyaları ƏMTQ həyata keçirilməsindən, ƏMTQ hesabatlarının hazırlanmasından, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində və müxtəlif miqyasda ətraf mühitə dəyən zərərin minimuma endirilməsi üçün məsləhətlərin hazırlanmasından, elejə də ƏMTQ iştirakçıları (layihəni inkişaf etdirən tərəf, qərar qəbul edənlər və ictimaiyyət nümayəndələri) üçün keçirilən təhsil proqramlarından və məsləhətlərdən ibarətdir. QHT–lərin funksiyaları daha genişdir. Onlar ƏMTQ haqda məlumat mübadiləsi aparır, ƏMTQ–nin həyata keçirilməsində digər səhmdarlarla birgə və ya mütəxəssislər kimi, və ümumilikdə maraqlı tərəf kimi iştirak edirlər, və ƏMTQ–nə aid hüquqi məsləhətlər verir və təhsil proqramları həyata keçirirlər. Əvvəlki səhmdarlar qrupları kimi, sərmayəçilər onların ƏMTQ prosesində rollarını müxtəlif layihələr haqda məsləhətçilər kimi təsvir edirlər.

## 6 Azərbaycanın ƏM və ƏMTQ qanunverijiliyinin və Təcrübəsinin Qiymətləndirilməsi

### 6.1 ƏMTQ prosesinin iştirakçıları

Əvvəl qeyd edildiyi kimi (bax Fəsil 4) Azərbaycan Ətraf Mühitin Qiymətləndirilməsi sistemi iki sənədə əsaslanır: 1999 Ətraf Mühitin Mühafizəsi Qanunu və 1996 hüquqi qüvvəsi olmayan *ƏMTQ Qaydaları*. Azərbaycanda ƏMTQ prosesinin əsas tərəfləri *ƏMTQ Qaydaları*-nda qeyd edildiyi kimi Layihəni inkişaf etdirənlər, Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqan, Ekspertlər və İjtimaiyyət.

Bunlardan **Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəf** Ekoloci İjazənin alınması üçün Ərizənin hazırlanmasına və təqdim olunmasına, bütün ödənişlərə, ƏMTQ keçirilməsinə və ijtimaıyyətlə məsləhətlərin aparılmasına, hər iki prosesin müvafiq sənədləşdirilməsinə, təklif edilmiş fəaliyyətin bütün layihə boyu təsdiq edilmiş şərtlərə uyğun aparılmasına javabdehdir (Paraqraf 2.3.1).

**Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqanın** əsas funksiyası Ərizələrə baxmaqdan, Ekspertlərlə məsləhətlərdən, ilkin ijtimai sorğuların aparılmasından, Layihənin İnkişaf Etdirənləri ƏMTQ prosesinin tələb olunan dərinliyi haqda məlumatlandırmaqdan, ƏMTQ sənədinə baxmaq və ijtimaıyyətlə nətiyələri elan etmək üçün Ekoloci Ekspertlər Qrupunun yaradılmasından, Ekoloci İjazəyə ətraf mühitlə bağlı hər hansı tələb olunan şərtlərin əlavə edilməsindən, və müvafiq monitoring və audit məlumatlarının analizindən ibarətdir (Paraqraf 2.3.2).

Yaradılmış qrupdakı **Ekspertlərin** funksiyaları ƏMTQ prosesini öz sahələrinə əsasən keçirmək, bütün Ərizələri və ijtimaıyyətdən alınmış şərhləri analiz etmək, və eləcə də təklif edilmiş fəaliyyət haqqında öz rəylərini ifadə etməkdən ibarətdir (Paraqraf 5.1).

**İjtimaiyyət** ümumiyyətlə «layihənin təsirinə hər hansı şəkildə məruz qalan və onunla maraqlanan hər bir kəsidir» (Paraqraf 4.1). İnkişafda olan layihə haqqında məlumat ijtimaıyyətlə çatdırıldıqdan sonra, ijtimaıyyət layihə haqqında öz yazılı şərhlerini və məsləhətlərini Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəfə müxtəlif tədbirlər zamanı çatdırır (ijtimai eşitmələr, müzakirə forumları, məsləhətlər və s.).

### 6.2 ƏMTQ prinsipləri

*ƏMM Qanununun* 53–jü Paraqrafında qeyd edildiyi kimi, DEE aşağıdakılara əsasən aparılmalıdır:

- Azərbaycanın qəbul etdiyi beynəlxalq hüquqi müqavilələr,
- Qanunlara uyğunluq prinsipləri, elmi əsas, şəffaflıq, ətraf mühit, sosial, mühəndislik və texnologiya, texniki, memarlıq və planlaşdırma, iqtisadi və digər qiymətləndirilmələrin inteqrasiyası,
- İqtisadi fəaliyyətlərin ətraf mühitə təsirinin sosio–iqtisadi və ekoloci qiymətləndirilməsinin nətiyələri,
- İnsanların sağ lam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ,
- Davamiyyət prinsipləri,
- Təbii sərvətlərin məhdudiyətsiz istifadəsinin potensial zərəri,
- Təbii fəlakətlər riski,
- Təbiətin qorunmasının zərurəti

*ƏMTQ Qaydalarında* ƏMTQ inkişaf layihələrinin potensial neqativ təsirinin təyin edilməsinə, qiymətləndirilməsinə, təsirinin azaldılmasına və ya aradan qaldırılmasına yönəlmiş proses kimi təyin edilib. Qərar qəbul etmə prosesini şəffaflaşdırmaq üçün təklif olunmuş fəaliyyətin müzakirələrinə maraqlı ijtimaiyyət nümayəndələri jəlb edilməli və ijtimai rəy nəzərə alınmalıdır (Paraqraf 1.1).

### **6.3 ƏMTQ müddəti**

*ƏMM Qanununda* DEE prosesi üçün heç bir zaman məhdudiyəti qeyd edilməmişdir və bu haqda ifadə olunmuş yeganə tələb DEE-nin layihə haqda qərar qəbul edilməmişdən önjə keçirilməsi tələbidir. ƏMQ Qanunun əksi olaraq ƏMTQ Qaydalarında aparılan fəaliyyət üçün təyin edilmiş zaman məhdudiyəti daha dəqiq təyin edilmişdir. Burada bildirilir ki, Layihəni İnkişaf Etdirənlər tərəfindən Ərizənin təqdim edilməsindən sonra bir ay ərzində onlar bu layihə üçün tam ƏMTQ tələb olunması və ya tələb olunmaması haqda məlumat almalıdırlar (Paraqraf 2.7). Əgər tam ƏMTQ prosesi tələb olunursa, Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqan ƏMTQ sənədlərinin təqdim edilməsindən sonra üç ay ərzində qərar qəbul etməlidir. Beləliklə, ƏMTQ prosesinə qoyulmuş zaman məhdudiyəti hər bir layihədə təklif edilmiş fəaliyyət növlərindən asılıdır.

Eyni zamanda ƏMTQ Qaydaları qeyd edir ki Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəf Üçün ƏMTQ-nin keçirilməsində və ya ƏMTQ-nin hesabatını hazırlayarkən heç bir zaman məhdudiyəti yoxdur, lakin onlar Ekoloci İjazənin verilməsindən sonra 12 ay ərzində həmin hesabatı təqdim etməlidirlər. Bu sonunju tələb ziddiyyətlidir, çünki burada bildirilir ki, hər bir fəaliyyət növü üçün Ekoloci İjazə ƏMTQ-nin nəticələrini bilməzdən əvvəl verilə bilər.

### **6.4 ƏMTQ obyektləri**

ƏMQ Qanunun 54-jü Paraqrafı DEE keçməli olan fəaliyyət növlərinin siyahısını verir. Bu siyahıya əsasən aşağıdakı iqtisadi fəaliyyət növləri DEE keçməlidirlər.

- Sektorlara və regionlara əsasən əmək qüvvəsinin inkişafı və yerləşdirilməsi üçün dövlət və yerli proqramların ilkin layihələri;
- Texniki iqtisadi sənədləşdirmə
- İnşaat layihələri (bərpa, genişləndirmə, texniki təkmilləşdirmə) və iqtisadi obyektlərin və komplekslərin uçurulması,
- OVOS sənədləri,
- Yeni texnika və texnologiyaların, material və maddələrin inkişafı və importuna aid sənədlər,
- Ətraf Mühitin Qorunmasına aid tədris, tənzimlənmə və texniki sənədlərin ilkin layihələri,
- İqtisadi fəaliyyətin və ya fəvqəladə halların nəticəsi olan ekoloci vəziyyət,
- Regionun ekoloci vəziyyəti, ayrılmış təbii obyektlər və ekosistemlər,
- Müvafiq İjra orqanının qərarına əsasən təbii sərvətlərin istifadəsinə ijazə verən müqavilələrin ətraf mühitə aid bölmələri.

ƏMTQ Qaydalarında deyildiyi kimi, ƏMTQ prosesi inkişafda olan bütün layihələrə tətbiq edilməlidir (Paraqraf 2.1). Müzakirə edilən fəaliyyətin baş verə biləcək təsirlərinin jiddiliyinə əsaslanaraq Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqan həmin fəaliyyətə ƏMTQ prosesinin nə dərəcədə tətbiq edilməsi haqda qərar qəbul edir. Beləliklə, həm *ƏMTQ Qaydaları* həm də *ƏMM Qanunu* DEE/ƏMTQ prosesinin obyektlərinə «ümumiləşdirilmiş» yanaşırlar baxmayaraq ki, 1996-jı ildən etibarən Azərbaycanada ƏMTQ-ndə iştirak edən bütün tərəflərin qazandığı təjribə yeni sistemin yaradılması üçün əsas ola bilər.

## 6.5 ƏMTQ Hesabatının məzmunu

*ƏMM Qanunu* Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəfin DEE-ndə tələb olunan formada sənədləri təqdim etməsini tələb edir, lakin həmin tələbləri dəqiqləşdirmir. Bundan başqa *ƏMM Qanunu* DEE-ni keçməli olan «OVOS sənədlərinin» adını çəkir, lakin nə OVOS-un təyini verir nə də OVOS sənədlərinin təsvirini (Paraqraf 54.2). Buna baxmayaraq DEE sənədləri DEE-nin ən yaxşı inkişaf etmiş aspektlərindən biri olması hesab edilir.

*ƏMTQ Qaydaları* ƏMTQ hesabatlarının məzmununa aid daha dəqiq məlumat daşıyır və onların layihə, ətraf mühitin hazırkı vəziyyətinin təsviri, layihənin ətraf mühitə potensial təsiri və onların aradan qaldırılma, azaltma tədbirləri və ya onlara görə kompensasiya, və giriş və son söz bölmələrindən ibarət olmasını qeyd edir (Paraqraf 3.2.2).

## 6.6 ƏMTQ mərhələləri

### 6.6.1 *Skriinq mərhələsi*

Eespo Konvensiyasının Azərbaycan tərəfindən 1999–ju ildə ratifikasiya edilməsinə baxmayaraq, nə *ƏMM Qanununda* nə də *ƏMTQ Qaydalarında* skriinq mərhələsinin mexanizmi verilməyib. *ƏMM Qanununa* əsasən, bütün inkişafda olan fəaliyyət növləri miqyasından və sektorundan asılı olmayaraq DEE–ndan keçməlidirlər. Məsələn, dövlət və yerli inkişaf proqramları, yeni layihələr və bərpa işləri, mövcud obyektlərin genişləndirməsi və təkmilləşdirilməsi, yeni texnologiyalar, ətraf mühitə aid tənzimləyici və texniki sənədlər, və təbii sərvətlərin istifadəsi üzrə müqavilə layihələrinin ekoloci bölmələri (Paraqraf 54).

*ƏMTQ Qaydaları* ƏMTQ prosesinin iki hissədən ibarət olduğunu göstərir. Burada layihəni inkişaf etdirən tərəf layihə haqda əsas məlumatı daşıyan Ərizəni təqdim etməlidir. Keçmiş ƏMTQ təjribəsinə əsaslanaraq və bəzən müxtəlif təşkilatların (Məs. Dünya Bankı) skriinq siyahısına əsaslanaraq, Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqan həmin fəaliyyət üçün tam miqyaslı ƏMTQ keçirilməsi zərurəti haqda qərar qəbul edir. Çox guman ki şərtsiz və ya şərtli Ekoloci İjazənin verilməsi və elejə də tam miqyaslı ƏMTQ keçirilməsi DEE çərçivəsində aparılır, halbuki bu iki sənəddən heç biri ƏMTQ prosesinin bu aspekti haqqında dəqiq məlumat daşımır. Geniş yayılmış rəyə əsasən ƏMTQ sənədlərinin böyük hissəsi neft şirkətləri, bəziləri isə beynəlxalq təşkilatlar və sərmayəçilər tərəfindən hazırlanır. Kiçik miqyaslı layihələrin (əsasən yerli və milli kiçik müəssisələr) onların potensial təsirinin miqyasından asılı olmayaraq çox nadir hallarda ƏMTQ prosesini keçməsi tələb olunur.

### 6.6.2 *Skopinq*

*ƏMM Qanununda* skopinq prosesi təyin edilməmişdir. Lakin bu qanun DEE məqsədlərini qeyd edir. Buraya planlaşdırılmış iqtisadi fəaliyyətin ekoloci təhlükəsizlik dərəcəsinin təyin edilməsi, layihənin ekoloci və səhiyyə qanunverijiliyi və qaydalarına uyğunluğunun qiymətləndirilməsi, təklif edilmiş təbiəti qoruma tədbirlərinin təsdiqlənməsi daxildir (Paraqraf 52).

*ƏMTQ Qaydalarına* əsasən, Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqan Layihəni İnkişaf edirən tərəf, ekspertlər, maraqlı ijtimaiyyət nümayəndələri üçün skopinq görüşünü keçirir və ƏMTQ prosesinin miqyası haqda konsensus əldə etməyə çalışır (Paraqraf 3.2.1). Əgər konsensus əldə etmək mümkün olmasa, Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqan Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəfin təqdim edəcəyi ƏMTQ sənədinin məzmununu təyin edir. Eyni zamanda, Skopinq

mərhələsində ƏMTQ prosesinin zaman məhdudluğu, maliyyələşdirilməsi, iştirakçıları və əhatə dairəsi kimi hər hansı aspektlərini əhatə etmək tələbi yoxdur.

### **6.6.3 Qiymətləndirmə – Ətraf Mühitin öyrənilməsi**

*ƏMM Qanunu* ətraf mühitin hazırkı vəziyyətinin öyrənilməsini DEE üçün təqdim edilən sənədlərin zəruri komponenti kimi qeyd etmir.

*ƏMTQ Qaydaları* ƏMTQ sənədinin bir hissəsi kimi ətraf mühitin hazırkı vəziyyətinin öyrənilməsini tələb edir (Paraqraf 3.2.2.). Ətraf mühitin təsviri layihənin fiziki, ekoloji və sosial aspektlərini əhatə etməli və təklif edilmiş layihənin təsirinə məruz qalan bütün ərazilərə tətbiq edilməlidir. Ətraf mühitin hazırkı vəziyyətinin öyrənilməsi zamanı yalnız bir neçə göstərijinin istifadə olunması söylənilir, lakin buna baxmayaraq hazırkı vəziyyətin öyrənilməsi Azərbaycanı ƏMTQ prosesinin ən qüvvətli jəhətlərindən biri sayılır.

### **6.6.4 Alternativlər, təsirin azaldılması, və təsirin idarə olunması**

*ƏMM Qanunu* bu haqda və ya təklif edilmiş fəaliyyətin alternativlərini müzakirə etmək üçün heç bir dəqiq tələb irəli sürmür.

*ƏMTQ Qaydaları*, bunun əksi olaraq, təklif edilmiş fəaliyyətin bütün potensial zərərli təsirlərinin təsvirini və qiymətləndirilməsini və elejə də onların qarşısını almaq, təsirinə azaltmaq və ya kompensasiya etmək üçün tədbirlərin təsvirini Layihəni İnkişaf Edən Tərəfin hazırladığı ƏMTQ sənədlərinə daxil etməyi tələb edir (Paraqraf 3.2.2.). Bəzən layihənin təsirinə azaldılması və təsirin idarə olunması tədbirlərinin təcrübədə istifadəsinin məhdud olması və əsasən təsirinə məruz qalan əhalini yox layihə ərazisində aparılan təhlükəsizlik tədbirlərini əhatə etməsi söylənilir. *ƏMTQ Qaydaları* ƏMTQ sənədlərində alternativ tədbirlərin müzakirəsini tələb etmir, lakin onlar ya ƏMTQ sənədində ya da ona baxış zamanı çox zaman müzakirə olunurlar. Elejə də nə DEE sənədlərinin nə də ƏMTQ hesabatlarının müvafiq monitorinq fəaliyyətini təsvir etməsi tələb olunmur.

### **6.6.5 Hesabatlar**

*ƏMM Qanunu* hesabatlar haqqında çox qısa məlumat daşıyır və yalnız Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəfin vaxtında DEE-ndə tələb olunan formada sənədlərin təqdim edilməsini qeyd edir, lakin bunu dəqiqləşdirmir (Paraqraf 55). Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəf həmçinin DEE-ni keçirən ekspertlər tərəfindən tələb olunan hər hansı əlavə sənədi təqdim etməlidir. DEE-nin son sənədini maraqlı tərəflərə çatdırmaq üçün müvafiq tələb və ya təcrübə yoxdur, lakin bu məlumatın ictimaiyyətə çatdırılmasının Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqan üçün faydalı olmasına inanılır. ƏMTQ-nin müxtəlif iştirakçıları tərəfindən dəfələrlə bildirildiyi kimi DEE prosesinin ictimaiyyət üçün şəffaflaşdırılması və aydınlaşdırılmasına ehtiyaj vardır.

ƏMTQ hesabatının məqsədi, ƏMTQ Qaydalarında göstəriləndiyinə əsasən, təklif edilmiş fəaliyyəti və bu fəaliyyətin təsirinə məruz qalacaq ətraf mühiti təsvir etmək, potensial təsirləri təyin etmək və onların minimuma endirilməsi yollarını göstərməkdir (Paraqraf 3.2.2.). ƏMTQ sənədi planlaşdırılmış fəaliyyət haqda müvafiq məlumatı Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqana və təsirinə məruz qalan ictimaiyyətə çatdırmaq üsuludur. Bu sənəd səhmdarları neqativ təsirlərin nəzarət altında olmalarına və normal səviyyəyə endiriləcəklərinə inandırmalıdır.

Hesabatlar geniş əhali kütlələri tərəfindən asan anlamağa biləcəklər şəkildə hazırlanmalıdır. Buna nail olmaq üçün bütün texniki detallar əlavələrdə verilməli, xəritələr, diaqramlar və şəkillərdən istifadə olunmalıdır. İctimai eşitmələr zamanı müvafiq sənədlər bütün maraqlanan

tərəflərə Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqan tərəfindən çatdırılmalıdır (kağız üzərində olan surətlər və ya İnternet vasitəsilə). Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqan bu sənədin kitabxanalara və Kütləvi İnformasiya Vasitələrinə çatdırılmasına javabdehdir. Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqana verilən hesabatda ijtimaiyyətdən alınan dəyərli şərhlər, ijtimaiyyətdən alınan bütün məlumat haqda statistika, və yərdə qalan məlumatın hansı səbəbdən hesabata salınmamasının əsaslandırılması verilməlidir. Eyni zamanda ƏMTQ sənədinin yalnız 5 surəti Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqana təqdim edilməlidir, bu da həmin sənədlərə artan marağı ödəmək üçün çox azdır, xüsusən də nəzərə alsaq ki, bəzən bu sənədin kitabxanaçının kolleksiyasına əlavə olunması və əhaliyə çatdırılması üçün bir neçə ay lazım olur.

#### **6.6.6 Baxış**

DEE prosesinin əsası qoyularkən o, müxtəlif iqtisadi fəaliyyətlərin hazırki ekoloci standartlara uyğun olub olmamasını yoxlamaq üçün bir alət kimi yaradılmışdır. Beləliklə, DEE ƏMTQ prosesinin keyfiyyət yoxlaması mərhələsi kimi qəbul edilə bilər, lakin *ƏMM Qanunu* və *ƏMTQ Qaydaları* arasında qanunveriji əlaqənin olmaması bu iki prosesin yeganə və qüvvətli ətraf mühit qiymətləndirilməsi sisteminə çevrilməyə qoymur.

*ƏMM Qanunu* DEE-nin kim tərəfindən aparılmasını dəqiqləşdirmir və bunun müvafiq Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqanın vəzifəsi olduğunu bildirir (Paraqraf 51).

*ƏMTQ Qaydalarına* əsasən, ƏMTQ-ni keçməli olan və mühüm təsiri olacaq layihələrin ƏMTQ sənədinə baxış Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqanının sədrlik etdiyi və həmin orqanda çalışmayan ekspertlərdən ibarət qrup tərəfindən keçirilir (Paraqraf 5.1). Bu baxışın nəticələri giriş, ƏMTQ sənədlərinin kritik analizi, maraqlanan ijtimaiyyət nümayəndələri tərəfindən təqdim edilmiş məlumat haqda statistika, layihə və ətraf mühit haqda şərhlər, layihənin potensial təsirlərinin analizi, nəticələr və məsləhətlərdən ibarət olan Baxış Sənədi formasında hazırlanmalıdır. Təəssüf ki, keyfiyyətli baxış prosesi Azərbaycan DEE/ƏMTQ sisteminin qüvvətli tərəflərindən deyil. Bundan başqa nə *ƏMM Qanunu* nə də *ƏMTQ Qaydaları* ƏMTQ prosesinin keyfiyyətli baxışına aid şərtləri qeyd etmirlər.

#### **6.6.7 Qərar qəbul etmə və Ekoloci İjazə**

Layihəni həyata keçirmək üçün ijasənin alınmasından əvvəl DEE-nin pozitiv nəticələrini əldə etmək haqda şərt DEE sisteminin fərqli xüsusiyyətlərindən biridir (Paraqraf 51). Lakin DEE və qərar qəbul etmə arasında bələ bir aydın əlaqənin olmasına baxmayaraq, DEE nəticələrini məntiqi surətdə qabaqlaya biləcək ekoloci təsirlərin nəzərə alınması mərhələsində təlimatın çatışmamazlığı bu nəticələrin vəziyyətini zəiflədir və onların dəyərini azaldır.

*ƏMTQ Qaydaları* birmənalı olaraq Layihəni İnkişaf Etdirən tərəfin hər bir iqtisadi fəaliyyət üçün Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqana Ərizə təqdim etmək, ƏMTQ keçirmək və ƏMTQ sənədinin Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqanına təsdiqlənmək üçün təqdim etmək yolu ilə Ekoloci İjazəni əldə etməli olduğunu bildirir (Paraqraf 2.3.1). Beləliklə, ƏMTQ Qaydaları təklif edilmiş fəaliyyət üçün ijasələrin verilməsi və ƏMTQ prosesi arasında olan əlaqəni göstərir, lakin Ekoloci İjasələrin son qərar qəbul etmədə rolunu aydınlaşdırmır. Əslində bu iki sənəd (ƏMQ Qanunu və ƏMTQ Qaydaları) bir birini tamamlayır, lakin təəssüf ki, bir biri ilə əlaqəni qeyd etmirlər, bu da bir daha ölkədə ƏMTQ sistemini zəiflədir.

### 6.6.8

### *Qərar qəbul etmədən sonrakı monitoring – monitoring, həyata*

#### *keçirmə və audit*

*ƏMM Qanununun 75–77* Paragrafı Azərbaycanda ekoloji auditin əsas normalarını göstərir və bunu DEE şərtləri və layihələrin yerinə yetirilməsi ilə əlaqələndirmir. Maraqlıdır ki, 1992–ji ilin Təbiətin Qorunması və Təbii Sərvətlərin İstifadəsi Qanunu DEE və layihədən sonrakı analiz arasında olan əlaqəni göstərir (Təbiətin Qorunması və Təbii Sərvətlərin İstifadəsi Qanunu, 1992, Paragraf 40), amma bu sonrakı 1999–ju il qanunundan çıxarılmışdır.

*ƏMTQ Qaydalarına* əsasən Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəf Ekoloji İjazənin şərtlərinə daim əməl edilməsinə monitoring vasitəsilə nəzarət etməlidir (Paragraf 2.3.1). Ətraf Mühitə Üzrə Səlahiyyətli Orqan təklif edilmiş fəaliyyəti gözlənilmədən yoxlayır və Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəfin monitoring nəticələrinin nə dərəcədə düzgün olduğunu dəqiqləşdirir. Ekoloji İjazənin şərtlərinə əməl olunmursa, Ətraf Mühitə Üzrə Səlahiyyətli Orqanı bu haqda məlumatlandırmaq və lazımi tədbirlər görmək Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəfin məsuliyyətidir. Lakin ekoloji monitoringlər və audit təjribəsi hələ də zəif hesab edilir.

### 6.7 ƏMTQ–dən azad edilmə

Nə *ƏMM Qanunu* nə də *ƏMTQ Qaydaları* ƏMTQ–dən azad olan hər hansı bir fəaliyyət növünü qeyd etmirlər. Lakin iki mərhələli ƏMTQ prosesinin əsasını qoymaqla, *ƏMTQ Qaydaları* bəzi layihələrin tam miqyaslı ƏMTQ prosesindən azad olmasına ijasə verir. Bu o layihələrə aiddir ki, onlar təbii sərvətləri istehlak etmir və beləliklə ətraf mühitə ya çox az təsir edir ya da təsir etmirlər. Bu halda Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəf ya şərti ya da şərtsiz Ekoloji İjazə alır (Paragraf 2.5).

### 6.8 ƏMTQ qanunlarının pozulmasına görə məsuliyyət

*ƏMM Qanununa* verilmiş Azərbaycanda Ətraf Mühitə Qiymətləndirilməsi sisteminin əsasını təşkil edən mərkəzi qanunverici akt roluna baxmayaraq, o müəyyən şərtlərin yerinə yetirilmədiyi halda daşınılacaq məsuliyyət haqda dəqiq məlumat vermir. Bu qanunun pozulmasına görə Azərbaycanın hüquq tənzipləmə çərçivəsində təsis edilmiş ödənişlər az miqdarda olduğundan, müəssisələr yüksək dəyərli ətraf mühitə qoruyucu tədbirlərə sərmayə qoymaqdan bu ödənişləri daha üstün bilirlər. Həmçinin bunu da qeyd etmək lazımdır ki, hazırki *ƏMM Qanunu* təzyiq göstərmə mexanizmi və məsuliyyət şərtləri 1992–ji il Təbiətin Qorunması və Təbii Sərvətlərin İstifadəsi Qanununun həmin şərtlərindən daha zəifdir.

Əvvəl qeyd edildiyi kimi, *ƏMTQ Qaydaları* hüquqi qüvvəyə malik olmayan və keçmiş Dövlət Ekologiya Komitəsi tərəfindən qəbul edilmiş bir sənəddir.

### 6.9 ƏMTQ ölkələr arası kontekstdə

Azərbaycanın 1999 Eespo Konvensiyasını ratifikasiya etməsinə baxmayaraq, nə *ƏMM Qanununda* nə də *ƏMTQ Qaydalarında* Konvensiyanın tələblərinə uyğun dəyişikliklər edilməmişdir, və beləliklə ölkələrarası əməkdaşlıq məsələlərinin könüllülük prinsipləri ilə həll olunması gözlənilir.

Xəzər Ekoloji Proqramı ölkələr arası kontekstdə ƏMTQ–nin prinsiplərini formalaşdırmışdır. Lakin bu prinsiplərin ölkədə ƏMTQ təjribəsinə hansı yolla tətbiq ediləcəyi, bu prinsiplərin tətbiqinin hüquqi şərtləri, və ümumilikdə ƏMTQ prosesinin potensial tərəfləri bu prinsiplər haqda nə dərəcədə məlumatlaşdırıldıqları və onların tətbiqinin faydası aydın deyil.



## 6.10 ƏMTQ prosesində ijtimaiyyətin iştirakı

Azərbaycan Dövləti tərəfindən ijtimaiyyətin ətraf mühitlə bağlı qərar qəbul etmə prosesində rolunun tanınmasına Azərbaycanda demokratiyanın dəyərli nailiyyəti kimi baxıla bilər. *ƏMM Qanunu* DEE–ndə ijtimaiyyətin iştirakını İjtimai Ekoloji Müzakirə (İEM) formasında olmasını qeyd edir, lakin onun dəqiq təyini qeyd etmir (Paraqraf 58). ƏMTQ Qanunu ijtimai təşkilatların İEM keçirə bildiklərini söyləyir, lakin İEM əsas ƏMTQ prosesini tamamlamaq üçün və ya tamamilə müstəqil bir proses olmasını aydınlaşdırmır. Bundan başqa *ƏMM Qanunu* hər hansı formada ijtimaiyyətin iştirakının əsas şərtləri olan müvafiq məlumatı əldə etmək qaydalarını və elejə də qərar qəbul edənlərin İEM nəticələrini nəzərə almalarını təmin edən mexanizmi açıqlamır. Gördüyümüz kimi *ƏMM Qanunu* əslində qərar qəbul etmədə ijtimaiyyətin iştirakını təmin etmir və buna görə də Azərbaycanın 2002 qol çəkdiyi Aarhus Konvensiyasında əsası qoyulmuş İjtimaiyyətin iştirakı üzrə beynəlxalq tələblərə cavab vermir. Eləjə də ölkədə son bir neçə ildə İEM–in keçirilməsini sübut edən sənəd yoxdur. Bu digər göstərijilərlə bərabər layihə aparılan ərazinin müstəqil qiymətləndirmə aparmaq niyyətində olan İjtimai təşkilat nümayəndələri üçün bağlı olduğunu bildirir.

*ƏMTQ Qaydalarındakı* ijtimaiyyətin jəlb edilməsi mexanizmi daha da qeyri müəyyəndir. O təsirə məruz qalmış ijtimaiyyəti planlaşdırılmış fəaliyyət haqqında iki dəfə məlumatlaşdırılmasını tələb edir: ilkin qiymətləndirmə üçün Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqana Ərizə təqdim edilərkən və ƏMTQ prosesi zamanı. Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəfin ijtimaiyyəti layihə üzrə müzakirələrə jəlb etməsi gözlənilir, lakin layihənin inkişafı zamanı ijtimaiyyətin şərtlərini nəzərə alınmasını təmin edən heç bir aydın mexanizm yoxdur.

Ərizəni təqdim etmə prosesi başlarkən Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəf ijtimaiyyəti planlaşdırılmış fəaliyyət haqqında məlumatlaşdırmalıdır. Təəjüblüdür ki *ƏMTQ Qaydalarına* əsasən Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəf yox, Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqan müvafiq ƏMTQ sənədlərinin öz ofisləri, yerli hakimiyyət ofisləri, məktəblər və kitabxanalar vasitəsilə ijtimaiyyətə çatdırılmasına cavabdehdir (Paraqraf 4.1). *ƏMTQ Qaydaları* qeyd edir ki Ekspertlər Qrupu da «ijtimaiyyətin iştirakını fəal axtarmalıdır» və ölkə ijtimaiyyətinin ƏMTQ–ndə iştirak etmə təjribəsini qazanmasına yardım etməlidir (Paraqraf 4.2). Lakin Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəfin və Ekspertlər Qrupunun keçirdiyi ijtimaiyyətin rəyylərini toplamaq tədbirlərini bir biri ilə hansı yolla əlaqələndirmələri aydın deyil. Digər tərəfdən, Ekspertlər Qrupu təsirə məruz qalmış tərəflərin məsləhət və rəylərini tapmalı və şərtlərin qəbul edildiyini bildirməlidirlər. Bu tərəflər peşəkar institutlar və mütəxəssislər, QHT–lər və ümumi ijtimaiyyət ola bilər. Digər tərəfdən, Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqana təhvil verilən hesabatda Ekspertlər Qrupunu ijtimaiyyətin məlumatlaşdırılması və iştirakı kampaniyası zamanı alınmış şərtləri nəzərə almasını təmin edən açıq tələb yoxdur.

Ümumiyyətlə, *ƏMM Qanununa* əks olaraq *ƏMTQ Qaydaları* Aarhus Konvensiyasının bir çox zəruri tələblərini nəzərə alır, lakin digərlərini nəzərdən qaçırır. Məsələn, zaman məhdudiyətləri, ijtimaiyyətin iştirakı ilə keçirilməli olan fəaliyyətlərin siyahısı, layihənin inkişafı və qərar qəbul edilməsi zamanı ijtimaiyyətin rəyinin nəzərə alınması mexanizmi. Bundan başqa Layihəni İnkişaf Etdirən Tərəfin ƏMTQ prosesi zamanı ifadə olunmuş ijtimai rəyləri nəzərə alması mexanizmi aydın deyil, və onun, ekspertlərin və ya qərar qəbul edənlərin bu rəyləri nəzərə almasına nəzarət edən heç bir mexanizm formalaşdırılmamışdır. Əvvəl qeyd edildiyi kimi *ƏMTQ Qaydaları* Azərbaycanın Aarhus Konvensiyasına qol çəkməsindən sonra dəyişdirilməmişdir, baxmayaraq ki Azərbaycan qanunverijiliyinə əsasən «ijtimaiyyətin iştirakı üçün lazımi hüquqi dəstək və yardım göstəriləyəyi və ijtimaiyyətin

nümayəndələrinin ƏMTQ prosesində iştirakında bütün maneələrin aradan qaldırılacağı» planlaşdırılmışdır (Paraqraf 4.1).

Buna baxmayaraq, İjtimaiyyətin iştirakı üçün müəyyən şəraitin mövjud olması və onun Azərbaycanın ƏMTQ sistemində keçirilməsi faktı bu sistemin demokratik xassələri qazanmasını və qeyri demokratik DEE–OVOS sistemindən fərqlənməsini göstərir. Bunu Layihəni İnkişaf Etdirənlər tərəfindən İjtimaiyyətin rəyinin nəzərə alınması hallarının sayının artması da göstərir. Məsələn, bir çoxlarının rəyinə əsasən Bakı–Tbilisi–Jeyhan Baş Neft Borusunun ƏMTQ zamanı keçirilmiş iri miqyaslı ictimaiyyətin iştirakı kampaniyası və bu kampaniya ərzində toplanmış şərtlərin layihənin dizaynında nəzərə alınması nümunəvi bir haldır. Digər xarici və milli şirkətlər də, əsasən neft şirkətləri (Exxon, Salyan Oil), ətraf mühitlə bağlı fəaliyyətlərini yaxşılaşdırır və digər üsullarla bərabər açıq və aydın ƏMTQ keçirilməsi vasitəsilə fəaliyyətlərini şəffaflaşdırırlar.

#### **6.11 ƏMTQ–nin tətbiqinin xüsusi qaydaları**

Hal hazırda Azərbaycanda DEE və ya ƏMTQ tətbiqinə aid heç bir xüsusi qayda yoxdur, çünki bütün fəaliyyət növləri miqyasından və sahəsindən asılı olmayaraq ya ƏMTQ/DEE (layihələr) ya da DEE (Strateji səviyyədə fəaliyyət –bax Fəsil 8) keçməlidirlər. Ölkədə ƏMTQ prosesinin müxtəlif tərəfləri arasında hərbi və müdafiə layihələrini də ƏMTQ–nin xüsusi recimi tətbiq ediləcək fəaliyyət qrupuna daxil etmək tendensiyası vardır. Lakin yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bunun faktiki təsdiqi nə milli qanunverijilikdə nə də *ƏMTQ Qaydalarında* vardır, nə də ictimaiyyətə hər hansı bir yolla çatdırılmışdır.

#### **6.12 Metodoloji aspektlər**

Ölkədə iqtisadi fəaliyyətlərə ƏMTQ prosesinin nisbətən uzun müddət (1996–jı ildən etibarən) tətbiq edilməsinə baxmayaraq ölkədə ƏMTQ həyata keçirənlər üçün heç bir metodoloji təlimat yoxdur. Bu xüsusən də müvafiq qanunverijiliyin olmaması halında Azərbaycanda ƏMTQ prosesinin tərəfləri üçün müəyyən çətinliklər törədə bilər. Bunun nəticəsində layihə həyata keçirən tərəflər müxtəlif təşkilatların təlimatlarından istifadə edə bilər bu da müxtəlif məzmunlu və keyfiyyətli ƏMTQ–nin keçirilməsinə gətirib çıxara bilər. Bütün bunlar ölkədə ƏMTQ prosesinin səhmdarları arasında hansı metodologiyanın seçilməsinə dair anlaşılmaqlara gətirə bilər.

**Jədvəl 6.1 Azərbaycan ƏMTQ Qanunverijiliyinin və Prosedurlarının ƏMTQ təjribəsi ilə müqaisəli analizi**

#	Məsələ	Milli Qanunverijilik (ƏMTQ sistemi)	ƏMTQ Təjribəsi	Çatışmazlıq	Təkmilləşmə üçün məsləhət
1.	Hüquqi Qüvvəsi olan ƏMTQ Qaydaları	<b>ƏMM Qanunu.</b> ƏMTQ ilə bağlı deyil, DEE əsaslarını qoyur <b>ƏMTQ Qaydaları:</b> Azərbaycanda ƏMTQ prosesinin əsaslarını qoyur	ƏMTQ əsasən beynəlxalq və xarici sərmayədarlar və donörler tərəfindən keçirilir	ƏMQ Qanunu və ƏMTQ Qaydaları arasında əlaqənin olmaması və ƏMTQ qaydalarının hüquqi qüvvəsinin olmaması	ƏMTQ Qaydalarının statusunu qanun statusuna dəyişmək və onu ƏMM Qanunu ilə əlaqəsini göstərmək
2.	ƏMTQ müddəti	<b>ƏMM Qanunu.</b> yoxdur <b>ƏMTQ Qaydaları:</b> Layihə həyata keçirənlər tam ƏMTQ-nin 1 ay ərzində keçirilməsi və ƏMTQ Sənədini 3-12 ay təhvil verilməsi zərurəti haqqında məlumatlandırılır; Ətraf Mühit üzrə Səlahiyyətli orqan 3 ay ərzində ƏMTQ Sənədinin əsasında qərar qəbul edir	ƏMTQ müddəti haqqında dəqiq məlumat yoxdur, bir çox ƏMTQ <b>ƏMTQ Qaydalarının</b> tələblərinə əsasən aparılır	<b>ƏMTQ Qaydalarındakı</b> boşluq ƏMTQ Hesabatından önjə Ekoloci İjazənin verilməsinə yol verir	Layihə həyata keçirənlərin Ekoloci İjazənin verilməsindən önjə ƏMTQ-ni keçirib onun hesabatını təqdim etmələrini tələb etmək
3.	ƏMTQ skrining	<b>ƏMM Qanunu.</b> Yoxdur. Bütün fəaliyyət növləri DEE keçməlidirlər <b>ƏMTQ Qaydaları:</b> Skrining siyahısı yoxdur. Bütün fəaliyyətlər ilkin yoxlama keçməlidirlər, bundan sonra bəzi fəaliyyətlər tam ƏMTQ keçməlidirlər	Ötən illərin təjribəsi ətraf mühit üzrə səlahiyyətli orqanın tam ƏMTQ-ni keçmək zərurəti haqqında qərar qəbul etməkdə yardım edir. Lakin bu orqanların bildirdiyi kimi ötən illərin təjribəsi əsasında hazırlanmış skrining siyahısı mövjudur və ƏMTQ-nin skrining mərhələsində istifadə olunur	Skrining siyahısının olmaması ƏMTQ prosesini qeyri şəffaf edir və əlavə insan və maddi resurslar tələb edir, xüsusən də DEE prosesinə aid məsələlərdə	ƏMTQ prosesinin tətbiqinin on illik təjribəsini beynəlxalq təjribəni də əks etdirən aydın skrining siyahısına çevirmək
4.	ƏMTQ skoping	<b>ƏMM Qanunu.</b> Yoxdur <b>ƏMTQ Qaydaları:</b> Skoping görüşləri formasında	Skoping mərhələsinin məqsədi hər zaman tam anlanmayı, lakin səhmdarlar ƏMTQ-nin ilkin mərhələlərində qarşıdakı məsələlərin aydınlaşdırılmasını faydalı hesab edirlər	ƏMTQ-nin hansı sahələri əhatə etməsi hər zaman tam aydın deyil, bunun nəticəsində iqtisadi inkişafın bəzi mühüm aspektləri (məsələn səhiyyə məsələləri) ƏMTQ prosesi ilə əhatə olunmayı	ƏMTQ-nin skoping mərhələsi üzrə treninqlər və ƏMTQ qanunverijiliyinə düzəlişlər skoping tələblərini aydınlaşdırma bilər

## 7 Azərbaycan ƏMTQ sisteminin effektivliyinin analizi

Azərbaycanın bugünədək ƏMTQ prosesini əsas ekoloci qiymətləndirmə aləti kimi hüquqi yolla qəbul etməməsinə baxmayaraq, bu mexanizm DEE ilə birgə ölkədə aparılan əsas fəaliyyətlərə tətbiq edilir. Bu da hüquqi bazanın və ƏMTQ-nə tətbiq ediləcək aydın hüquqi tələblərin olmamasına baxmayaraq ƏMTQ prosesinin bir çox tərəflərini Azərbaycanın xüsusi ƏMTQ sistemi haqda danışmağa məjburlu edir. Eyni zamanda, ƏMTQ-nin Azərbaycandakı statusu yetərinjə təkmilləşməsə, onun təbiəti qorumaqda və davamlı inkişafı dəstəkləməkdə effektivliyi daimi iqtisadi artımla rastlaşaraq azalacaq.

Azərbaycanda ƏMTQ sisteminin bu prosesin ölkədəki müxtəlif səhmdarları tərəfindən qiymətləndirilməsi müvafiq qanunverijilik və təcrübənin bir sıra çatışmamazlıqlarını üzə çıxardı. Bütün qiymətləndirmələr 5 ballıq sistem ilə aparılıb, burada 1- az effektiv, 5- yüksək effektiv deməkdir. Azərbaycanda müvafiq qanunverijilik və təcrübənin effektivliyinin ƏMTQ prosesinin müxtəlif tərəflərlə qiymətləndirilməsinin orta nəticələri aşağıdakı 5.1 Jədvəlinə verilmişdir.

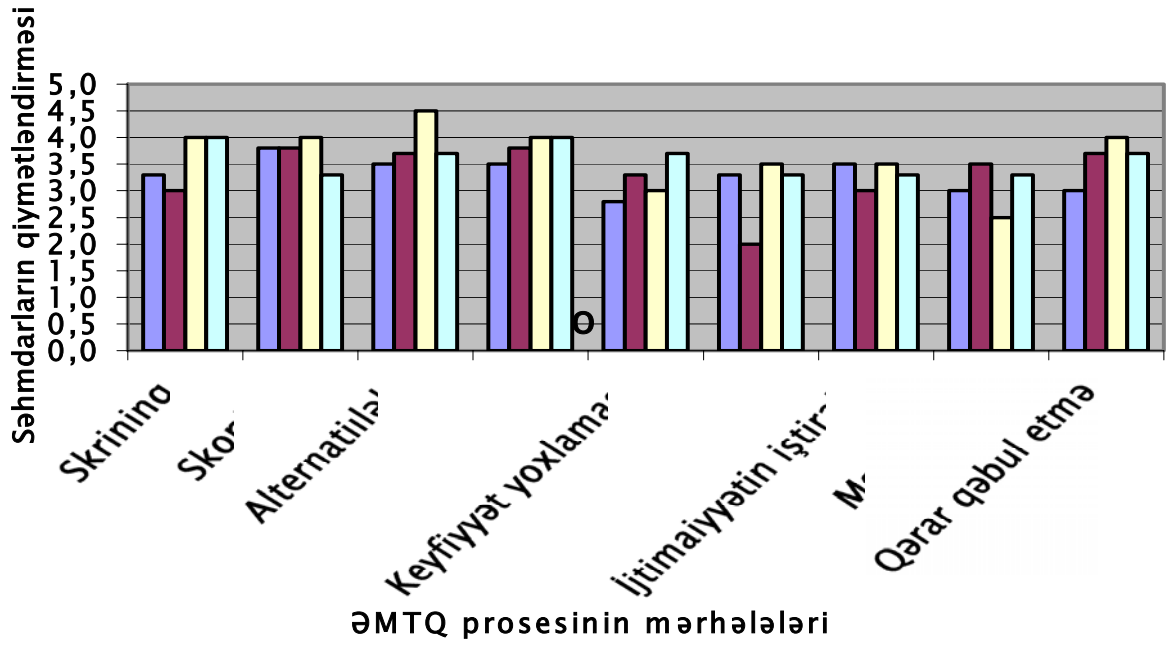
**Jədvəl 7.1 ƏMTQ-nin qanunverijilik və təcrübəsinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi**

ƏMTQ prosesinin mərhələləri	ƏMTQ Qanunverijiliyi					ƏMTQ Təcrübəsi				
	S	N	C	I	Orta	S	N	C	I	Orta
Skrining	3.3	3.0	4.0	4.0	3.5	3.0	3.5	3.5	3.0	3.3
Skoping	3.8	3.8	4.0	3.3	3.7	3.3	2.8	3.5	3.0	3.1
Alternativlərin nəzərə alınması	3.5	3.7	4.5	3.7	3.8	3.0	2.0	3.5	3.3	2.9
Hesabat vermə	3.5	3.8	4.0	4.0	3.8	3.0	2.5	4.0	3.7	3.2
Keyfiyyət yoxlaması	2.8	3.3	3.0	3.7	3.2	2.5	3.0	3.0	3.3	2.9
Ekoloci İdarə Etmə Planları	3.3	2.0	3.5	3.3	2.9	3.0	1.8	2.5	3.0	2.5
İjtimaiyyətin iştirakı	3.5	3.0	3.5	3.3	3.3	3.0	3.5	3.0	2.7	3.1
Monitoring	3.0	3.5	2.5	3.3	3.2	2.8	3.0	2.0	3.3	2.8
Qərar qəbul etmə	3.0	3.7	4.0	3.7	3.5	3.0	2.7	3.0	3.3	3.0
Səhmdarlar qrupu üzrə orta	3.3	3.3	3.7	3.6	3.4	2.9	2.7	3.1	3.2	3.0

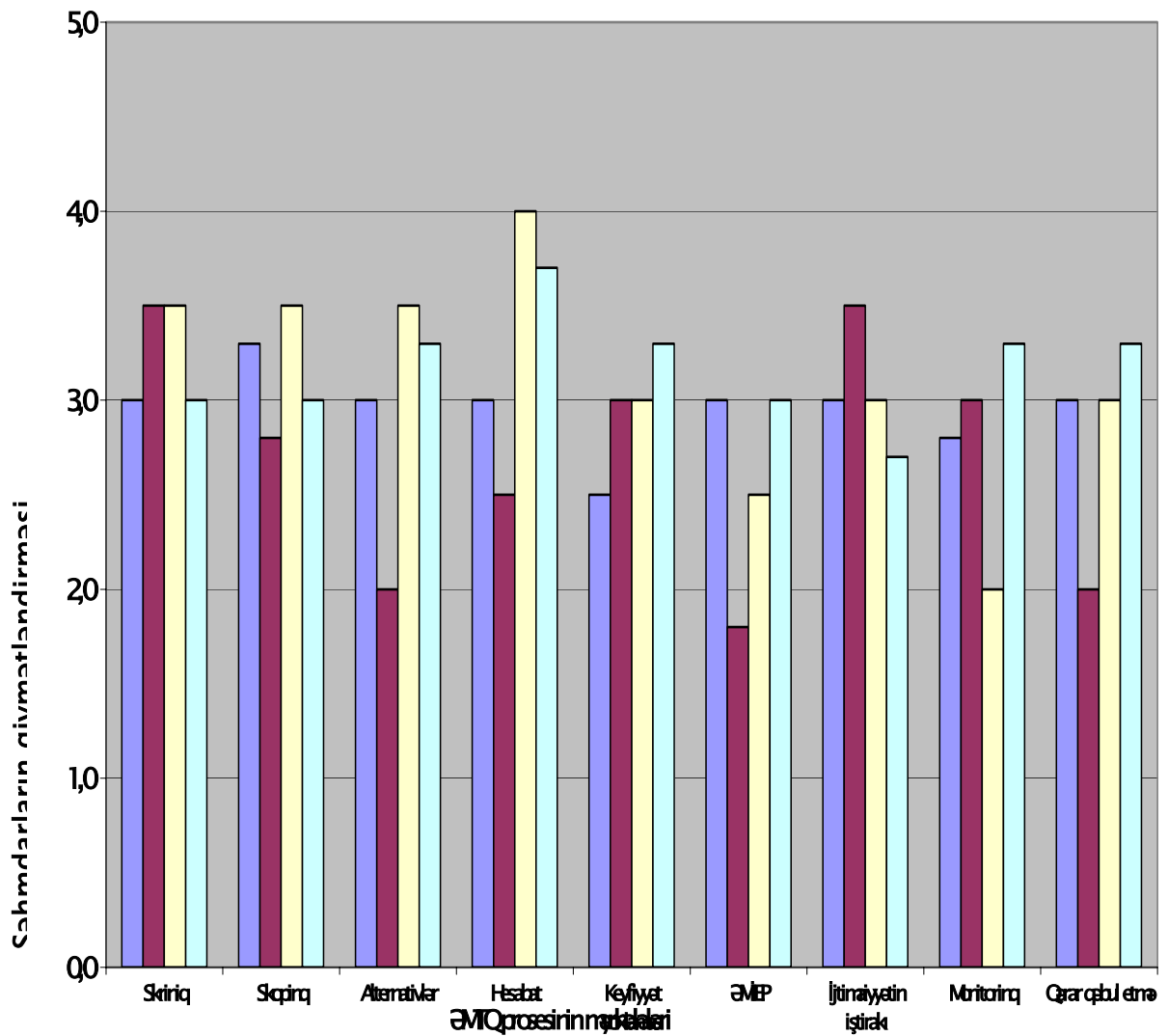
İşarələr: S-dövlət strukturları; N-QHT-lər; J-məsləhətçilər; I-milli və beynəlxalq sərmayəçilər.

Dörd müxtəlif səhmdarlar qrupunun müvafiq qanunverijilik və təcrübənin qiymətləndirməsinə əsaslanaraq, toplanan rəylər əsasən iki qrupa bölünə bilər. Bu qruplardan biri Azərbaycan ƏMTQ sisteminin iki aspektini digər qrupdan aşağı qiymətləndirmiş. Layihə zamanı aparılan müşahidələrdən ən əsası və müəyyən dərəcədə təəcüblüsü bu iki qrupdan birincisi ƏMTQ-nin tərəfləri arasında adətən bir biri ilə uyğun gəlməyən Dövlət və Qeyri Hökumət Təşkilatlarını birləşdirir. Bu səhmdarların Azərbaycanda ƏMTQ qanunverijiliyinin və təcrübəsinin müxtəlif mərhələlərinin ümumi qiymətləndirməsi məsləhətçilər və sərmayəçilər tərəfindən verilən qiymətləndirməyə nisbətən aşağı idi. (Aşağıdakı 7.1- 7.3 jədvəllərə bax)

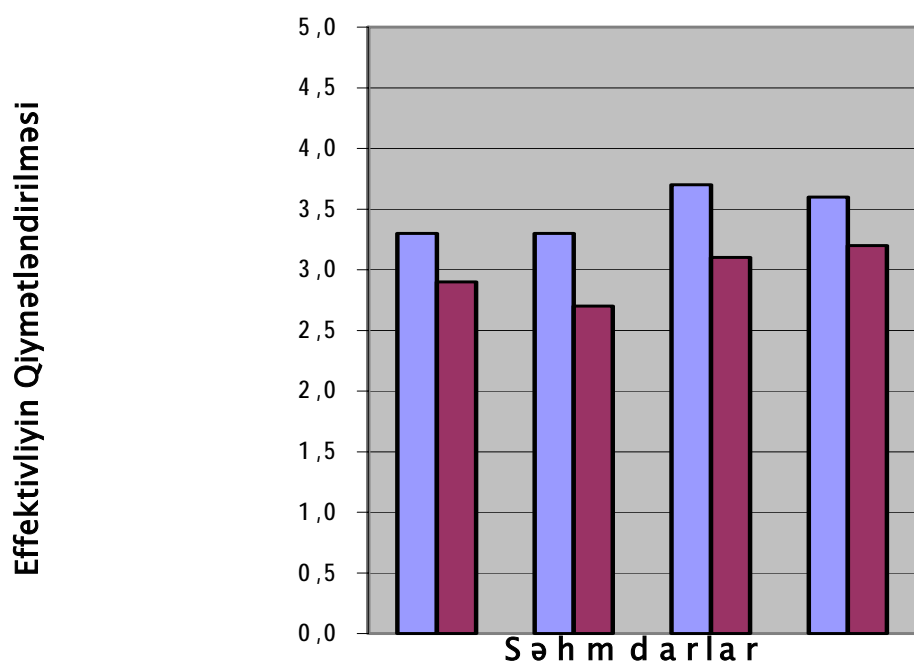
Jədvəl 7.1: Azərbaycanada ƏMTQ qanunverijiliyinin effektivliyi



Jədvəl 7.2: Azərbaycanada ƏMTQ qanunverijiliyinin effektivliyi



**Jədvəl 7.3: Azərbaycanada ƏMTQ sisteminin effektivliyinin səhmdarlar tərəfindən ümumi qiymətləndirilməsi**



### 6.13 7.1 Skrininq

Səhmdarlar bəzən Azərbaycanada ƏMTQ prosesində skrininqin hər hansı çatışmamazlıqlarını göstərməkdə çətinlik çəksələrdə, ƏMTQ bu mərhələsi 6–jı Fəsildə gətirilmiş səbəblərdən həm qanunveriji həm də praktiki tədbiq jəhətdən

təkmilləşdirilməlidir. Çox ehtimal ki, skriningin çatışmamazlıqları prosesin bu mərhələsində ƏMTQ-yə neqativ təsir göstərir və təjribənin qanunverijilik tələbindən az əhəmiyyətli kimi qəbul edilməsinə gətirir.

Ölkədə il ərzində təqdim edilmiş layihələrin və aparılmış ƏMTQ/DEE-lərin statistikasını (qəbul edilmiş və ya edilməmiş layihələrin sayını daxil etməklə) mövjud deyil. Mərkəzi Avropa Universitetində aparılmış araşdırmada istifadə edilməsi üçün keçmiş Ekologiya Komitəsi tərəfindən verilmiş məlumat əsasən təxmini rəqəmlər 7.2 Jədvəlində göstərilmişlər.

**Jədvəl 7.2 1996 – 2001 illərində Azərbaycanda keçirilmiş ƏMTQ-lərin sayı (mənbə: Bektashi 2001b).**

İl	ƏMTQ sayı
1994–1996*	615
1996	6
1997	7
1998	13
1999	13
2000	8
2001, Yan–May	6

Qeyd: \* – DEE-lərin sayı (mənbə: SJE 1998)

Jədvəldən göründüyü kimi 1995–1996-cı illər arasında ƏMTQ-lərin sayı azalmışdır. Bunun səbəbi 1996-cı ildə *ƏMTQ Qaydalarının* yaradılması ilə izah oluna bilər. Bundan sonra DEE və ƏMTQ bir birindən fərqləndirilməyə başlandı. Bu ƏMTQ-lərin böyük hissəsi neft layihələri ilə bağlıdır. Lakin məlumat toplanması mərhələsində ƏMTQ-lərin sektorları və ya onları həyata keçirənlər haqqında geniş məlumat tapmaq mümkün olmamışdır.

Belə hesab edilir ki layihələr yalnız ilkin müzakirələr zamanı ətraf mühitlə bağlı səbəbdən qəbul olunmaya bilər, bu mərhələni keçən və ƏMTQ-ni başlayan bütün layihələr isə sonda Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqanın şərtli və ya şərtsiz İjazəsini alırlar. Beynəlxalq təjribə göstərir ki, hətta ən inkişaf etmiş ƏMTQ sistemlərində bu kimi yüksək səviyyəyə nail olmaq mümkün deyil, çünki yüksək inkişaf etmiş ekoloji, sosial, səhhət, risk və davamiyyət qiymətləndirilməsi və göstərijiləri sistemləri iqtisadi fəaliyyətə nəzarət etməyə yardım edir və ilkin ijazəni almış layihələrin təsiri daha yaxından öyrəniləndən sonra onlar geri qaytarıla bilərlər. Azərbaycandakı ƏMTQ/DEE sisteminin skrining prosesinin hazırkı vəziyyəti ölkənin iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək, yoxsulluqla mübarizə aparmaq kimi kəskin tələbatlarla bağlıdır. Lakin bu vəziyyətdə keçən onilliyin sürətli islahatlarının nəticəsi olan digər səbəblər də müəyyən rol oynaya bilər.

#### 6.14 7.2 Skoping

ƏMTQ skoping mərhələsinin effektivliyi ƏMTQ prosesinin bütün tərəflərinin diqqətini tələb edən aspektlərindən biridir. Bir tərəfdən səhmdarlar müvafiq qanunverijiliyin skopingə aid tələblərini effektiv və ƏMTQ-nin məqsədlərinə nail olmağa yardım



etməsinə hesab edir. Digər tərəfdən isə Azərbaycan ƏMTQ sisteminin skopinqə aid şərtlərinin praktiki tətbiqi, həmin səhmdarların fikrinə göstərir ki, ya bu şərtlərin həyata keçirilməsi mexanizmi ya da skopinqin şərtləri kifayət qədər inkişaf etməmişdir. Həqiqətən, 6-ı Fəsildə təsvir edildiyi kimi, ƏMTQ Qaydaları bildirir ki, hər bir tam ƏMTQ zamanı Skopinq Görüşü keçirilməlidir, və bu görüşdə ƏMTQ hesabatının məzmunu müzakirə olunmalıdır. Eyni zamanda Skopinq görüşünün ƏMTQ-nin zaman məhdudiyyəti, iştirakçıları, ƏMTQ-nin inteqrasiya etməli olduğu digər qiymətləndirmələr və s. kimi digər aspektlərini əhatə etmək tələbi yoxdur. Beləliklə bu kimi tələblərin olmaması ƏMTQ prosesinin dəyərli aspektlərinin inkişafdan və diqqətdən kənar qalması ilə nəticələnir, bu da ƏMTQ qanunverijiliyi və təjribəsi arasında mövcud olan boşluqlara gətirib çıxarır.

#### **6.15 7.3 Alternativlərin müzakirəsi**

Oxşar şəkil ƏMTQ zamanı alternativlərin müzakirəsi praktikasının qanunverijiliyin müvafiq tələbləri ilə müqaisə edərək müşahidə olunur. Burada ƏMTQ təjribəsinin bu sahədə effektivliyi müvafiq qanunverijiliyin effektivliyinə nisbətən çox aşağı qiymətləndirilmişdir. Baxdığımız iki əsas sənədin (ƏMTQ Qanunu və *ƏMTQ Qaydaları*) heç birində alternativlərin müzakirəsi haqda heç bir tələbatın olmaması faktı bu vəziyyətin yersizliyini göstərir. Səhmdarların verdiyi məlumata əsasən ƏMTQ həqiqətən həm alternativlər həm də onların təsirini əhatə edir. Çox guman ki layihəni inkişaf etdirənlər tərəfdən alternativlərin nəzərə alınmasının effektivliyi gözləniləndən artıqdır. Bəzi hallarda qanunverijilik və təjribə arasındakı müxtəliflik beynəlxalq sərmayəçilərin və donorların irəli sürdüyü beynəlxalq standartlara uyğunlaşmaq tələbləri sayəsində əmələ gəlir, digər hallarda isə daha yaxşı ekoloji fəaliyyət nümayiş etdirmək istəyən layihəni inkişaf etdirən tərəf bu prosesdə müəyyən rol oynayır.

#### **6.16 7.4 ƏMTQ haqda hesabat**

ƏMTQ hesabat tələbləri Azərbaycan ƏMTQ sistemində nisbətən aydın göstərilmişlər, bu da layihəni inkişaf etdirən tərəf və ƏMTQ keçirən ekspertlərin inkişafda olan fəaliyyətin bütün dəyərli aspektlərini əhatə etməyə imkan verir. Sistemin bu kimi dəyərli xassəsinə baxmayaraq, ƏMTQ hesabatları çox vaxt həm dil həm də məzmun baxımından aşağı keyfiyyətli olur (*ƏMTQ Qaydalarının* tələblərinə baxmayaraq bəzən texniki dillə yazılır və səhmdarların çoxu üçün mürəkkəb anlanan sənədə çevrilir). Nəticədə Azərbaycan ƏMTQ prosesinin bu aspektinin effektivliyi sistemin tələbləri ilə müqaisə olunanda aşağıdır. Bunun səbəbi məsələn, təjribənin az olması və ƏMTQ prosesinin müxtəlif tərəfləri arasında müsbət nəticələr və təjribə mübadiləsi aparmaq mexanizminin olmaması ola bilər – ƏMTQ ilə bütün dünyada məşqul olanların gətirdiyi səbəblər.

#### **6.17 7.5 Keyfiyyət Yoxlamaları**

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki keyfiyyət yoxlamaları ölkədə bütün iqtisadi fəaliyyətlərə tətbiq olunan DEE ilə təmsil edilir və iştirakçıların yüksək peşəkarlığına baxmayaraq onun effektivliyinin hələ də təkmilləşməyə ehtiyacı vardır. Beləliklə DEE

prosesinin qeyri şəffaf olması ətraf mühit üçün təhlükəli olan fəaliyyət növlərinin təsdiq edilməsi yolu kimi qəbul edilir. Bu da bütün ƏMTQ prosesinin qərar qəbul etmə üçün adekvat məlumat verməyə qadir olmamasına gətirir. DEE prosesinin digər bir çatışmamazlığı da onun təklif olunan fəaliyyətin mövjud ekoloci standartlara uyğunluğunu yoxlayan proses adlandırılmasıdır. Nəticədə keyfiyyət yoxlaması prosesi beynəlxalq ƏMTQ təjribəsi ilə müqaisədə sadələşdirilə bilər. Bundan başqa dövlət nümayəndələrinə əsasən bütün fəaliyyət növləri DEE keçdikdən sonra düzəlişlər aparılması üçün geri qaytarılır, bu da ƏMTQ nin keçirilməsini sual altına qoyur. Əgər bütün layəhələr düzəlişlər aparılması üçün geri qaytarılırsa, ƏMTQ səhmdarlarının ƏMTQ prosesinin rolunu nədə görmələri və ijtimai müzakirələrin və onların nəticələrinin qərar qəbul edənlər tərəfindən neyə nəzərə alınması aydın deyil. Digər tərəfdən DEE qərarlarının heç zaman mənfə olməməsi bir daha iqtisadi məqsədlərin ətraf mühitin qorunmasından üstün olmasını göstərir. Bu da ətraf mühit mühafizəsinin müxtəlif mexanizmlərinin istifadə edilməsinin qarşısını alır.

#### **6.18 7.6 Ekoloci İdarə Etmə Planlarının (EİEP) Hazırlanması**

ƏMM Qanununda və ƏMTQ Qaydalarında EİEP diqqətdən kənar qalmışdır. Alternativlərlə olduğu kimi, hər bir iqtisadi fəaliyyətin dəyərli aspekti olan bu xassə də bəzi layihənin inkişaf etdirənlər tərəfdən nəzərə alınma bilər (xüsusən də öz fəaliyyətləri üçün EİEP hazırlamaqda geniş beynəlxalq təjribəyə malik olanlar). Lakin ölkədə hal hazırda bu haqda heç bir məlumat mənbəyi yoxdur. Müvafiq olaraq EİEP-nin ƏMTQ ümumi məqsədlərinə nail olmaqda rol haqda danışmaq mümkün deyil.

#### **6.19 7.7 İjtimaiyyətin İştirakı və Məsləhətlər**

ƏMTQ-də ijtimaiyyətin iştirakı ən çox müzakirələrə səbəb olan məsələyə çevrilmişdir. Müstəqil Azərbaycanın demokratik ənənələr qurmaqda qısa təjribəsini nəzərə alaraq, ƏMTQ prosesinin tətbiq edilməsi ƏMTQ-nin ijtimaiyyətin iştirakına aid tələblər və onların praktiki tətbiqi baxımdan çox yüksək effektivliyini gözləmək üçün bizə imkan verir. Lakin səhmdarların çoxunun fikrinə ƏMTQ-nə ijtimaiyyətin jəlb edilməsi kifayət qədər yüksək deyil, və ƏMTQ prosesinin bu komponentinin bir çox vacib aspektləri müvafiq qanunverijilik tərəfindən əhatə edilməmişdir.

Aarhus Konvensiyasına qol çəkməklə Azərbaycan ətraf mühitlə bağlı qərar qəbul etmə zamanı ijtimai rəyi nəzərə almağı öhdəsinə götürməyinə baxmayaraq, ölkədə ijtimaiyyətin ƏMTQ prosesində iştirakının effektivliyini artırmaq üçün hələ də görüləmək iş çoxdur. Ölkədə ƏMTQ prosesinin müxtəlif tərəflərinin kifayət qədər bilik və bacarığın olmasına baxmayaraq, ijtimaiyyətin iştirakının effektivliyi Azərbaycanda hələ də zəif olan qanunverijilikdən asılıdır. Mövjud olan ƏMTQ praktikasında ijtimaiyyətin iştirakının effektiv olmamasının digər səbəblərindən ekoloci məlumatlaşdırmanın lazımi səviyyədə olmaması, əhali tərəfdən sosial məsələlərin prioritetləşdirilməsi, ƏMTQ-nin vaxtının əlverişli olmaması, layihəni inkişaf etdirənlər tərəfdən çox vaxt nəzərə alınmayan dil maneəsini nümunə gətirmək olar. Bütün bunlar əhalinin ölkənin iqtisadi həyatında zəif iştirak etməsinə gətirir.

British Petroleum tərəfindən İnam neft mənbəyi üçün keçirilmiş ijtimaiyyətin iştirakı kampaniyası layihənin dizaynında neft axıntılarının qarşısını almaq və vəhşi təbiətə dəyən mənfi təsirin azaldılmasına yönəlmiş planların əlavə olunması ilə nəticələndi. Azəri-Çıraç-Günəşli neft yatağının 2–ji fazasının ƏMTQ–nin keçirilməsi nəticəsində neft terminalının ərazisində olan bağa populyasiyasının dirçəldilməsi üçün proqram yaratmaq qərarı qəbul edilmişdir. Hər iki layihədəki dəyişikliklərin uzunmüddətli təsiri olmasına baxmayaraq burada ijtimai müzakirələrin layihəni daha şəffaf və ətraf mühiti nəzərə alan etmə məqsədinə nail olunmuşdur.

## **6.20 7.8 Monitoring və layihədən sonrakı analizlər**

Azərbaycan ƏMTQ sisteminin bu aspekti də zəif jəhətlərdən biridir. ƏMM Qanununda və *ƏMTQ Qaydalarında* buna aid yalnız iqtisadi fəaliyyətin monitoring və auditinin keçirilməsi qeyri müəyyən tələbi vardır. Qanunverijiliyin monitoring və auditin praktiki tətbiqini təmin etməməsi digər səbəblərlə yanaşı, tələblərinin zəif olması, və eləcə də monitoring üçün müasir və adekvat mexanizmin, bütün dünyada tətbiq edilən müasir göstərijilər sistemlərinin, lazımı avadanlığın və bəzən insan resurslarının olmaması ilə izah edilə bilər. Müvafiq olaraq ƏMTQ sisteminin ətraf mühit mühafizə etməkdə ümumi effektivliyi yalnız hazırlıq mərhələsində deyil həmçinin müxtəlif iqtisadi fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi zamanı da yüksək olmur. Bu problemi həll etmək üzrə məsləhətlər verən ƏMTQ–lər arasında Sumqayıt şəhərində jivə təmizləməsi ilə məşğul olan Dünya Bankının Təjili Ekoloci Sərmayələr Layihəsinin adını çəkmək olar. Onun ƏMTQ–si və həyata keçirilməsi ağır metallar və müvafiq ekoloci göstərijilər üzrə uzun müddətli milli monitoring proqramının yaradılmasına olan ehtiyacı göstərdi.

Bundan başqa inkişaf etmiş ekoloci və xüsusən də ƏMTQ monitoringi yerli və milli QHT–lərin və bəzən əhalinin potensialından istifadə edə bilər və beləliklə də sosial inkişafa, təhsilə və məlumatlaşmaya təsir edə bilər. Bunun nəticəsində iqtisadi fəaliyyətə qarşı inamsızlıq və anlaşılmazlıqlar aradan qaldırılır və onların müxtəlif əhali təbəqələri tərəfindən anlanmasına və qəbul edilməsinə gətirər.

## **6.21 7.9 ƏMTQ nəticələrinin qərar qəbul etmə prosesinə inteqrasiyası**

ƏMTQ nəticələri qərar qəbul edilərkən həqiqətən nəzərə alınır, lakin bu prosesin qanunverijilik və praktiki tətbiq nöqtəyi nəzərdən effektivliyi tam adekvat deyil. ƏMTQ–nin hər hansı bir ölkədə siyasət və qərar qəbul etmədə əmələ gətirdiyi ən çətin məsələlərdən biri müvafiq şərtlərin yerinə yetirilməsi sayılır, və bu Azərbaycan üçün də doğrudur. ƏMM Qanununun DEE nəticəsinə əsasən hər hansı bir layihə haqda son qərarın qəbul edilməsi şərti, *ƏMTQ Qaydalarının* ƏMTQ nəticələrini qərar qəbul edərkən nəzərə almaq tələbi ilə birləş, şübhəsiz Azərbaycan ƏMTQ sistemi üçün əlverişlidir, və bu müvafiq qanunverijiliyin yüksək effektivliyini təmin edir. Lakin həmin şərtlər ƏMTQ–ni qərar qəbul etmədə olan bir yardımçı alət kimi zəiflədirlər, çünki bu iki sənəd arasında heç bir əlaqə yoxdur (6 Fəsilə bax). ƏMTQ–nin qərar qəbul etmədə zəif iştirakının digər səbəbləri arasında tez–tez adı çəkilən aşağıdakılardır: qərar qəbul edənlərin iqtisadi fəaliyyətlə bağlı ətraf mühit məsələlərini nəzərə almaq istəyininin olmaması (tək keçmiş sosialist ölkələri yox,

bütün olkələr üçün ənənəvi olan bir problem); qərar qəbul edənlərin ölkə və regionun ətraf mühit problemləri haqda məlumatlılıq dərəcəsinin zəifliyi; iqtisadi inkişafın zəifliyindən iqtisadi və sosial məqsədlərin prioritetləşdirilməsi; qərar qəbul edənlərə təqdim edilən ekoloci məlumatın keyfiyyətsizliyi; bəzi qərar qəbul edənlərin ƏMTQ-nin qərar qəbul etmədə yardımçı alət kimi qəbul etmək istəyinin olmaması.

#### **7.10 Nəticələr**

Bunu da yadda saxlamaq lazımdır ki ƏMTQ sisteminin effektivliyi qəbul edilən və ya edilməyən layihələrin sayı ilə ölçülməməlidir. Onun effektivliyi ekoloci, sosial və səhhət şəraitinin və eləcə də ƏMTQ-nin iqtisadi fəaliyyətə tətbiqinin nəticəsi olan davamiyyət göstərijilərinin yaxşılaşması ilə ölçülməlidir. Azərbaycanda bəzi iqtisadi fəaliyyətlər üçün ƏMTQ-nin keçirilməsinin təsiri həqiqətən baş verir. Beləliklə ƏMTQ ijtimaiyyətin iqtisadi fəaliyyətin ətraf mühit və sosial məsələləri haqqında məlumatlaşması səviyyəsinin yüksəlməsinə və təsirin əhali üçün qəbul olunacaq səviyyəsi haqqında konsensusa gəlməyə yardım edir. Onlar həmçinin iqtisadi fəaliyyətin planlaşdırılmasında xüsusi tədbirlərin əlavə edilməsi yolu ilə təsirin azaldılmasına yardım edirlər. Onlar qərar qəbul edənlərin şəffaflıq və demokratiya elementlərini tətbiq etmək yolu ilə ekoloci və sosial məsələləri uğurla nəzərə almalarını göstərir.

Təəssüf ki Azərbaycanda ƏMTQ qanunverijiliyinin olmamasından ƏMTQ tətbiqi qeyri sistematikdir, müvafiq rəsmi statistika və ƏMTQ və ekoloci və sosial göstərijilər arasındakı əlaqənin analizi yoxdur. Bu səbəbdən ƏMTQ sisteminin ölkədə effektivliyi və təjribəsi haqda danışmaq çətindir. ƏMM Qanununun ölkədə nə dərəcədə tətbiq olunması aydın deyil, lakin milli qanunverijilik sisteminin ümumi fəaliyyətindən bəllidir ki, iqtisadi inkişafın üstünlük etdiyindən ƏMM Qanunu nəzərsiz qala bilər. Ölkədəki korrupsiya da həmçinin ƏMTQ-nin effektivliyinə mənfi təsir edə bilər, lakin bu göstərijinin təsiri öyrənilməmişdir və bu haqda yalnız şəxsi fikir söylənilə bilər. Demokratiya və dövlətin şəffaflığı kimi faktorlar da ƏMTQ sistemində və təjribəsinə təsir edirlər. Lakin Azərbaycanın müstəqillik qazandıqdan sonra demokratik ənənələrin inkişaf etdirilməsində mühüm addımlar atmasına və dövlətin korrupsiya ilə mübarizə aparmaq niyyətində olmasına baxmayaraq, ölkədəki ƏMTQ sisteminin bütün bu dəyişikliklərdən müəyyən fayda əldə etməsi qeyri müəyyəndir.

Ölkə həyatının bütün sahələri uzun sürən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin təsirinə məruz qalmışdır. Ölkənin siyasi, iqtisadi və sosial prioritetləri bu münaqişənin nəticələri ilə mübarizəyə yönəlmişlər. Beləliklə, önjə qeyd olunduğu kimi müstəqillik əldə etdikdən sonra iqtisadi və sosial məqsədlər ölkə inkişafının prioritet istiqamətləri olaraq qalmışlar. Məsələn, bu kimi prioritetləşmənin nəticələrindən biri ekoloci lisenziyalar prosesinin sadələşdirilməsi ola bilər, bu da Azərbaycanın hazırki iqtisadi və sosial vəziyyətində iqtisadi inkişafı yüksəldə bilər. Bu da öz növbəsində ƏMTQ prosesinin effektivliyini azalda bilər. Lakin bu aspekt haqqında rəsmi məlumatın olmaması heç bir şərh üçün əsas vermir. Bəzi ƏMTQ-lər bu haqda məlumat verirlər, lakin ƏMTQ sistemini etibarlı məlumat və arzu olunan ünsiyətlə təmin edəcək monitoring sisteminin olmaması bu məlumatın toplanmasını

çətinləşdirir. Milli ƏMTQ sisteminin effektivliyinin dərinəndən analizi üçün daha çox məlumat və detalların dərinəndən öyrənilməsi tələb olunur.

Adı çəkilən bütün faktorlar milli ƏMTQ sisteminə təsir edən *xarici faktorlar* adlandırılabilir. Digər xarici faktorlardan beynəlxalq institutlar və xarici şirkətlər Azərbaycanı ƏMTQ-ni ən fəal populyarlaşdıran tərəflər sayılırlar. Lakin UNDP-nin *ƏMTQ Qaydalarını* tərtib etməsindən sonra onların təsiri yalnız ƏMTQ prosesinin öz layihələrinə tətbiq edilməsindən ibarətdir. Azərbaycanın müxtəlif Konvensiyalara qoşulması ƏMTQ sistemi və təjribəsinə az təsir etdi. Lakin TAJİS-in yeni layihələri ijtimaiyyət arasında ekoloji məsələlər və Aarhus Konvensiyasının yaratdığı imkanlar haqqında məlumatlaşdırmanın artırılmasına yönəlmişlər.

ƏMTQ sisteminin inkişafında əhəmiyyətli rol oynayan faktorlardan biri də ətraf mühitin vəziyyətidir. Azərbaycan ətraf mühitinin gələcək deqradasiyanın qarşısını almaq və bu prosesi geri çevirəmək təjribə tədbirlərə ehtiyacı vardır. Təəjjüblü də olsa, ƏMTQ hələ də dövlət tərəfindən ekoloji problemlərin həllinə yardım edən realist mexanizm kimi qəbul edilməyib və ƏMTQ on il ərzində ölkədə rəsmi status almamışdır.

Azərbaycanda ƏMTQ sisteminə və təjribəsinə təsir edən *daxili faktorların* (zəif institusional potensial, ƏMTQ prosesinə, onun prinsipləri və mexanizmlərinə aid biliyin çatışmamazlığı, insan və maddi resurslarının çatışmamazlığı və ƏMTQ-ni keçirmək üçün milli mütəxəssislərin çatışmamazlığı) böyük qismi önə təsvir edilmişdir. Burada bir daha ƏMTQ tərəflərinin marağı kimi əhəmiyyətli faktor qeyd etmək lazımdır. İjtimaiyyətin (əsasən QHT-lərin) və bəzi layihə həyata keçirənlərin (əsasən ətraf mühitin mühafizəsi ilə maraqlanan xarici şirkətlər və beynəlxalq institutlar) ekologiya haqqında rəylərini ifadə etmələrinə və mənfi ekoloji təsirin qarşısını almağa çalışmaqlarına baxmayaraq, bu prosesin əsas aparıcısı və digər tərəflərin təşəbbüslərini dəstəkləyən dövlət olmalıdır. Təəssüf ki prosesin müvəffəqiyyətini təmin edəcək bu komponent əsasən əhəmiyyətli rol oynamamışdır və milli ƏMTQ sisteminin inkişafı kənardan aparılır.

Milli ƏMTQ sistemini zəiflədən aspektlərdən biri də məsləhətçilərin seçimi sisteminin olmamasıdır bu da müvafiq təhsil və treninqin olmaması ilə bağlıdır. Bu məsələ milli qanunvericiliyin çatışmamazlıqlarından irəli gələn bir nəticədir.

Bütövlükdə bu faktorlar ƏMTQ sisteminin və təjribəsinin Azərbaycanda hazırkı vəziyyətini formalaşdırır, ƏMTQ prosesinin effektivliyinə mənfi təsir edir və buna görə də yaxın diqqət tələb edir.

## 8 Strateji Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi

Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsinin (ƏMTQ) meydana gəlməsindən sonra ona bənzər olan və ətraf mühitin qiymətləndirilməsi elementlərini planlaşdırmanın daha yüksək səviyyələrinə və siyasi kursun formalaşdırılmasına tətbiq edilən daha bir konsepsiya, Strateji Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi (SƏMTQ) inkişaf etdirilmişdir. SƏMTQ hal hazırda planlaşdırmanın strateji səviyyələrində qərar qəbul edilənlərə ətraf mühiti nəzərə almağa yardım edən alətlərdən biridir. Bu xüsusi siyasət kurslarının, planların, proqramların, strateji konsepsiyaların, qanunverici aktların və oxşar iqtisadi fəaliyyət növlərinin inkişafını nəzərdə tutur (yəni layihə inkişafından daha yüksək səviyyələrdə istifadə olunur).

ƏMTQ-dan fərqli olaraq SƏMTQ nisbətən yeni anlayışdır, və təyin olunmamış təbiətli fəaliyyət növlərini qiymətləndirdiyindən onu dəqiq təyin edilmiş təsvir ilə məhdudlaşdırmaq daha çətindir. Burada çox zaman ƏMTQ-də istifadə olunan mərhələlər həyata keçirilir, lakin onlar qiymətləndirilən fəaliyyətin təbiətindən və miqyasından asılı olaraq müxtəlif forma ala bilərlər. Məsələn, burada daha az detallar, daha çox təyin olunmamış vəziyyətlər, və inkişafda olan fəaliyyət növünün təsirinə məruz qalmış daha geniş ictimaiyyət cəlb olunur.

Bir çox ölkə tərəfindən lazımi sayılmasına baxmayaraq, SƏMTQ hələlik qanunvericilikdə öz geniş əksini tapmamışdır. Bu günə qədər bir sıra Avropa, Aziya və Cənubi Amerika ölkələri SƏMTQ-ni öz ətraf mühit və planlaşdırma qanunvericiliklərinə daxil etmişlər.

Azərbaycanda dövlət ekoloci ekspertizasının (DEE) qəbul edildiyi zamandan etibarən həyata keçirilməsi təcrübəsi nisbətən sistemik xarakter daşması və bir çox strateji səviyyədə inkişafda olan fəaliyyət növünün mövcud ekoloci normalara uyğun olması iddia olunur. Bu vəziyyət 1990-cı illərin əvvəllərində sosialist reciminin sonu və yalnız iqtisadi və sosial məsələlərin inkişafına daha çox üstünlük verilməsi sayəsində dəyişildi.

Ətraf Mühitin Qorunması haqda Qanun və ƏMTQ qaydaları strateji səviyyədə inkişaf etdirilən fəaliyyət növünün ətraf mühitə olan təsirinə qiymətləndirilməsinin xüsusi mexanizmini açıqlamır. Ətraf Mühitin Qorunması haqda Qanun ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif regionlarda və sektorlarda dövlət səviyyəsində və yerli səviyyədə inkişaf etdirilən fəaliyyətləri və proqramları DEE-nin obyektləri adlandırır (Ətraf Mühitin Qorunması haqda Qanun 1999, Paragraf 54). ƏMTQ qaydalarında strateji səviyyədə aparılan fəaliyyətlərin ƏMTQ eyni formada təyin edilmişdir və bütün inkişaf etdirilən fəaliyyət növlərinin ƏMTQ prosesini keçməli olduqları bildirilir. Bu mexanizmin nə dərəcədə həyata keçirilməsi isə təklif olunan fəaliyyətin ətraf mühitə olan potensial təsirinə ciddiliyindən asılıdır (UNDP, 1996).

Bu tələblərə baxmayaraq, hal hazırda çox az sayda strateji səviyyədə aparılan fəaliyyət növləri ən sadə ekoloci yoxlamaya məruz qalırlar. Təəccüblü də olsa bu hətta ƏMTQ-ni beynəlxalq səviyyədə populyarlaşdırırlar tərəfindən dəstəklənən fəaliyyət növlərinə də aiddir. Məsələn, Dünya Bankının yardımı ilə inkişaf etdirilmiş Yoxsulluğun Aradan Qaldırılması və İqtisadi İnkişaf Dövlət Proqramı (YAQİDP). Digər

tərəfdən isə bəzi layihə adı ilə təqdim edilmiş və ƏMTQ prosesini keçmiş fəaliyyət növləri beynəlxalq təcrübədə strateji səviyyədə aparılan fəaliyyət kimi qəbul edilə bilər. Məsələn, bir layihə çərçivəsində dənizdə yerləşən bir sıra neft yataqları ilə bağlı layihələr. Eyni ilə Bakı–Tbilisi–Ceyhan (BTC) Baş Neft Borusunun tikintisi kimi iri və ziddiyyətli layihənin təsirləri indiyədək maraqlı tərəflər tərəfindən diqqətsiz qalmışdır çünki bu layihəyə başlanğıcından etibarən üç layihə kimi baxılmışdır ki, bu da onun təsiri miqyasını kiçiltmişdir.

Azərbaycanda strateji səviyyədə aparılan fəaliyyətlərə ƏMTQ–nın və ya DEE–nin tətbiqinə təsir edən üç faktorlar qrupu vardır: planlaşdırmanın və qərar qəbul etmənin bu mərhələlərində çox qüvvətli olan siyasi düşüncələr, istehsal qüvvəsi ilə bağlı məsələlər, maddi maneələr. Azərbaycan iqtisadiyyatının sürətlə böyüməsi və əhalinin ətraf mühit və ƏMTQ ilə bağlı məsələlərdə məlumatlaşdırılmasının yüksəlməsinə baxmayaraq, planlaşdırmanı aparan və qərar qəbul edənləri bütün iqtisadi fəaliyyət növləri ilə bağlı olan ekoloci və daha ümumi davamlı inkişaf məsələlərinə münasib diqqət yetirməyə həvəsləndirmək zəruridir. Şübhəsiz iqtisadi və sosial inkişaf məsələləri ölkənin ən üstün məqsədləri olaraq qalmalıdır, lakin onlar bununla bağlı ekoloci məsələləri kölgədə qoymamalıdır, və ətraf mühitin qiymətləndirilməsi formal xarakter daşımamalıdır. Buna görə belə hesab edilir ki Azərbaycanda ƏMTQ sistemi və təcrübəsi üçün yararlı şərait, və xüsusilə də SƏMTQ sisteminin inkişafı əhalinin və məxsusi olaraq yerli və milli dövlət orqanları daxilində məlumatlaşdırılmanın yüksəldilməsi vasitəsilə yaxşılaşdırıla bilər. Digər sual doğuran məsələ Azərbaycanda hal hazırda tam inkişaf etməmiş və diqqət tələb edən ekoloci təhsilin və xüsusilə də ƏMTQ–nə aid təhsilin səviyyəsidir.

Ölkənin Ətraf Mühitin Mühafizəsi haqda Qanununu güvvəyə salmaq cəhdi ilə bağlı təcrübəni və strateji səviyyədə aparılan fəaliyyətlərə SƏMTQ–nin tətbiqini nəzərə alaraq Azərbaycanın bu günə olan SƏMTQ inkişafı perspektivi qeyri müəyyən kimi təyin edilə bilər. Çox guman ki ölkə üçün milli və beynəlxalq institut və təşkilatlar tərəfindən hazırlanmış siyasi kurslar, planlar, proqramlar bu kimi inkişaf fəaliyyətlərində ətraf mühiti nəzərə alan dəqiq tələblərin olmadığından ekoloci məsələlərə yalnız ötəri toxunulacaqdır. Beləliklə ölkənin potensialının qiymətləndirilməsinin nə qədər optimistik olmasından asılı olmayaraq, Azərbaycanda SƏMTQ sisteminin gələcəyi dövlətin iqtisadi və sosial inkişafda davamiyyətə daha çox üstünlük vermə qabiliyyətinə və istəyinə bağlı olacaqdır.

## **9 Ölkənin ƏMTQ sistemi və AVROPA İttifaqının standartları (Təlimatları və s.). Uyğunlaşma üçün dəyişikliklər**

Azərbaycan kimi bu sistemi hüquqi qəbul etməmiş bir ölkə üçün ƏMTQ qanunvericiliyinin Avropa İttifaqının (Aİ) Göstərişləri ilə (1985 85/337/EEC Şuranın Göstərişi və 1997 97/11/EC Şuranın Göstərişi) uyğunlaşdırılması haqda danışmaq çətindir. Lakin Respublikada müvafiq təcrübənin mövcud olmasından bu məqsəd artıq qeyri–münasib və əlçatmaz deyil. Əksinə bu mövcud ƏMTQ prosesini genişləndirmək yolu ilə ətraf mühiti daha effektiv qorumaq tərəfə məntiqi addım kimi

qəbul edilməlidir, bu da ölkənin beynəlxalq standartlara cavab verməyə hazır olmasını göstərir.

ƏMTQ prosesinin AI standartları ilə uyğunlaşdırılması Azərbaycan ƏMTQ sisteminin qərb sistemləri ilə tam uyğunluğa gətirilməsi kimi yox, hazırki sistemdəki və həmin sistem ilə AI-nın tələbləri arasındakı ziddiyyətlərin aradan qaldırılması kimi qəbul edilməlidir. Beləliklə, bu o demək deyil ki, Azərbaycan ƏMTQ sistemi radikal dəyişikliklərə məruz qalmalıdır. Bundan başqa, ilk öncə Azərbaycanın ƏMTQ sisteminin ölkənin qəbul etdiyi Eespo və Aarhus Konvensiyalarının tələbləri ilə uyğunlaşması, uzaq AI-nın tələbləri ilə uyğunlaşmasından daha məqsədə uyğun olar. Lakin dövlət məmurları tərəfindən dəfələrlə qeyd edildiki kimi, AI standartları hazırki iqtisadi və sosial vəziyyətdə prioritet olmasa da, həmin standartlara yaxın bir zamanda nail olmaq cəhdləri Azərbaycan iqtisadiyatı və ictimaiyyəti üçün dəyərli islahatların keçirilməsinə çağıran qüvvətli pozitiv təşəbbüs ola bilər. Ona görə ölkənin ƏMTQ sisteminin Avropa standartları ilə uyğunlaşdırılması yollarının müzakirəsində üstünlük adı çəkilən Konvensiyalara verilsə də, AI-nın ƏMTQ standartları müqaisə üçün faydalı məlumat ola bilərlər.

- **ƏMTQ sisteminin hüquqi statusu**, daha çox onun təcrübədə sistematik tətbiqini təyin edir. Azərbaycan ƏMTQ sisteminin ən böyük çatışmamzlıqlarından biri onun hüquqi qüvvəsinin olmamasıdır, bu da ƏMTQ prosesinin əsasən xarici və beynəlxalq donorların və sərmayəçilərin maliyyələşdirdiyi layihələrə tətbiqinə gətirir. AI-nın ölkələrin milli qanunvericiliyinin AI qanunvericiliyi ilə uyğunlaşdırmasını tələb edən Göstərişinin olmasına baxmayaraq, Azərbaycan indiyədək öz ƏMTQ sisteminin hətta Eespo Konvensiyasının tələblərinə uyğunlaşdırılmasına doğru heç bir addım atmamışdır.
- **ƏMTQ prosesinin tərəfləri**, AI-nın Göstərişləri və Eespo Konvensiyası tərəfindən təyin edilmişdir və əsas səhmdarlar qruplarını əhatə edir, məs. layihəni inkişaf etdirən tərəf, qərar qəbul edənlər, təsirə məruz qalan müxtəlif tərəflər və ümumi ictimaiyyət. 4-cü fəsildə müzakirə edildiyi kimi, Azərbaycanda ƏMTQ prosesinin tərəfləri ƏMTQ Qaydalarına əsasən, oxşar səhmdarlar qrupları ilə təmsil edilmişlər. ƏMTQ Qaydalarının hüquqi qüvvəsinin olmaması həmin tərəflərin ƏMTQ prosesində iştirak etmə hüququna təsir etmir. Lakin bu sənədin qanun statusuna gətirilməsi Azərbaycanın qəbul etdiyi beynəlxalq müqavilələri yerinə yetirməyinə və potensial səhmdarların ölkənin iqtisadi inkişafında öz rollarını daha yaxşı anlamalarına yardım edə bilər.
- **Skrining** mərhələsinin Azərbaycandakı forması AI-nın ƏMTQ Göstərişlərinin və Eespo Konvensiyasının təqdim etdiyindən kəskin fərqlənir. Üç müqavilənin hər biri iki skrininq siyahısı təqdim edir. Bunlardan birincisi bütün hallarda ƏMTQ-ni keçməli olan fəaliyyət növlərindən ibarətdir, ikincisi isə şəraitdən asılı olaraq ƏMTQ-ni keçməli və ya keçməməli olan fəaliyyət növlərini təqdim edir(7). Azərbaycanda 4 Fəsildə izah edildiyi kimi, DEE metodları indiyədək hüquqi

---

<sup>7</sup> Buna həmin fəaliyyət növləri üçün müəyyən həddlərin qoyulması və ya onların ayrı ayrılıqda xüsusi meyara əsasən analiz edilməsi vasitəsilə nail olmaq olar. Meyarların siyahısı Şuranın 97/11/EC Göstərişlərinin III Əlavəsində təqdim edilib.



istifadə olunur, və bütün layihələr ilkin qiymətləndirmə mərhələsini keçməlidirlər. Bu mərhələdə hər bir layihənin tam ƏMTQ-ni keçməsi haqda qərar qəbul edilir. Azərbaycanın iqtisadi inkişafında son zamanlar baş verən sürətli artımı nəzərə alaraq, ölkənin müxtəlif sahələrində inkişaf edən fəaliyyətlərin sayının artmasını da gözləmək olar. Bu vəziyyətdə Ekoloji Ekspertiza Bölməsinin əməkdaşları nə qədər təcrübəli və peşəkar olsalar da, ölkədəki ƏMTQ aid təhsilin olmamasını nəzərə alaraq, bu Bölmə çox yaxın bir zamanda insan resurslarının çatışmamazlığını hiss edəcək, bu da öz növbəsində DEE keyfiyyətinin aşağı düşməsinə səbəb olacaq. Lakin ƏMTQ-nin tətbiq edilməsinin 7 illik təcrübəsinin nəticəsi olaraq, Azərbaycanda ƏMTQ ilə məşğul olan əməkdaşlar hansı fəaliyyətin ƏMTQ keçməsi, hansının isə yalnız ilkin qiymətləndirmə ilə kifayətlənməsi haqda təcrübəyə əsaslanan kifayət qədər biliyə malikdirlər. Hətta rəsmi skrining siyahısı olmasa da müxtəlif layihələr haqda fikirlər çox vaxt bu təcrübəyə əsaslanaraq irəli sürülür. Bütün bu biliklərin müntəzəm təzələnen rəsmi skrining siyahısı formasına salınması ƏMTQ-nin skrining mərhələsini qüvvətləndirə bilər və layihəni inkişaf etdirən tərəf, Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqan və qərar qəbul edənlər üçün hüquqi yardım kimi ƏMTQ keyfiyyətini yüksəldə bilər. Kiçik miqyaslı və ətraf mühit və insanlara ciddi təsir etməyən və ƏMTQ keçməli olmayan fəaliyyətləri mümkün olan təsirlərin siyahısı (Ş uranın 97/11/EC Göstərişinin İll Əlavəsində və Eespo Konvensiyasının İll Əlavəsində göstəriləyi kimi) üzrə qiymətləndirmək üçün bəsitləşdirilmiş proses (hazırkı ilkin qiymətləndirmə tipli) inkişaf etdirilə bilər.

- **Skopinq** Ş uranın 97/11/EC Göstərişinin şərtləri Üzv Dövlətlərin layihəni inkişaf etdirən tərəfin İV Əlavədə verilmiş məlumatı səlahiyyətli orqanlara təqdim etməsi üçün şərait yaradan prosesi qəbul etmələrini tələb edir. Aİ ölkələrində qəbul edilmiş qaydalar bir birindən kəskin fərqlənə bilər, lakin onların hamısı layihəni inkişaf etdirən tərəfin layihə üzrə fəaliyyət, alternativlər, təsirlər və onların azaldılması tədbirləri, məsləhətlər, məsləhətlərin və layihənin zaman məhdudiyətləri, məsləhət alınmalı olan maraqlı tərəflər haqda əsas məlumatı təqdim etməsinə yönəlmişdir. Səlahiyyətli orqanın həyata keçirdiyi skopinqin nəticələri Skopinq Rəyi adlanır və skopinq layihəni inkişaf etdirənlər tərəfindən keçirilsə, onlar bu sənədin təqdim edilməsinə cavabdehdirlər. ƏMTQ Qaydalarının skopinqə aid tələbləri Aİ Göstərişlərindən çox fərqlənmir, və ona uyğun hesab edilə bilər. Bu halda əsas fərq odur ki, Aİ Göstərişlərindən fərqli olaraq, ƏMTQ Qaydaları skopinq prosesinin əhatə edəcəyi məsələləri (Skopinq Görüşü) dəqiqləşdirmir. Lakin, keçmiş skopinq görüşlərinin təcrübəsini nəzərə alaraq, Azərbaycan ƏMTQ sisteminin skopinq tələblərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədinə asan nail olmaq olar. Bu kimi dəyişikliyin ölkədə ƏMTQ keyfiyyətinə təsiri həqiqətən dəyərli ola bilər.
- **Ətraf mühitin hazırkı vəziyyətinin öyrənilməsi.** ƏMTQ Qaydalarının ətraf mühitin hazırkı vəziyyətinin öyrənilməsi tələbi yalnız ətraf mühitin (fiziki və ekoloji) vəziyyətini yox, həmçinin inkişaf fəaliyyətinin sosial aspektlərini də əhatə edir. Bu Eespo Konvensiyasının tələblərinə cavab verir və müəyyən dərəcədə Aİ Göstərişlərinə də uyğun qəlib. Axırıncılar bu araşdırmaların hansı faktorları əhatə

etməsi haqda daha dəqiq məlumat daşıyır. Məsələn, ƏMTQ Qaydalarında qeyd edilməmiş lakin Azərbaycanda ƏMTQ zamanı öyrənilən «maddi avadanlıq və tarixi abidələri» Göstərişlərdə qeyd edilir.

- **Alternativlərin nəzərə alınması, təsirin azaldılması tədbirləri və təsirin idarə olunması** həm Eespo Konvensiyası (5 Maddə) həm də Aİ Göstərişləri tərəfindən tələb edilir. ƏMTQ Qaydaları 4 Fəsildə qeyd edildiyi kimi, həmçinin təsirlər və onların azaldılması tədbirlərini də əhatə edir, lakin alternativlərin nəzərə alınması üçün çox zəif şərtlər irəli sürür. Eyni zamanda ölkədəki ƏMTQ ekspertləri və layihə inkişaf etdirənlər arasında təklif edilmiş texnologiyaların və təklif edilmiş fəaliyyətin digər aspektlərinin (məs. ərazi) alternativlərini nəzərə almaq təcrübəsi adi hala çevrilmişdir. Bu bir daha sübut edir ki, Azərbaycanda ƏMTQ təcrübəsinin hazırki tələblərinin keyfiyyətini yüksəltməsi şansı böyükdür.
- **Hesabat.** Aİ Göstərişlərinin skopinq mərhələsində məlumat vermə tələbləri ƏMTQ hesabatına da aiddir. Eespo Konvensiyasının da ƏMTQ prosesinin bu mərhələsi üçün oxşar şərtləri vardır. Əvvəl qeyd edildiyi kimi (bax 4 Fəsil) ƏMTQ Qaydalarının ƏMTQ sənədinin məzmununa aid şərtləri adi çəkilən beynəlxalq müqavilələrə uyqundur. Burada alternativlərin nəzərə alınması haqda zəif tələb kimi bəzi istisnalar var. Bütün maraqlı tərəflərdən ƏMTQ sənəd/hesabatı haqda məsləhətlər alınır, lakin müvafiq məlumatın ƏMTQ prosesinin tərəflərinə çatdırılmasında mövcud olan məhdudiyətlər bu məlumatı almaqda müəyyən maneələr törədə bilər.
- **Keyfiyyət yoxlamaları.** ƏMTQ Qaydalarının ƏMTQ keyfiyyət yoxlamaları prosesinə aid şərtləri kifayət qədər müasirdir və həm Eespo Konvensiyasının həm də Aİ Göstərişlərinin bütün əsas şərtlərinə uyqundur. Məsələn, son qərar haqqında müvafiq məlumatın ictimaiyyətə çaidirilməsi.
- **Qərar qəbul etmə.** Eespo Konvensiyasının və Aİ Göstərişlərinin qərar qəbul etmə haqqında şərtləri bildirir ki, ƏMTQ nəticələri hər bir layihəyə aid qərar qəbul edərkən səlahiyyətli orqanlar tərəfindən nəzərə alınmalıdır. ƏMTQ Qaydaları 4 Fəsildə qeyd edildiyi kimi, ƏMTQ prosesi və qərar qəbul etmə arasında bu kimi əlaqəni göstərmir. Bunu həmin sənədin ən zəruri çatışmamazlığı adlandırmaq olar. Bu məsələ Azərbaycan ƏMM Qanununun DEE üçün şərtlərində müəyyən səviyyədə kompensasiya edilmişdir. Buna baxmayaraq, bu iki sənəd arasında hüquqi əlaqə olmasa da, ƏMTQ təcrübəsi göstərir ki ƏMTQ nəticələri Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqana təqdim edilmədən qərarlar qəbul edilmir.
- **Layihədən sonrakı monitoring.** Aİ Üzv Ölkələri monitoring proqramları yarada bilərlər, Eespo Konvensiyasının tərəfləri ƏMTQ sənədlərinə lazımi yerlərdə müvafiq monitoring və məlumatın layihədən sonrakı analizini daxil etməli və planlaşdırılmış fəaliyyəti yerinə yetirərkən bunlara əməl etməlidirlər. ƏMTQ Qaydalarının monitoring və auditə (bax 4 Fəsil) aid xüsusi şərtlərini və ekoloji monitoring təcrübəsinin kifayət qədər inkişaf etməmiş olduğunu nəzərə alaraq söyləmək olar ki bunun səbəblərindən biri sənədin hüquqi statusunun olmamasıdır.

- **ƏMTQ–ndən azad olan fəaliyyət.** Aİ Göstərişlərinin tələbləri, Üzv Ölkələrin milli qanunvericiliyi və inzibati tələblərinin irəli sürdüyü məhdudiyyətlərin təsir etdiyi layihələrdən başqa, I və II Əlavədə siyahısı verilmiş bütün layihələr üçün qüvvədədir. Eyni ilə Eespo Konvensiyası da sənayə və ya kommersiya sirri və milli təhlükəsizliklə bağlı məlumatın qapalı saxlanması haqda tərəflərin qərar qəbul etmə hüququ olduğunu bildirir. 4 Fəsilə qeyd edildiyi kimi nə ƏMM Qanunu nə də ƏMTQ Qaydaları öz şərtlərinin təsir edəcəyi iqtisadi fəaliyyət növlərinə məhdudiyyət qoymur. Lakin şübhəsiz bu kimi məhdudiyyət ölkədə mövcud olmalıdır və müəyyən inkişaf layihələrinə tətbiq edilməlidir. Bu kimi məhdudiyyətin qanunvericilikdə göstərilməsi ƏMTQ prosesini genişləndirməklə yanaşı iqtisadi inkişafda şəffaflıq və demokratiya məsələlərinin daha yaxşı anlaşılmasını göstərə bilər.
- **Ölkələr arası ƏMTQ prosesi.** ƏMTQ prosesinin ölkələr arası təsirə malik olan fəaliyyətə tətbiq edilməsi zamanı Üzv Ölkələrlə məlumatlaşdırma və məsləhətlərin aparılması Aİ Göstərişləri tərəfindən tələb edilir. Bu Eespo Konvensiyasının əsasını təşkil edən məsələdir. Azərbaycanın ƏMTQ sistemi təklif edilmiş fəaliyyətin ölkələr arası təsiri üzə çıxdıqda qonşu ölkələrlə müvafiq əməkdaşlıq haqda məlumat daşımır. Azərbaycanın coğrafi vəziyyətini və ölkədə aparılan əsas layihələrin təbiətini (Bakı–Tbilisi–Ceyhan Neft Borusu) nəzərə alaraq, ƏMTQ üçün ölkələr arası hüquqi tələblərin qəbul edilməsi tək ölkənin beynəlxalq vəzifələrini yerinə yetirməyə yox, həmçinin iqtisadi fəaliyyətin daha yüksək keyfiyyətinə də nail olmağa yardım edər.
- **İctimaiyyətin iştirakı.** Aİ Göstərişləri Üzv Ölkələrin müvafiq Ətraf Mühit Üzrə Səlahiyyətli Orqanın, bütün maraqlı təşkilatları və ümumi ictimaiyyəti təklif edilmiş layihələr haqda məsləhətlərə cəlb etməsini tələb edir. Layihənin hər hansı qonşu Üzv Ölkəyə təsir etməsi mümkündürsə, onlar bu haqda vaxtında məlumatlaşdırılmalıdırlar. Həmin tədbirlər Eespo Konvensiyası tərəfindən də tələb edilir. Lakin ictimaiyyətin ƏMTQ prosesində iştirakını tələb edən Aarhus Konvensiyasıdır. Azərbaycan bu Konvensiyanı 2000–ci ildə qəbul etmişdir. Aşağıda verilmiş 9.1 Cədvəli Konvensiyanın 6–cı Maddəsi və ƏMM Qanunu və ƏMTQ Qaydalarının şərtlərini müqaisə edir və göstərir ki Azərbaycan hələ Aarhus Konvensiyasının ƏMTQ–nə aid tələblərini yerinə yetirməmişdir, çünki ölkədə hələlik ƏMTQ aid heç bir hüquqi akt qəbul edilməmişdir.

**Cədvəl 9.1 Aarhus Konvensiyasının ƏMTQ-də İctimaiyyətin İştirakı Tələbləri haqda 6-cı Maddəsi və Azərbaycan Respublikasının Ətraf Mühitin Mühafizəsi Qanunu (1999) və Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi Qaydalarının (1996) həmin tələblərinin müqaisəsi**

Aarhus Konvensiyasının Şərtləri	Tələb	Həyata keçirmə Qaydaları	ƏMTQ Qaydalarının Müvafiq Şərtləri	ƏMM Qanununun Müvafiq Tələbləri
Paragraf 1	Ətraf mühitə potensial təsiri olan qərar qəbul etmədə tərəflərin ictimaiyyətin iştirakını təmin etməsini tələb edir	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Fəaliyyət siyahısı (əlavə)</li> <li>▪ Siyahıya salınmamış fəaliyyətlər</li> <li>▪ Milli müdafiənin istisnası</li> </ul>	Paraqraf 4.1, 4.2 <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Xeyr</li> <li>▪ Xeyr</li> <li>▪ Xeyr</li> </ul>	-
Paraqraf 2	Qərar qəbul etmədə marağı olan ictimaiyyətin məlumatlaşdırılmasını tələb edir	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Prosesin əvvəlində</li> <li>▪ «Adekvat, vaxtında və effektiv»</li> <li>▪ Minimal məzmun</li> </ul>	Paraqraf 2.3, 4.1 <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Bəli</li> <li>▪ Bəli</li> <li>▪ Xeyr</li> </ul>	-
Paraqraf 3	Qərar qəbul etmə prosesində ictimaiyyətin iştirakı mexanizmi üçün zaman məhdudiyyətlərini təyin edir	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Xüsusi zaman məhdudiyyətləri təsis edilməlidir</li> <li>▪ İctimaiyyətin məlumatlaşdırılması, hazırlanması və effektiv iştirakı üçün kifayət qədər zaman təmin etməlidir</li> </ul>	Xeyr	-
Paraqraf 4	İctimaiyyətin iştirakının qərar qəbul etmənin ilkin mərhələlərində baş verməsini tələb edir	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ İmkanlar açıqdır</li> <li>▪ İctimaiyyətin iştirakı formal olmamalıdır</li> </ul>	Paraqraf 2.3, 2.5 <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Bəli</li> <li>▪ Bəli</li> </ul>	-

Paraqraf 5	İcazə üçün müraciət edənlər və ictimaiyyət arasında məlumat mübadiləsini həvəsləndirməlidir	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ İcazə üçün müraciətdən əvvəl/</li> <li>▪ İzahat təmin etməlidir</li> <li>▪ Dialoga başlamalıdır</li> </ul>	Paraqraf 4.1 <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Xeyr</li> <li>▪ Bəli</li> <li>▪ Bəli</li> </ul>	-
Paraqraf 6	Səlahiyyətli orqanların qərar qəbul etməyə aid olan bütün məlumatı maraqlı ictimaiyyətə çatdırmağını tələb edir	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Ödənişsiz</li> <li>• Məlumat əldə edilən vaxt</li> <li>• Minimal məzmun</li> </ul>	Paraqraf 4.1, 4.3 <ul style="list-style-type: none"> <li>• Bəli</li> <li>• Bəli</li> <li>• Xeyr</li> </ul>	-
Paraqraf 7	İctimaiyyətin iştirakı mexanizmi	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Yazılı və ya ictimai dinləmələr</li> <li>• Şərhlər, məlumat, analizlər, rəylər</li> <li>• İctimaiyyət vacibliyi təyin etməlidir</li> </ul>	Paraqraf 4.2 <ul style="list-style-type: none"> <li>• Bəli</li> <li>• Bəli</li> <li>• Xeyr</li> </ul>	İctimai Ekoloji Ekspertiza formasında
Paraqraf 8	Tərəflər qərarın ictimaiyyətin iştirakını nəzərə almasını təmin etməlidirlər		Paraqraf 4.1, 4.2, 5.2	-
Paraqraf 9	İctimaiyyət son qərar haqda məlumatlaşdırılmalıdır	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Həmən</li> <li>• İctimaiyyətə çatan mətn</li> <li>• Səbəblər və müzakirələr</li> </ul>	Paraqraf 2.2, 2.3 <ul style="list-style-type: none"> <li>• Xeyr</li> <li>• Bəli</li> <li>• Bəli</li> </ul>	-
Paraqraf 10	Fəaliyyətə yenidən baxılsa, və ya dəyişikliklər aparılsa ictimaiyyətin iştirakı		Xeyr	-
Paraqraf 11	Genetik modifikasiyalara uğramış orqanizmlər haqqında qərarlar		Xeyr	-

**Jədvəl 9.2. Ölkənin ƏMTQ Qanunverijiliyinin və Proseslərinin AI Tələbləri ilə Müqaisəli analizi**

#	Məsələ	Milli Qanunverijilik (ƏMTQ Sistemi)	Beynəlxalq Tələblər və Proseslər	Şərhlər
1.	ƏMTQ sisteminin hüquqi statusu	ƏMTQ–nin hüquqi qüvvəsi yoxdur	ƏMTQ tələbləri qanunverijilikdə olmalıdır	ƏMTQ səhmdarlarının böyük hissəsi beynəlxalq tələblərə javab verən ƏMTQ aktına ehtiyajın olmasını bildirir
2.	ƏMTQ prosesinin tərəfləri	Layihəni inkişaf etdirən tərəf; ƏMTQ Mütəxəssisləri; Ətraf Mühit üzrə Səlahiyyətli orqan; Qərar qəbul edənlər; İjtimaiyyət	Layihəni inkişaf etdirən tərəf; ƏMTQ Mütəxəssisləri; Qərar qəbul edənlər; İjtimaiyyət	ƏMTQ prosesinin bütün əsas tərəfləri milli ƏMTQ sistemindədir
3.	Skrining	Bütün fəaliyyətlər ƏMTQ keçməlidirlər, bəziləri tam, bəziləri isə yalnız ilkin qiymətləndirmə	Ətraflı skrininq siyahısı	ƏMTQ təjribəsinin olduğu undan skrininq prosesi beynəlxalq skrininq prosesinə yaxındır, lakin inkişaf etməmişdir
4.	Skopinq	ƏMTQ ilə əhatə olunmalı olan məsələlər dəqiqləşdirilməmişdir	ƏMTQ ilə əhatə olunmalı olan məsələlər dəqiqləşdirilmişdir	Müxtəlif ƏMTQ səhmdarlarına əsasən dəqiq skopinq tələblərinin olması ƏMTQ–ni təkmilləşdirə bilər
5.	Ətraf mühitin hazırkı vəziyyətinin öyrənilməsi	Sosial və ekoloji məsələlərin əhatə olunması ƏMTQ Qaydaları tərəfindən tələb olunur; iqtisadi məsələlər də bəzən əhatə olunur	Bir sıra məsələlərin əhatə olunması (səhiyyə, sosial, iqtisadi, mədəni) tələb olunur	Mühüm fərqlər yoxdur
6.	Alternativlərin nəzərə alınması, təsirin azaldılması tədbirləri və təsirin idarə olunması	Tələblər mövjuddur lakin aydın deyil (məs. Ərazi, «heç bir tədbir görməmək», təsirin azaldılması, yox edilməsi və ya kompensasiya edilməsi alternativləri)	Ərazi, «heç bir tədbir görməmək», təsirin azaldılması, yox edilməsi və ya kompensasiya edilməsi alternativləri tələb olunur	Milli ƏMTQ sisteminin alternativlərə aid tələbləri beynəlxalq təjribəyə əsasən təkmilləşdirilməlidir
7.	Hesabat vermə	ƏMTQ hesabatı tələbləri beynəlxalq tələblərə yaxınlaşır	ƏMTQ hesabatı məzmununa və prosesinə dəqiq tələblər	Mühüm dəyişikliklərə ehtiyaj yoxdur, lakin bəzi xırda dəyişikliklər tələb olunur
8.	Keyfiyyət yoxlamaları	ƏMTQ Qaydalarına və ƏMTQ prosesinə bağlı olmayan DEE prosesindən ibarətdir. ƏMTQ Qaydaları keyfiyyət yoxlamaları tələbləri beynəlxalq tələblərə uyqundur	Tələb olunur	ƏMTQ Qaydaları hüquqi status almalıdır və ya onunla ƏMM Qanunu arasında əlaqə qurulmalıdır
9.	Qərar qəbul etmə	ƏMTQ Qaydaları nəticələrin qərar qəbul edənlər tərəfindən nəzərə alınmasını tələb edə bilməz. Bunun əksinə olaraq bütün fəaliyyətlər üçün müsbət DEE qərarı əldə edilməlidir	ƏMTQ nəticələri qərar qəbul edənlər tərəfindən nəzərə alınmalıdır	Qərar qəbul etmə prosesini təkrar etməmək üçün (DEE və qərar) ƏMTQ Qaydaları hüquqi status almalıdır və ya onunla ƏMM Qanunu arasında əlaqə qurulmalıdır
10.	Layihədən sonra	ƏMTQ Qaydaları tərəfindən tələb edilir lakin	Aİ–də azad seçilə bilər; Espoo	ƏMTQ Qaydalarının hüquqi status





## 10 NƏTİJƏLƏR VƏ MƏSLƏHƏTLƏR

Araşdırmalar göstərdiyi kimi Azərbaycan ƏMTQ sistemi qərb ƏMTQ sisteminin əsas xassələrini daşıyır. Beləliklə o beynəlxalq ƏMTQ prosesinin skrining, skoping, ətraf mühitin hazırki vəziyyətinin öyrənilməsi, ƏMTQ hesabatının hazırlanması, layihədən sonrakı monitoring və audit kimi bütün əsas mərhələlərini və komponentlərini birləşdirir. ƏMTQ prosesi ölkədə müəyyən səhmdarları jəlb edir, ijtimai rəyi nəzərə alır və ətraf mühiti nəzərə alan qərar qəbul etməni dəstəkləyir. Hal hazırda milli sistemin əsas çatışmamazlığı onun hüquqi qüvvəsinin olmamasıdır: Azərbaycanda ƏMTQ prosesinin əsasları *ƏMTQ Qaydalarında* göstərilmişdir ki, bu da adından göründüyü kimi ölkədə ƏMTQ prosesinin hüquqi qüvvəsi olmayan təlimatıdır. Hal hazırda ölkədə ƏMTQ-yə aid olan yeganə hüquqi sənəd ƏMM Qanunudur. Bu qanun DEE-nin əsaslarını qoyur lakin *ƏMTQ Qaydaları* ilə heç bir əlaqə yaratmayıb.

Bunlara baxmayaraq 1996-cı ildən ölkədə inkişaf etdirilən ƏMTQ təjribəsi Azərbaycanın beynəlxalq ƏMTQ tələblərinə yaxınlaşmasını bildirir. Eyni zamanda ölkədə ƏMTQ sisteminin və təjribəsinin vəziyyəti son beş ildə kəskin dəyişməmişdir. Nəticədə ƏMTQ prosesinin son 5 ildə tətbiqindən sonrakı tərəqqi ətraf mühitə qarşı marağın olmamasının göstərijisi ola bilər. Beləliklə, ƏMTQ ilə bağlı iki beynəlxalq razılığa (Espoo Konvensiyası və Aarhus Konvensiyası) qoşulmasına baxmayaraq Azərbaycan hələ də ƏMTQ Qanununu qəbul etməmiş və bu iki sənəd çərçivəsində öz öhdəçiliklərini əməl etməyə başlamamışdır.

Belə bir vəziyyətdə milli ƏMTQ qanunverijiliyinin Aİ standartları ilə uyğunlaşması haqda danışmaq tezdir. Bu layihənin nəticələrinin müzakirəsi zamanı ƏMTQ prosesinin müxtəlif səhmdarları tərəfindən dəfələrlə qeyd edilmişdir. Bu əsasən Aİ standartlarının (Göstərişlər, təlimatlar və s.) Azərbaycanda ƏMTQ prosesinin tərəfdarları tərəfindən millii ƏMTQ sisteminin inkişafını formalaşdıran və yönəldən aparıcı qüvvə kimi tanınmaması ilə izah oluna bilər. Bundan başqa ƏMTQ sisteminin ölkənin hər hansı iqtisadi və ya sosial həyatının digər aspektləri kimi mərkəzdən planlaşdırılan sistemin qalıqlarından yaxa qurtarmağa çalışması da nəzərə alınmalıdır. Bu sistemin tədriji dəyişməsinin hər hansı radikal dəyişikliklərlə müqaisədə ölkə üçün daha realistik olmasına və daha müsbət effekt verməsinə və milli ƏMTQ sisteminin beynəlxalq standartlara javab verməsinə təmin etməsinə inanılır. Milli qanunverijiliyin inkişaf etmiş ölkənin qanunverijiliyi ilə uyğunlaşdırmağa çalışmaq hazırki sistemi ləğv etmək və ölkənin hazırki səviyyədə olan institusional, peşəkar və maddi potensialının qısa bir zamanda öhdəsindən gələ bilməyəcəyi bir sistem yaratmaq deməkdir. Lakin təjribə göstərir ki Azərbaycan bu günədək qərb ƏMTQ sisteminin elementlərini öz sistemə uğurla tətbiq edib. Məsələn *ƏMTQ Qaydalarının* 1996-cı ildə tərtib edilməsi bunun göstərijisi ola bilər. Bu baxımdan Azərbaycan ƏMTQ sisteminin əsas çatışmamazlıqlarını işıqlandırmaq və onları idarə etmək üçün bu sistemi beynəlxalq standartlar ilə müqaisə etməyə dəyər.

ƏMTQ sisteminin hazırkı vəziyyətini, ölkədəki təjribəni və müvafiq potensialı nəzərə alaraq, aşağıdakı tədbirlərin aparılması Azərbaycanada ƏMTQ keçirilməsini təkmilləşdirə bilər.

- Ölkədə milli sistemin sisteməlik olaraq fəaliyyət göstərmək və inkişaf etməsinə şərait yaranan və eləcə də bu sistemi zəruri dövlət yardımı ilə təmin edən ƏMTQ qanunveriji aktına ehtiyaj vardır. Bu beynəlxalq tələblərin böyük qismi ilə uyğun olan lakin təkmilləşməyə ehtiyajı olan *ƏMTQ Qaydalarına* əsaslanaraq həyata keçirilə bilər. Təəssüf ki ƏMM Qanunu beynəlxalq tələblərin böyük qismi ilə uyğun deyil, ona görə də müvafiq məsləhətlər yalnız *ƏMTQ Qaydaları* üçün verilir və *ƏMTQ Qaydalarının* hüquqi qüvvəsi olan sənədə çevrilməsi halında sistem üçün yararlı ola bilər;

- ƏMTQ qanunveriji aktının qəbul edilməsi həmçinin ölkədə ƏMTQ təjribəsini daha sisteməlik etməyə yardım edər, bu da öz növbəsində prosesin müxtəlif iştirakçıları arasında əlaqələndirməni təkmilləşdirər;

- ƏMTQ prosesinin zamanı ilə bağlı məsələ əsasən aydın və yaxşı düşünülmüşdür. Lakin *ƏMTQ Qaydalarının* müəyyən məsələlərdə tam aydın olmayan zaman tələblərinin uyğunlaşması haqda da düşünülməlidir;

- Milli ƏMTQ skrining prosesi 1996-cı ildən etibarən keçirilən ƏMTQ təjribəsinə və bu kimi skrining prosesinin inkişafı üçün əsas olan beynəlxalq razılıqların skrining siyahısına əsaslanaraq təkmilləşdirilməlidir;

- Milli ƏMTQ sisteminin skoping prosesi kifayət qədər aydın deyil. ƏMTQ prosesinin tərəflərinin ƏMTQ zamanı hansı məsələlərin əhatə olunmasına dair daha geniş təlimata ehtiyajları vardır. Beynəlxalq ƏMTQ tələbləri bu kimi təlimatın inkişaf etdirilməsi üçün lazımı əsas ola bilər;

- Alternativlərin qiymətləndirilməsi ölkədə müntəzəm olaraq aparılır və Azərbaycan ƏMTQ sisteminə tələb olunan məsələlərdən daha geniş məsələlər sırasını əhatə edir. Bu faktın layihəni inkişaf etdirənlərin yüksək keyfiyyətli iqtisadi inkişaf təmin etmək məramlarını göstərməsinə baxmayaraq *ƏMTQ Qaydalarına* zəruri dəyişikliklər edilməlidir. Bu həmçinin *ƏMTQ Qaydalarında* yalnız qismən əhatə olunmuş təsirin azaldılması üzrə tədbirlərə də aiddir;

- Müvafiq metodoloji təlimatın olmamasından hazırkı ƏMTQ sistemi çərçivəsində yığılan təsirin öyrənilməsi, proqnozlaşdırılması və idarə edilməsi üçün xüsusi qayda yoxdur. Sürətlə inkişaf edən iqtisadiyyat baxımından müvafiq təlimatların inkişaf etdirilməsi və ƏMTQ prosesinin müxtəlif tərəfləri üçün lazımı treninqlərin keçirilməsi tələb olunur;

- ƏMTQ hesabatının keyfiyyət yoxlaması prosesi aydın deyil. Bir tərəfdən bu funksiya ekspertlər qrupu tərəfindən *ƏMTQ Qaydalarına* əsasən həyata keçirilir. Digər tərəfdən isə *ƏMM Qanunu* təklif olunmuş fəaliyyətin mövcud ekologiya standartlarına uyğun olmasının yoxlanması kimi təsvir edilə bilən DEE-nin əsaslarını təyin edir. Təjribədə bu bütün ƏMTQ hesabatlarının DEE-ni həyata keçirən ətraf mühit üzrə səlahiyyətli orqana təhvil olunması deməkdir. Lakin *ƏMTQ Qaydalarının* qəbul olunmasından üç il sonra qəbul olunmuş *ƏMM Qanunu* *ƏMTQ Qaydaları* ilə DEE prosesi arasında heç bir əlaqənin olmasını göstərmir. Bundan başqa *ƏMM Qanunu* bütün iqtisadi fəaliyyətlərin müsbət DEE

nətiyyəsi əldə etdikdən sonra qəbul olunmasını bildirir bu da iki mərhələli qərar qəbul etmə prosesi deməkdir. Beləliklə, DEE prosesi ətraf mühiti nəzərə alan qərar qəbul etməyə yardım kimi yaradılmış aləti (yəni ƏMTQ-ni) öz ölüyündə qərar qəbul etmə prosesinə çevirir. Bu da nəticədə qərar qəbul edənlərin ƏMTQ-ni həyata keçirməyə istəklərinin olmamasına gətirə bilər.

- ƏMTQ Qaydalarında ijtimaıyyətin iştirakı tələbləri geniş əhatə olunmuşdur. Bundan başqa ölkədə ijtimaıyyətin jəlb olunması təjribəsi QHT-lərin artan fəaliyyəti nətiyyəsinə və eləjə də layihə inkişaf etdirənlərin ijtimaıyyətin iqtisadiyyatın inkişafında rolunu dəyəndirmələri nətiyyəsinə daima artır. Azərbaycanı ƏMTQ-də ijtimaıyyətin iştirakının bir çox aspektləri beynəlxalq ƏMTQ tələbləri ilə uyqundur. Lakin bu məsələdə də çatışmamazlıqlar vardır bu da əsasən Azərbaycanın Aarhus Konvensiyasını imzalaması faktı ilə əlaqədardır. Bu razılığın bir çox tələblərinin *ƏMTQ Qaydaları* ilə əhatə olunmasına baxmayaraq, bunu da yadda saxlamaq lazımdır ki bu sənəd Azərbaycanın Konvensiyasını imzalamasından önjə yaradılmışdır və Konvensiyanın tələbləri ilə bağılı heç bir zaman dəyişdirilməmişdir.

- ƏMM Qanununun monitoring tələbləri zəifdirlər və nəinki ölkədəki ƏMTQ prosesi ilə, heç DEE prosesi ilə də əlaqələndirilməmişlər. Bunun əksinə, təklif olunan fəaliyyətlər üçün monitoring proqramının zərurəti *ƏMTQ Qaydalarında* geniş əhatə olunmuşdur. Lakin bu sənədin hüquqi qüvvəsinin olmaması onun bu kimi proqramların həyata keçirilməsinə nəzarət etməsinə imkan vermir. Lakin bundan başqa Azərbaycanda monitoring məsələləri ilə bağılı digər problemlər də mövjudur, bu da monitoring proqramlarını keçirmək üçün potensialın (insan, texniki, maddi) və mərkəzləşdirilmiş monitoring mexanizminin olmamasıdır. Buna baxmayaraq, bu məsələlər dövlətin, QHT-lərin və ƏMTQ prosesinin digər tərəflərinin artan marağına səbəb olurlar və artıq bu sahədə təkmilləşmə vardır;

- Dövlətlər arası ƏMTQ məsələləri milli ƏMTQ sistemi tərəfindən nəzərsiz qalmışlar, lakin ƏMTQ prosesinin müxtəlif səhmdarları artıq ƏMTQ üzrə beynəlxalq əməkdaşlıq aramağa başlamışlar və dövlətlər arası kontekst son zamanlar daha çox diqqətə səbəb olmuşdur;

- Önjə qeyd edildiyi kimi Azərbaycan ƏMTQ sistemi hər hansı azad olunma hallarını qeyd etməyir. Milli ƏMTQ sisteminin bu aspekti dərhal diqqət tələb etməsə də, bu kimi məsələlərin ƏMTQ sistemlərinin etibarlılığını təyin etməsini yadda saxlamaq lazımdır;

- Layihəni inkişaf etdirənlərə Ətraf Mühiti İdarə Etmə Planlarının təqdim edilməsi kimi tələb irəli sürülməyir. ƏMTQ-nin bu aspektinin ölkədə ƏMTQ inkişafının prioritet məsələlərindən olmamasına baxmayaraq, o Azərbaycan üçün vajib məsələlərdən biri ola bilər;

- ƏMTQ sistemi onların miqyasından, yerləşməsindən və digər xassələrindən asılı olaraq müxtəlif tipli inkişaf fəaliyyətlərini əhatə etmək üçün açıq olmalıdır. Bu ƏMTQ-ni keçməli olan müxtəlif fəaliyyətlər siyahılarına əsaslanan və ya iki mərhələli skrining prosesinin yaradılması ilə əldə oluna bilər;

- hal hazırda ƏMTQ prosesinin müxtəlif tərəfləri üçün metodoloji təlimatlara ehtiyaj vardır. Bu müvafiq tədrisin və peşəkar hazırlığın olmamasından xüsusən arzu edilir;

- ƏMTQ-nin siyasət, planlar və proqramlarla məşqul olan SƏMTQ kimi aspektini yad etmək lazımdır. SƏMTQ hətta onilliklər ərzində ƏMTQ-ni tətbiq edən ölkələrdə daha çətin yaradılan və sistemə tətbiq olunan bir alət kimi tanınır. Şübhəsiz Azərbaycanda SƏMTQ sistemi haqqında danışmaq tezdir, lakin ƏMTQ sisteminin inkişafından asılı olaraq ölkə tezliklə SƏMTQ-ni yaratmaq üçün hazırlıq mərhələsinə çatmaqdadır;

- Ölkənin ƏMTQ sistemini və təjribəsini daha da təkmilləşdirmək potensialı məsələsi mürəkkəbdir. Bir tərəfdən ƏMTQ prosesinin səhmdarları yüksək keyfiyyətli ƏMTQ keçirilməsi üçün kifayət təjribə topladıqlarını bildirirlər. Eləcə də Azərbaycan ƏMTQ sisteminin hal hazırda ölkənin tələblərini ödəmək üçün kifayət olmasına inanılır. Digər tərəfdən bir sıra faktorlar ƏMTQ sisteminin və təjribəsinin inkişafını əngəlləyir. Bunlardan maddi və insan resurslarının çatışmamazlığı, müvafiq təhsilin və peşəkar hazırlığın olmaması, və dövlətin bütün jəhdlərinə baxmayaraq ƏMTQ prosesinin iştirakçısı olan müxtəlif təşkilatların mandatlarının üst-üstə düşməsinə misal gətirmək olar. Ölkədə ƏMTQ haqqında olan məlumatın yalnız beynəlxalq və xarici sərmayədarlara aid olması faktı müvafiq potensialın inkişaf etməmiş aspektlərinin nəticəsidir.

- Milli ƏMTQ sisteminin ölkədəki ƏMTQ prosesi tərəflərinə bir-biri ilə və beynəlxalq əməkdaşlarla təjribə mübadiləsi aparmağa imkan yaradacaq çoxtərəfli ünsiyyət mexanizminə ehtiyajı vardır. Bu kimi sistem həmçinin ƏMTQ tətbiqinin statistik aspektləri ilə də məşqul olar və ƏMTQ sistemi və Azərbaycanda iqtisadi və sosial inkişafın müxtəlif göstəriciləri arasında əlaqələri də analiz edər;

- Ölkədə həll olunmalı mühüm problemlərdən biri də qanunverijiliyin həyata keçirilməsi mexanizmlərinin olmamasıdır. Bunun korupsiya, qanunverijilikdə çatışmamazlıqlar kimi bir sıra səbəbləri vardır. Bütün bunlar ölkədə ƏMTQ sistemində də aid edilə bilər. Bu vəziyyət *ƏMTQ Qaydalarının* hüquqi qüvvəsinin olmaması faktı ilə daha da ağırlaşdırılır çünki yalnız təjribəli xarici layihə həyata keçirənlər onun tələblərinə riayət edir, yerli layihə həyata keçirənlər isə əsasən DEE tələblərinə əməl etməyə çalışırlar. Bu səbəbdən Azərbaycanda ƏMTQ sisteminin təkmilləşdirilməsi yalnız inkişaf etmiş sistemin yaradılması və beynəlxalq standartlarla uyğunlaşma ilə kifayətlənmir. Bunun üçün milli qanunverijiliyin həyata keçirilməsi mexanizmi yaradılmalıdır;

- Qanunverijiliyin həyata keçirilməsi məsələləri ilə bərabər bu qanunların pozulması halında daşınan məsuliyyət məsələlərinə də baxılmalıdır. Ətraf mühitin mühafizəsi qanunverijiliyinin müvafiq tələbləri zəif, jərimələr az miqdarda olmasından layihə həyata keçirənləri ətraf mühit üçün zərərli olan texnologiyaların istifadəsindən çəkindirməyirlər. Bu da Azərbaycanda ƏMTQ-nin ətraf mühitin mühafizəsi funksiyasının effektivliyini azaldır və ətraf mühit üzrə səlahiyyətli orqanların və siyasətçilərin yaxın diqqətini tələb edir.

ƏMTQ-nin Azərbaycandakı vəziyyəti hələ də mühüm qərarların müəyyən dövlət dairələri arasında qəbul olunan və adətən layihəni inkişaf etdirən tərəfin qərar qəbul edən tərəf olan Sovet mərkəzdən planlaşdırma sisteminin təsiri altındadır. «Mərkəzdən»

siyasi və müəyyən dərəcədə mənəvi asılılıq keçid dövründə də saxlanılmışdır. Buna görə inkişafının hazırki mərhələsində və QHT-lərin ətraf mühit məsələlərini lobbiləşdirmə ənənələrinin inkişaf etməməsini nəzərə alaraq, mövjud ƏMTQ sistemində hər hansı dəyişikliklər yalnız yuxarıdan aşağı yəni dövlət tərəfindən təşəbbüs olunduğu halda uğurlu ola bilər. Azərbaycan ƏMTQ sisteminin inkişafını (və eləcə də ölkənin bütün digər aspektlərini) formalaşdıran bu faktor adətən mentalitet kimi tanınır. Bunlar hal hazırda ölkədə bütün səviyyələrdə ictimai və iqtisadi proseslərin ayrılmaz hissəsinə çevrilmiş müəyyən mədəni ənənələrdir. Bu səbəbdən ölkənin ƏMTQ sistemini təkmilləşdirmək üçün görülən bütün tədbirlər bu faktorunu nəzərə almalı və hər bir əməkdaşlığı ölkədəki iqtisadi, ictimai və mədəni həyatın aparıcı qüvvəsi haqqında biliyə əsaslanaraq qurmalıdırlar.

## BİBLİOQRAFIYA

Beynəlxalq Azərbaycan (1999) ARDNŞ ilə Beynəlxalq Müqavilələr, 7(2) Bölüm, URL:<http://www.azer.com/aiweb/categories/topics/Oil/socarcontracts.html>

Azərbaycan Respublikası (1992) Ətraf Mühitin Mühafizəsi və Təbii Sərvətlərin İstifadəsi Qanunu, URL: <http://lex.gtz.de/lexinfosys/lexE.htm>

Azərbaycan Respublikası (1999) Ətraf Mühitin Mühafizəsi Qanunu, URL: <http://lex.gtz.de/lexinfosys/lexE.htm>

Azərbaycan Respublikası (2001) Ekologiya və Təbii Sərvətlərin İstifadəsi Nazirliyinin Təsis Edilməsi Qərarı

Bektaş, L. (2001a) Azərbaycanın Enerji və İqlim Siyasəti: Davamlı inkişafa doğru tərəqqi, «Environmental Sciences and Policy Department Journal», Mərkəzi Avropa Universiteti, Budapeşt.

Bektaş, L. (2001b) Keçid dövründə Azərbaycanda ƏMTQ-nin inkişafı: hazırki sistemin qiymətləndirilməsi, onun tendensiyaları və tələbləri, Mərkəzi Avropa Universiteti, Budapeşt.

Bektaş, L. və Çerp, A. (2002) Azərbaycanda ətraf mühitin qiymətləndirilməsinin evolyusiyası və hazırki vəziyyəti, 20(4): 253–264.

MDB üçün biznes məlumat mərkəzi (1999) Contracts signed between ARDNŞ və beynəlxalq neft şirkətləri. URL: <http://www.bisnis.doc.gov/bisnis/country/9901azer.htm>

Mərkəzi kəşfiyyat agentliyi (2003) The World Factbook 2003: Azerbaijan, URL: <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/aj.html#Econ>

Çerp, O. və Lee, N. (1997) Sovet İttifaqı və Rusiyada DEE və OVOS evolyusiyası 1985–1996.

Strateji Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi 1995, ƏMTQ Mərkəzi, Mançester Universiteti.

Energiya məlumat mərkəzi (2003) Azərbaycan. URL: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/azerbjan.html>.

Avropa Bərpa və İnkişaf Bankı (EBRD) (2001) London, 22–24 April 2001.

Avropa Komitəsi (1985) 85/337/EEC 27 iyun 1985 tarixli Göstərişi

Avropa Komitəsi (1997) 97/11/EC 3 mart 1997 tarixli Göstərişi

Avropa Komitəsi (2001) 2001/42/EC 27 iyun 2001 tarixli Göstərişi

Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi (2002) Azərbaycan Respublikası əsas proqnozlaşdırılmış iqtisadi göstərijiləri URL:

[http://economy.gov.az/HTML/Economy/MAIN\\_FORECASTED\\_ECONOMIC\\_INDICATORS.htm](http://economy.gov.az/HTML/Economy/MAIN_FORECASTED_ECONOMIC_INDICATORS.htm).

Mnatsakanyan, R. (2000) Keçmiş Sovet İttifaqında ƏMTQ–nin tarixi konteksti, CEU Press, Budapeşt.

Robinson, N. (1993) ƏMTQ xarijdə: müqaisəli və ölkələrarası təjribə. Lewis Publishers, Florida.

Rusiya Federasiyası (1991) Ətraf Mühitin Mühafizəsi Qanunu. URL: [http://www.ecoline.ru/mc/legis/1\\_16.txt](http://www.ecoline.ru/mc/legis/1_16.txt)

Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlərin İstifadəsinə Nəzarət Komitəsi (1996) Azərbaycan Respublikası Dövlət Ekologiya və Təbii Sərvətlərin İstifadəsinə Nəzarət Komitəsinin ƏMTQ tələbləri, Bakı.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Ekologiya və Təbii Sərvətlərin İstifadəsinə Nəzarət Komitəsi (1998) Milli Ekoloci Aksiya Planı, Bakı.

Thé rivel, R. (1997a) Mərkəzi Avropada SƏMTQ.

Thé rivel, R. (1997b) Avropada siyasətin SƏMTQ. Adelaid Universiteti, Adelaid.

UNECE (1991), Eespo Konvensiyası, UNECE, Jenevrə.

UNECE (1998), Aarhus Konvensiyası, UNECE, Jenevrə.

Dünya Bankı (1999a) Azərbaycan – İnstitut tikilməsinə texniki yardım layihəsi, Dünya Bankı, Vaşinqton.

Dünya Bankı (1999b) Azərbaycan – ijtimai sektor islahatları kredit layihəsi, Dünya Bankı, Vaşinqton.

Dünya Bankı (2001a) CIS–7 təşəbbüsü: Azərbaycan. URL: <http://Inweb18.worldbank.org/ECA/CIS7.nsf/ECADocByUnid/85256C370063EBBE85256C1400593DB2?Opendocument>.

Dünya Bankı (2001b) Avropa və Mərkəzi Aziya ölkələrində ƏMTQ sistemləri: Azərbaycan, Avropa və Mərkəzi Aziya Ekoloci və Sosial Davamlı İnkişaf, Dünya Bankı, Vaşinqton.

Dünya Bankı (2003) Dünya İnkişaf Göstərijiləri, Dünya Bankı, Vaşinqton.

## **ƏLAVƏ 1: SƏHMDARLARIN SİYAHISI**

### ***Dövlət strukturları***

- Bakı şəhəri meriyası
- Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti
- Milli Məjlis, Enerjiya və Ətraf Mühit üzrə Komitə
- Rayon bələdiyyələri
- Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi
- Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlərin İstifadəsi Nazirliyi
- Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi
- Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi
- Azərbaycan Respublikası Nəqliyyat Nazirliyi

### ***Məsləhət Şirkətləri***

- Azərbaycan Ekoloci Texniki Mərkəz
- Biznesin İnkişafı Alyansı
- ART
- Baker & McKenzie
- Currier & Braun
- Dems & Moore

### ***Academiya***

- Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyası
- Bakı Dövlət Universiteti
- Eko- Enerci Akademiyası
- Xəzər Universiteti
- Elmi İnstitutlar
- Dövlət Neft Akademiyası

### ***Qeyri Hökumət Təşkilatları***

- Azərbaycan Ekoloci Proqramlar Mərkəzi
- Azərbaycan Heyvanların Mühafizəsi Jəmiyyəti
- Qafqaz Diyarşünaslıq və Turizm Mərkəzi
- Ekoloci Proqnozlaşdırma Mərkəzi
- Ekoqraf
- Ekoleks
- Ekores
- Ekos
- Ekosfera
- Azərbaycan Respublikası Yaşıllar Hərəkatı
- Saniyə
- Teta Xəzri



***Milli və beynəlxalq sərmayədarlar***

- Aziya İnkişaf Bankı
- Azərbaycan Beynəlxalq Neft Konsorsiumu
- Azpetrol
- Bakı Sement
- Bakı Coca-Cola
- British Petroleum
- BTC So
- Caspian Fish Co
- Chevron
- Avropa Bərpa və İnkişaf Bankı (EBRD)
- Exxon
- Global Environmental Facility (GEF)
- Gobustan Ltd.
- İslam İnkişaf Bankı
- Yapon- Azərbaycan Neft Konsorsiumu
- LukOil
- McDermott
- ATƏT
- Pepsi-Cola Co.
- Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR)
- Statoil
- Dünya Bankı

***Donor təşkilatlar***

- Aarhus Məlumat Mərkəzi
- Xəzər Ekoloci Program
- Crude Accountability
- Ekoloci Stabillik
- TACIS
- UNEP

***Digər***

- Britaniya Səfirliyi
- Müstəqil Expertlər
- Yerli İjmlər
- İjtimaiyyət